

K

Művészet és Gondolat

ALLIGRAM

XXII. ÉVFOLYAM, 2013. ÁPRILIS

T A R T A L O M

- 3 **TOMPA ANDREA** ■
Fejtől s lábtól (regényrészlet)
- 12 **SZÖLLŐSI MÁTYÁS** ■
Hajsza (novella)
- 19 **TÖZSÉR ÁRPÁD** ■
So it goes! (naplójegyzetek 2004-ből)
- 31–37 **PIER PAOLO PASOLINI** ■
31 Töredék a halálhoz
33 Lila akác (versek Csehy Zoltán fordításában)
- 38 **KESZTHELYI REZSŐ** ■
(visszatérés az emlékek kertjébe) (vers)
- 41 **MAGYARI ANDREA** ■
Aki nem beszél (novella)
- 48 **MAREK VADAS** ■
Hol barna, hol fekete (novella Péntes Tímea fordításában)
- 51 **MARTON LÁSZLÓ TÁVOLODÓ** ■
Bakelitszomj (részlet)
- 59–60 **PÁL SÁNDOR ATTILA** ■
59 A barackfa
60 Az erdész
60 Az apó (versek)

- **61–63 VÖRÖS ISTVÁN** ■
- 61 XCII. zsoltár (*A káromlásról*)
- 62 XCIII. zsoltár
- 63 XCIV. zsoltár (versek)
- **64 GYÁNI GÁBOR** ■
- Falusi elidegenedés avagy individualizáció
(Németh László *Gyász* című regényében)
- **69 SZILÁGYI ZSÓFIA** ■
- Egy kiadói reklámfüzet nyomában (tanulmány)
- **77 MIKLÓSSY ENDRE** ■
- Az út fel és le ugyanaz (tanulmány)
- **93 CZINKI FERENC** ■
- A kakassal kezdődött (Darvasi László *Vándorló sírok* című kötetéről)
- **94 ZÓLYA ANDREA CSILLA** ■
- Amikor kofferbe kerül a ház faláról a repedés
(Máté Angi *Az emlékfoltozók* című kötetéről)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
kalligram@kalligram.sk

Kukorelly Endre (versrovat)
qkorelly@yahoo.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:
Cseh Zoltán,
Hizsnai Zoltán

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028

Levél cím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:
A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2014)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Mikszáth u.
1984/10, 929 01 Dunajská Streda/
Dunaszerdahely, IČO 42 291 810).

Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén

FEJ től s LÁB tól

Öncsonkítók

Mostanra van összesítve, hogy már első évben elesett mitőlünk 105 egyetemi polgár. Ott állhatna a nevem nekem is függesztve a kapun. S akkor a többi, amit kapunk. A háború nehéz második évében járunk, amikor a sebészetünk, s az összes hadikórház megkapja a circulárét, mi az orvosi társaságot felszólítja, hogy tegye meg feljelentését, s denunciólja mind azokat, kik hadi kötelezettségük ellen bármily alakban vétének. Össze van hívva az osztály, s mi medikusok is nevünket subszkribálva vesszük tudomásul az ordét. S hogy ki bármi indokkal szabott idejénél többet kíván sebesült, illetőleg beteg állományban eltölteni, azt azonnal vissza kell indítani a frontra. Különös tekintettel a csaló öncsonkítókra, kik hadi bíróság elé lesznek állítva.

Nem egy ily esettel találkozunk, öncsonkítókkal. Mind jobbkezes sérülések. Főleg mind a jobb kezét lövi által, mint hogy ha ez neki megsérül, amivel neki a fegyvert fogni kell, hadirokkant lessz teljes mértékben. Tisztán meg lehet állapítani a lövési távolságból. Alig egy méter. Tehát a bal kézzel lett elkövertve a csonkítás. Van, ki puskáját fára kikötve, s azt távolságból meghúzza. Mutató ujj nélkül a ravasz meghúzása lehetetlen, s ez eredményez harci állományon kívül való helyezést. Igen növekedik ezen esetek száma. Egy mészáros, ki a gulyáságyúnál szolgált, mert így mondják, az még csak nem is a harcokban a jobb hüvelyk ujját csapta le bárdjával, de oly rosszul, hogy csuklóját is igen felsértette, s tetemes vért vesztett. Sok pedig küldve van vissza a harctérre. A másik kézen még gyakran ott lehet látni a füstcsapadék nyomait, bizonyítékul annak, hogy azzal a kezével éppen ő húzta meg a ravaszt, s meg van pörsenve. Van, ki egyenesen úgy általlövi a tenyerét, hogy azzal soha semmit már fogni képes nem lessz, de inkább le is mond egy kezéről, mintsem menjen vissza fasírozottnak, ahogy mondják. A lövés irányából sokszorta arra következtetünk, hogy a Mannlicher ravaszát a bajtárs húzta meg, mert az öncsonkító fél elvégezni magán.

De mert minékünk nem rendőrségi eljárásban kell igazolást kiadni törvényszéki orvosi tisztségben, hanem beteget el-

látni háború idején, nem törődünk oly annyira szándékaikkal. Makara főleg csak halkán, s kinek kinek fülébe súgva mondja:

– Hagyja, tisztelt collega, a fészkes fenébe.

Nálunk egy feljelentés sem történik. Mikor Makara professzor minket collegának titulál, tudjuk, hogy valamely bizalmas közlés következik. Szimulánsokat még a fronton szűrnek, gondolom. Még gyomor mérgezetteket s számos fekélyeseket kapunk, kik össze s vissza isznak minden kotyvalékot, mitől felmentést remélni lehet. De ki maga teste ellen vét, mi nemigen denúciálunk. S ha jönnek az ellenőrök, ő dolguk.

Hirtelen az ilyesmi öncsonkítás úgy el tud terjedni egy elkeseredett táborban, hol állóharcban rostokolnak hónapokat, mint valami fertőző betegség. Mert az egyik veszi a mintát a másiktól. Öngyilkossági hajlamoknál is tapasztalható ilyesmi, hol egy családban öngyilkossággal végez valaki magával, ott máskor is eléfordul, eltanulja az utókor.

Egy síró katona, ki fájdalmában azon kesergett, hogy most már a bal-tát sem tudja megfogni, vagy a kaszát, hüppögött, mint valami kisfiú, hogy minek kellett neki ilyesmit elkövetni, talán a háborút még túlélné, hisz nem mindenki számára öntött golyót a jóisten, de a hüvelykujja nélkül hová legyen egy parasztember. Elláttam, ujsa maradékát amputáltam, s két hét múlva indulhatott a hátszágba. Egy plasticus sebész még szebb s formásabb ujjat csinál neki, minekünk ilyesmire nincsen érzékességünk, s én még amúgy sem igen tanultam a helyreállító plasticus sebészetet. Nehezen vált el tőlünk, mint bűnös lélek, ki nem teljesítette a haza iránti kötelességét. Aztán meg esküdözött, inkább soha nem eszik már többé fehér kenyeret, csakis a randa komiszt, a zwíbackot, ne adjon az úr a szájába mást, de ő vissza nem megy. S úgy sírt, fogta az ember kezét. Hát még nálam is fiatalabb, s doktor uraz, holott mondom, csak medikus volnék. Nem tudja, mit beszél. Hazafi is akar lenni, de viszont semmi áron vissza nem térni a frontra. Mit lehet tenni, az ember elvonja a kezét, s mondja, mit ilyenkor Makara:

– Vigyázzon magára, honvéd – s paskol hozzá vállat. Tiszántúli, szinte gyermek még, mert viszik ám a fiatalabbját is. Látszik, nem gondolkodik még mint felnőtt. Holott sok felnőtt sem igen gondolkodik, csak épen cselekszik.

S aztán már az ember az öncsonkítókat is úgy megszokja, mint a foghúzást. Mi első alkalomkor még hátborzongató inhumánus cselekedet volt, mostanra semmi csodálkozni-valót nem találunk benne. Így lesz az ember orvos, nem igaz, kérdem. Orvos, s igazi felnőtt ember.

Az ember mindég élni akar, mindég, bármi van odakint, városban, országban, szerte egész világban. Mert világegés van. Ekkora áldozatot is hoz, hogy ujját, egész kezét lemesse, magát csonkolja. Csak éljen.

Hadiasszonyok – így hívják mostan már a női bánatot. Magára maradt asszony, a sok gyermekével, s sem valami szakmája vagy pénzkeresési módja, csak a hadisegély. S akkor van, kitől az is meg van vonva. A tizenkét esztendőes gyermek tartja a családot, az dolgozik, hol kap némi munkát. Az asszony földekre jár, s mind a dohány- s gyufagyárba, hol már alig akad férfi munkaerő, napi tizenkettő órában dolgozik. Vagy megy a Lépcső-utcába, s testével keres, mert a nő ottan a legolcsóbb. A kuplerosnék még a kórházba is beszőkdősnek, hogy a jártai képes katonákat összeszedjék. Már ettől az olcsó nőhústól is úgy meg vagyok undorodva, egészen. Láttam egyik napon, Makara hogy hajtja el Leposárnét a férjével, mert azok csinálják a Fellegvár alatt a jó olcsó bordélyt. Általkiábált az egész osztálytermen.

– Hallja-e, Leposárné, menjen innét, kórház ez, beteg férfiak vannak itt, ne áruljon maga itt semmit, hallja, takarodjék! – s a végére kiábált. Makara annak előtte ingyen is gyógyította a kéjnőket, főleg a szegényebbjét, s beszélt a lelükre, s adta a kezükbe a papírost, menjenek inkább a Veres Keresztbe kitanulni az ápolói s nővéri mesterséget, éljenek tisztességesen. S csak csóválja a fejét, hogy ki rá van térve ezen útra, már nem akar becsületes mód élni. Pedig még férjet is kaphatna, ha kitérne.

Mert mostan oly olcsó az emberhús, s oly drága a vágómarha s disznó. Úgy is van. S van, ki egészen meggazdagszik e háborúban. A háború idején egy bakkancs gyárat meg lehet alapítani, mert annyi bakkancsot kell varni, vagy asztalosműhelyt, mert úgy kell a lőszeres láda, koporsó s mankó, mert ők mostan a hadigazdagok. S ki lehet képezni rengeteg jó sebészt is, mert oly tetemes a vágnivaló.

De akkor még érdekes női esetek is vannak, mik a háborútól oly messze állnak, mint Magyar s Oláh Bácstól a mozlímok Mekkája, de viszont ha az ember sokat gondolkodik, csak csak meglátja, hogy a nő is milyen áldozata a háborúnak.

Ezen esetek főleg a női hiúsággal magyarázhatók, de énnekem orvosként nem megítéléseket kell mondani, hanem szépen dolgozni.

Mikor a Karolinába kezdek Makara prof. mellett dolgozni, még az első háborús évben beajánl Jászy Dorián mellé, minthogy sokat tanulhatok s esetleg segédkezhetek, s némely pótlólagos fizetést is kaphatok, mi ily időben igazán nem volna ártalmas, mert igen tetemes a drágaság. Műszerelő segéd leszek Jászy mellett. A kórházam nekem nem adhat fizetést, mert csak egyetemi polgár vagyok még, s nem diplomás orvos. Jászy doktor nagy plasticus hírében áll, beszéli Makara, s több szép orr készült általa a városban, miről egyébként a kórházban is hallottam beszélgetni. Némelyik nővérünk igen vágyakozó tekintettel említette fel ezen orrokat, főleg kinek nagyobb orrot adott a természet, afféle butyikós vagy zsidó szerű orrot. Nagyon apró s láthatatlan öltéseket tanulhatok Jászynál, mondja Makara, mikor beajánl. E sebész orvos nem elefántcsont pótlásokkal dolgozik orron, mint többen más német orvosok, bár mostan háborús időben nehéz is volna ilyesmit beszerezni a távoli Afrika gyarmatairól, hanem saját porcokból s csontokból, a James-iskola szerint. Minthogy az amerikai sebészek járnak ilyesmiben élen, s náluk meg van már alakulva a Plasticus Sebészeknek az Egylete, melyben Jászy levelező tag, s minden felfedezésről s új mechanikáról értesítve van.

Az Aesthetica Intézetbe látogatok tehát, mi a Séta-tér melletti szép emeletes villában áll. Igen kellemes környezet, s benne apró, patyolat operáló szobák, minden oly tüchtig, hogy az ember megszédül. Az Intézet mint ha más planétán volna, mert sem oly hadiaszonyok, kik minduntalan rohamozzák a kórházakat, hogy férjeiket, testvérüket keressék, nem mutatkoznak, s az a tisztaság, nyugalom s asepsis, mi itten található, az embert új világba repíti. Nem állítom, hogy a mi hadikórházaink után, hol betegeink már szalmazsákon fekszenek a folyosókon, s a műtőben oly forgalom bonyolódik, mint valami piacon, ne jönnék szívesen ide tanulni, heti kettőszöri alkalommal első időben.

Kezdetnek egy mamma plastica lett elkészítve, mi mellett segédkezek, s mi nem az emlő teljes levételét jelenti, amit mi is gyakorolunk carcinoma esetén, hanem pusztán kisebbítést, minthogy a fiatal asszonynak igen igen hatalmas, öt fájdalommal eltöltő s mozgási nehézségeket okozó emlőket kell hordania. Ilyesmi esetek nem rendkívüliek, magyarázza Jászy, mikor e nagyműtéthez fogunk. A kisebbítés az emlő alsó felének bőrszűkítését jelenti, bőrredukciót: háromszög alakban kivágtunk s összehúztunk, mi által a mell feljebb is került, keményebb s kisebb, formára pedig alakítható lessz. Én csak a műszerező asztalnál állok, s onnét segédkezek. A nagy barna areola mamillae, a bimbó is levehető s feljebb varrható olyankor, magyarázza Jászy, ha már a nő nem kíván többé szoptatni, minthogy az tejszatórnát érint. Azonban a mi betegünknek csak feljebb van tolvá, mert férjezetlen. Épen ezért is esik meg a műtét, hogy előnyös házasság legyen köthető, magyarázza a sebész, ki igen szép s aestheticus mellet alakít ki, s finom fonállal varrja. Egy hónap mellkőtől viselés a betegnek, s készen vagyunk. Jászy doktor elmondása szerint korábban több alkalommal végzett hasonló műtéteket, elsősorban kisebbítés céllal, illetőleg a megereszkedést vagy asimetriát corrigálva. De azért főleg ősszel s télen, tavasz elején végzi e műtétjeit, nyáron igen nagy az infectio veszély.

Jászy egész sor fotográfiát mutat, melyet egy gyönyörű nagy, monogramjával ellátott fénykép albumban tart a fogadó szobában, s beteg felvételekor, melynél segédkezek mint állapotfelmérő, rendelkezésre bocsájt s bemutat. Minden paciens illető testrészét fényképező gépével felvételi operáció előtt is s után is, így az ember tökéletes képet kaphat a műveletekről, van neki segédfényképezése, kit olyankor magához rendel. Megfiatalító kezeléseket is végez, melyek az arcbőr s szemtasakok kifeszítését jelentik, illetőleg a toka eltá-

volítását. Hajszegetekben végzi a varratokat, melyek kitűnnek finomságukkal. Mostan a madár arc mûtéti technikáját kívánja kitanulni Bécsben Eitnernél, mi tudvalevôleg egy nagy kövér leányarc, melynek alig van álla. Igen várja a háború végét, hogy indulhasson.

Különös érzés tölt el e képek látásán, főleg mi a mamma plasticus mûtétét illeti. Nem csak hogy az ember a szépségmunka módját-mikéntjét nézegeti, s az igen formás eredményeket, mik hatalmas lógó körtékből s almákból lettek kialakítva, vagy akárha kisebbbecske, de túl hosszúkö alakzatokból, hanem mikor az ember már nézi ezeket, hirtelen egész testében megérzi, hogy ő biza egy férfi. Nem csak hogy egy sebész. Egy férfi, ki szép melleket nézeget. Ez az igazság. Mert e képecskék biza eszembe jutottak aztán is, mikor egyáltalában nem orvosként fekszőm le. S mert szinte az ember kedvére csinálja s faragja e melleket.

Úrinők, jobbmódú polgárosszonyok Jászy páciensei, kik szépen honorálnak. Nem holmi bonbonokkal, hanem elegáns kuvertbe helyezett bankjegyekkel. Jászy egy vékony bőr könyvet nyújt át a pacienseknek, mi úgy fest, mint valamely szálló étlapja. Ebben foglaltatnak az árak, mely oly discret purparlé orvos s paciens között, hogy magam sem hallhatom, olyankor távol vagyok. Árjegyzékét irodájában tartja, kulcsos fiókban, melyen egy szép görög szobor áll a meztelen s habokból kikelt Venust mutatva. Jászy egész irodája míves ízlésről tanúskodik, akárcsak ő maga, kinek illata, zsebkendő szegélye, kezelője, cipősarka mindég kifogástalan. Férfinak talán kisdég sokat piperészkedik, arcát is púderolja. A hölgyekre, urakra is mély benyomást tesz.

Egy inoperábilis férfit kap, ki tetemes lógó hassal bír, s gyermeki fej méretű köldöksérvel, mit Makara nem óperálhat, s mi a rettentő kövérségtől bukott ki. Átküldi Jászyhoz, tudna-e valamelyest hozzáférni, s javallattal élni, mert a Karolina nagysebészetén nem jut idő ily műveletekre. Fogja netán heves diétára, soványítsa, fektesse be magához. Egy valami temesvári iparmágnás, nagy gazdag ember, dohánygyára van, s rettentő nagy étkű. Elfogyaszt reggelire 13 sörzsemlyét vajjal. Makara reáparancsolt már, hogy negyede annyit egyen, de mit sem használt esetében. Még a kórházba is be akarta zárni külön szobába, hogy aludtjeire fogja, de mióta hadikórház vagyunk, ilyesmi lehetetlen.

Jászy a hasi haj levételét végzi el. Egyedül 10 és fél kilogrammot nyom a kimetszett haj, utána 6 hét szorítókötetést ad reá, s műthető a köldöksér. A haj egy csecsemő mérlegen van lemérve. A férfi igen hálás, s mikor már a szálakat vesszük a gummi kötés alól, mondja is kacagva, akkor ő nem fogja magát az ételtől tartóztatni eztán sem, s minden buta kúrákat végezni, ha ily sebes fogyást lehet elérni pár óra alatt. Örömmel elő is jegyezteti magát jövő ilyenkorra, mondja Jászynak. Makara a lelkére beszél, hogy uralkodjék magán, mert e kövérségtől lábain az erek hasadoznak, s fáslizni kell. S hogy járni sem fog tudni, ha így megy tovább, nyomorék lessz. S hogy terhet ró szívére is, szív- s májelzsírosodást kap. A beteg állítja, hogy szíve mint egy csecsemőé, meg lett hallgatva valami híres pesti orvos által. A dohánygyáron látni, oly gazdag, hogy mindenkiről úgy beszél, mint cselédjéről s beosztottjáról. S akkor Jászy lessz neki a hájsebész, már meg is lett vásárolva. Jászy nem beszél oly keményen a patientúrával, mint Makara. Végzi, mit rendelnek, s ügyel a sebekre. De nem tanít semmit a betegnek, hogy az legyen okosabb s ilyesmi, mint Makara. Úgy rontja le az életét mindenki, ez Jászynak a filozófiája, ahogy ő kívánja.

Jászy jó idő múlva azt hallja Makarától, mikor már fél éve, hogy oda vagyok véve mellé műszerelőnek, hogy én úgy tudnék varrni s öltetni, mint egy nyolc-tíz éves kisleány a parányi ujjacskáival. Tehát hogy igen finoman. Miért nem mondtam, kérdi. S hogy mutatnám meg, mit tudok. Hallottam-e, kérdi, hogy azokat a török s iráni perzsákat, mik a legdrágábbak, mind apró leányok készítik, mert azoknak a keze még kicsi, s aprón tudnak öltetni. Nem tudom, honnét tudnám az ilyesmit, nem vásárolok én a drága keleti szőnyegeteket, de van benne ratio. Neki ilyen lánykákra volna szüksége, csak felnőtt s kifejlett, tanult sebész alakjában. Ha énnekem valóságosan ily kezem van, ahogy Maraka mondja, miért hogy hallgatok. Csak állok némán. Már hogyan mondhatná az ember egy nagy plasticusnak, hogy ő is tud varrni. Hát hogyne, varrni a cseléd is tud, nem igaz, kérdem.

Általjön a Karolinába, engem s öltéseim megtekinteni. Egy vakbélnél kell mutatnom, mit tudok, aztán egy heresérvnél, s egy tályognál, végül egy katona fülén, mit majd tövig leszakított a gránát, csoda, hogy el nem halt a szövet, míg ideért. Igen elégedett Jászy velem. Bal oldalamról figyel, mert jobbik kezemben van a tű. Aztán kérem, menjen át má-

sik oldalra, s veszem át a görbe tüt bal kezembe, s mutatom mind ezt bal kezemmel. Akkor aztán igen nagy az elámulás.

Fizetést ajánl fel, havi rendszerességgel, dolgozzak délután nála minden áldott nap. Mire mondom, nincsen meg a diplomám sem, én csak műszerelő lehetek, segédorvos. Mondja, nem áll itten a rendőrség s törvényszék a hátunk megett. S ki őhöz bejön, az nem fogja kérdeni, hogy nekem miféle diplomám van. Meg hogy háború van, most más az ellenőrzés. S akkor hogy mindjárt úgyis vége, azaz hogy a háborúnak, s akar bővíteni, meglátom, majd a békében milyen nagyon akarnak az emberek szépek s aestheticusak lenni. Meg a divat is egyre többet mutat a nőből, mondja. Makara, ki most igen beteg, csak küld, menjen, ifjú collega, fussa ki magát, csináljon, tanuljon mindent, alapozza meg a jövőjét. Azonban el nem enged a Karolinából, ott is kell a segéd. Jászval kiegyezünk, maradok heti kettőszőr mellette, s aztán, ha vége a háborúnak, „aláírunk”. Így mondja. S idővel társulhatok, részvénytársaságot csinál, s úgy, nagy intézetet, mint Pesten.

Jász így filozofál: hadisebészet ide s oda, mert ő is tetemesen dolgozik a pótlásokon csonkolásokon állami állásában, a szépség szolgálata minden idők felett áll. S hogy neki meg van háború idején is a hölgy klientúrája. Hogy az embernek így is férjhez kell menni, nem várhat, míg múlik a háború. Csak épen most sokkalta nehezebb jól menni férjhez. Kevés is a férfi, fogy a vagyon, a pénz nem ér semmit, akkor szebbnek kell lenni a portékának, a nőnek ugyanis, hogy jó árat lehessen kérni, nem igaz, kérdi. Mikor ilyen csapás van az emberiségen, még jobban akar tetszeni, nem igaz, kérdi Dorián, mert most már te-zünk.

Jászyt mama és lánya keresi fel. Már a felvételnél ott tart engem, ismerjem meg a hiú s cicomázkodni vágyódó asszonyi lelket. Hogy példának okáért mire vágyódik. Oly bíráló hanggal beszél a szebbik nemről, az embert szinte elfogja a gyanú, hogy Jász egy urning. Hogy egy schwester, nem egy bruder. Hallani ilyesmit úri s tanult emberek körében is, főképen a nagyobb városokban. A két hölgy, ki érkezik, minden esetre jó alaposan le van fátyolozva. Még az irodában is úgy ülnek egy darabig. Mint kiknek szégyellni való, hogy beléptek ide, tűnődök. „Húgocskám”, fogja karon a gyámoltalan s vézna leányt a mama. Én „kiváló ifjú kollega”-ként vagyok bemutatva. Jász nem véteti le a fátylat, csak hellyel kínál, feketét hoz a titkárnő, s a hölgyek lassan kivetkőznek kabátjukból. Úgy rendez, hogy maguktól vegyék le. Sokáig beszélgetnek mindenféle érdektelen holmiról, mint-ha egy szalónban folyna csevegés. „Asszonyok lapja” s egyéb képes lapok is találhatóak a fo-

gadó szobában, azonban háborús újság nem jár. Nagyon lassan kerülgetjük aztán a témát, azaz a „húgocska” férjhezadását, kiváló párti van ugyanis kilátásban. Azonban a kis hölgy igen vézna, s részint valamelyes feljavító kúrára való javaslatot szeretnének, illetőleg a báróné hallott Bécsben oly szépítő műtétről, mikor paraffint fecskendeznek a bőr alá, mi szép kerek alakot, feneket s kebleket eredményez. Jász elmondja, hogy igen veszélyes műtétről volna szó, a paraffin gyakran okoz fertőzést, gyulladást, negyven százalékos esély is megvan rá. A kisleány úgy elkezdi sírni, mint valamely gyermek, igen megsajnálom. Fél szegény. Jász inkább javasol hízlaló kúrát, s a kislány is fogadkozni kezd a mamának, hogy enni fog.

Éles tekintettel néz rá az anyja, egészen félelmetes, magam is összerázkódom. Mondja, hogy nem tudja, kitől örökölhett e lány ily deszka melleket, hisz őneki magának igen jelentős mammái vannak. Jász elmagyarázza az édesanyának, hogy jelenleg a női kebel területén főleg az amazon típus van előnyben részesítve a divat s így az erősebbik nem által is, mi a háború eredménye, mi inkább kedveli az amazonokat. Tehát a dús kebleknek egyáltalában nem kedvez a mai idő. De aztán sietve s taticusan hozzá teszi, hogy az erősebbik nem mindég is értékelte a nagy kerületet. Így beszél mindég Jász, hogy ez is, az is. S úgy véli, előnyös fehérneműben semmilyen csalást nem követünk el, ha a kislányt így ajánljuk. S ő tud olyasmi fehérneműt ajánlani, Links és tsa, Főtér 8-as szám, ki gummi betéteket helyez el a fehérneműben kebelhez is, s ha szükséges, a nadrágocskákban. Igen szép alakot hoz létre. S hogy ő maga is inkább emlőredukciós műtéteket végez, mert mindenki szeretne oly csinos és kemény kis melleket, mint a kislányé. Melynek

igen jelentős előnye, hogy soha megereszkedni nem fog, s így emlékorrekiót sem kell végrehajtani. Mindeközben Jászy ügyvel, hogy a mama jelentős kebleit se sértse meg szókkal. Okosan beszél.

Megvizsgáljuk a leányt egy betegszobában, az édesanya szemeitől távol. Csontos, vézna, 47 kilogrammot nyom, nem igen van női alakja, csípője, dereka s melle, csak mint egy kamasz fiú. Még a bimbó is befele fordul, miről később megtudom, hogy kifordító műtét is alkalmazható, már közre lett adva valamely német egyetemen. Jászy megnyugtatja a mamát, bízva reá a kislányt, fektesse be hozzá, a felső emeletek itten intézetként működnek, nyolc szobánk van, mind külön kis fürdővel. Vitamintápszeren s caloria gazdag szénhydratos étrenden tartja, s mert ideges természet, Domopont ír elő, mi újfajta morfin, tehát hogy opium alkaloidos készítmény.

A gyermek ezt követően ki van küldve a szobából, a mama bizalmas beszélgetésbe kezd, alig hallom, de Jászy nem enged el. Megint csak körülményesen kezd, nem is igen értem, merre akarunk kilyukadni, ám Jászy oly professionátus beszélgető, s oly szép egyetértés van öközöttük, hogy én csak figyelek. Valamely női ruhákról van szó, de mintha titkos nyelven folya. Átme gyünk a hölgyvel egy betegszobába. Jászy a lábát vizsgálja meg, térdtől lefelé. A hölgy erős selyem gummikötést visel, mitől Jászy nyomban eltanácsolja, minthogy vérkeringésére ártalommal volna, s a láb karcsúsítására nem tartja alkalmasnak. A hölgy igen nehezen győzhető meg, s kérdi, talán formáló kautsuk stucnit kellene-e hoztatnia Bécsből, hallott róla. Jászy szigorún ingatja fejét. A mama mindjárt kezd kétségbe esni. Jászy elmondja, hogy ily esetben semmi segítség nincsen a láb karcsúsodáshoz, nincs farmakológiai módszer, csakis a sebészkes segíthet, mely részint a feles zsírt veszi le a vastag bokáról, részint az egész vádlikerületet is meg tudja kisebbíteni. Akkor tinta ceruzával megrajzolja a lábon, hol lesz a vágás, karikázza. Ha már így ki van rajzolva elébb a ceruzával a bőrön, állítja Jászy, akkor a beteg nem fél a késtől. Csak míg nem tudja, addig. Alig egy rövid hét, mit ágyban kell töltenie „a hölgybetegnek”, s mehet haza gyönyörű lábain. Melyek, teszi hozzá Jászy, így sem jelentéktelenek. Mikor szemügyre vesszük, s feljegyezzük méreteit, látható, hogy egy discosvető athletic férfi is megirigyelné kerületét.

Jászy elmondja, hogy a hölgyek szoknyája már nem ér szigorúan boka alá, s kezd ki ki látszódni a boka, s úgy véli, a jövő forradalma a boka feletti szoknyát fogja meghozni, mert a hölgyek is az egyre kényelmesebb ruhák kedvelői lesznek, s látnivaló, a nagy slepp mind rövidül. S hogy őszerinte a háború is igen nagy hatást fog gyakorolni a hölgydivatra. Mert a nagy szegénységben ki lesz spórolva a sok anyag, s akkor minden megrövidül. Csodálatos, hogy egy sebész ilyesmiben is el kell igazodjon, mint a divat. Holott persze, gondolkozok, épen a jó módú osztályok mondják meg a divatot, azok nem szegényednek, azoknak mindig annyi lesz az anyag, mennyit csak akarnak. Ki tud itt el igazodni.

Orvosilag teljességgel lehetséges mind ezen műleges eljárás, azonban nemigen gondoltam, hogy ilyesmire is alkalmasok vagyunk, még egy női lábat megformázni. Végtere is a kozmetikai sebészet a legfiatalabb gyermeke a chirurgiának. Nem csak széleskörűen tájékozott Jászy, de úgy fordul betegeihez szakszerűen s érthetően, hogy ellenállhatatlan hatást tesz. Finom, udvarias s igen határozott. A hölgy végül fontolóra veszi a javallatot. Búcsúképpen még bizalmasan megkérdezi Jászyt, hogy mi a véleménye a végleges villanyos szőrtelenítő készülékről, javasolja-e. Jászy ingatja a fejét, túl sok a kuruzsló, ki végzi e műveleteket, s a villany biza félelmetes dolog, inkább használjon a hölgy szőrvesztő Pond's cream-et avagy egyszerű beretvát. Mert látnivaló, hogy mi korábban csak a hivatott hölgyeknél, ahogy Jászy nevezi, volt szokásban, azaz a szőrvesztés, az mára biza mind jobban el van terjedve.

Talán nem egy borzalmas dolog, hogy a háború így kihasználja a nőt is, kérdem. Hiába a hiúság, mi megvan, nem tagadom, de mégiscsak, mivel oly ritka a jó férfiarú, mert mostan az romlik elsőképen, hát a nő még nagyobb áldozatot hoz. Fizet is, fájdalmat is

viseli. Mert azért tetemes fájdalom az ilyesmi, s a gyógyulás is hosszadalmas, holott erről nem igen beszélget Jászy a pacienssel, s nem is minden veszély nélkül való óperációk ezek, mit ők tán nem is tudnak. A nőt is megnyomorítja a háború, nem igaz.

Mostanra már van, ki úgy tudja, hogy a háború első éve megölte a magyar királyi had-erő felét. A férfianyag pusztulása tetemes. A hadikórházakban most a tifusz, vérhas is mily hatalmas, az egész járványkórház meg van telve, küldik hozzánk. Akkor kit érdekelhet két ily tetszeni éhes nő, anya s leánya, nem igaz, kérdem, ki még tetemes vagyont fizet, hogy testét feljavítsa. De mégiscsak úgy van, énszerintem, hogy mindenki egyként meg van nyomorodva, testben. S főleg hogy testben.

Jászy úgy mondja, hogy az úribb osztályok nem valamely egészségi okból kezdték leányaikat s fiaikat kiadni a szoptatók dajkáinak még a hatalmas királyi udvarokban, hanem mammájuk épségben tartása céljából. S hogy ők hozták volna divatba, épen így mondja Jászy, a kerek s kemény csecseket, hogy azokat férjeiknek s férfi hódolóiknak tartogassák. Az emlőn való csecsemő táplálás tudvalevőleg kisdég descendálja az izmokat a terhelések okán. S akkor hogy mi a szép formás női láb: mert ugye azt nem az egyetem tanítja. S hogy tudni kell az orrot elsősorban, mi minden rhinoplasticának alapját képezi.

Mert milyen az orr. Az öblös orrszárnyak példának okáért keserűséget adnak az arcnak, a nagy görbe orr inkább túlságosan felhívja magára származását. S kell ismerni a száját is. A túl vastag ajk konokká tesz. Kell ismerni a sablont, a megfelelő schemát, mert a plasticus sebész a szépség nagy filozófusa. Jászy szerint a közönség részéről impulzív követelés tapasztalható a megfiatalítás s szépítés dolgában is. S hogy mai ismeretek szerint a nyak vékony- illetőleg vastagítása, a test magasság növelés főként a férfiak esetében, a kéz fiatalítása, mi igen áruklódó az életkort illetőleg, vagy a szűk homlok s közel ülő szemek – mind ez nincsen megoldva. De a jövő már dolgozik rajta, s a plasticus sebészet irtóztató fejlődésben van. De hogy az ilyesmit gyógyszeresen nem lehet javítani. Példának okáért a Naltivus gyógyszernek, mi farmakológiai javallat a magasság javítása érdekében, semmi haszna. Ő eme gyógyszert önönmagán próbálta, s eredmény zérus, holott 6 korona árért a gyalázatos francia gyógyszerész, kinek Pesten hivatalosan jegyzett képvisellete van, azt ígérte, hogy 2 hónap alatt 7 centiméter érhető el. Nem bánta volna ő sem a megnövekedést, nem bizony. Ugyanis Jászy nem oly sudár termet.

Mikor ezt az állítást teszi, gondolkozok: biza én se bánám. Minél magasabb az ember, annál nagyobb a tekintély, nem igaz, kérdem. A legnagyobb professzorok mind mily magasak. Mert az ember a másik magas emberre felfelé kell nézzen. Apponyi Albert mily magas az újságban! De vannak kivételek, ki közép-termet, s mégis mily hírességek, mint dr. Genersich vagy Lechner professzorunk. S akkor itt van az égi meszelő Koschek, ki viszont egyáltalában nem egy nagy valaki. Mármint a tudományban.

S akkor még sorolja Jászy a megdöbbentő dolgokat. Hogy a bőr alá bevarrt apró csont- s porcellán golyók számos testrészt méretének változtatására képesek – s hangját lejjebb halkítva említi az erősebbik nem penis megnövelő vágyait –, s mit ma főleg bűnözők hajtának végre magukon s egymáson. Kapott ily beteget kórházba, kinek a golyó befertőzte az egész fitymáját. S hogy ezt még megirigyelheti az úribb osztály. Találkozott már ilyen gentlemannel, kinek ez lett volna az óhaja, s apró aranygolyók felhelyezését kérte a fityma alá. Ő ily ocsmányságot nem végez, szögezi le.

Az ember fel s alá pendlizik kedd s csütörtöki napjain a Karolina s a szépséges Aesthetica villa között, s nemigen hiszi, hogy egy s ugyan az a város s emberek, miket gyógyít. S főleg hogy mindkét kórházban ugyanaz az év van, a háborúnak a második éve. Átlagosan eddig 46 paciens jut egy orvosra egy munkanapjára, 11 órában. De mostantól már úgy át lett szervezve, hogy számolni sem lehet. Mi is inkább csak csonkolunk, mint a frontkórházak, s úgy is csúfolják emeletünket: a mészárszék. Jaj, csak a mészáros osztályra ne kelljen menni, sír mindegyik. Pedig nem minálunk vitte el a lábát s kezét a gránát. Már lassacskán mi is egy harctér leszünk ugyanis, oly mennyiségben zuhognak reánk a veres kesztes vonatok, mik tömve érkeznek ide a keleti frontról.

Mit is mondjak. Új fűtőt kellett felvenni, s nyitni másik kemencét. De nem hogy egy kis meleget adjunk az emberi nyomorúságnak, nem. Csak nem lehet az emberi csonkokat oda-hajítani a kutyáknak, vagy fagyút főzni belőle, nem igaz, kérdem. Hát szépen el kell égetni.

Van, ki úgy távozik – illetőleg e szó is veszti az értelmét minálunk, mert lába nincsen neki –, teli torokból ordít, s könnyörög egy golyóért a fejébe. Vagy hogy adjunk neki be oly altatót, mitől soha fel nem ébred. Így üvölt. Nincsen neki egy karja se, hogy még elköveszen valamit maga ellen. S egy lába sem maradt. Adnak neki brómból háromszori adagokat nyugtatónak, mert van hét, hogy kifogy a veronál is. Egy olyasmi ember, mit már csak valami kosárban s talyigán lehet hordani, egy pusztá fatörzs – gyökér, korona s ágak nélkül. Mert semmi nem maradt belőle, csak a teste s feje, egy végtagja sem. S mégis életben van. Valahová északra való, Galíciába, nem tudjuk, furcsán beszél, alig érteni a németjét. De csak csak felrakják vonatra azt is, úgy viszik, egy fáskosárban. Be lett kötve a szája is, mert csak kiábált. Úgy kaptuk már csonknak az egész embert, minek is küldték ide, nem igaz, kérdem. Már csak a csonkjait húztuk be lebenyeivel. Minden társának csak könnyörög, öljék meg. Senki nem veszi a lelkére. Egyszer láttam, nem én varrtam. Félek, megálmodom.

Aztán fogom magam, s délután megyek a Schütz-uccába, Jászyhoz. Magyarazza, hogy a Helbing rendszerű sebészskéseket le fogja cserélni Langebeck rendszerűre, melyeken a fogás másképpen van kialakítva, nem kerek, de lapos. Próbálok, tényleg. Oly finom, mint a vaj, úgy vágunk vele.

Jászy a Helbing késeit el fogja adni. Gondolkozok, megvegyem. Jászynál egyébként nem csak selyemfonált használunk, mi legvékonyabb a varrásra, len szálát egyáltalában nem, hanem catgut-ot is, mi juh bélhurjából való sebészfonál, s műtétet követően felszívódik, beépül az anyaszervezetbe. A catgut sterilizelve van rendkívüli körülmények közt, nagy nyomáson, így érkezik többször csomagolva Bécsből. Nagyobb mennyiséget tart ő mostan ebből, mert háború miatt el el akad a küldés. Arcon nincs használva, túl vastag volna, s hegye látszódik, ottan a selyem a jó. Be van neki szerevezve egy oly klimagép is, mi eszközöket steriliz, mi ilyesmit a Karolinában nem látunk, de az egyetemnek sincsen.

Míg ott vagyok, egyik vagy másik kórházban, végzem a munkát, mit kiadnak, tanulok, fejlesztem magam. Mikor jövök el, s gondolkozok ezen a világon, érzem, meg bolondulok. Mehetek Lechner elme intézetibe. Egyikben tönk-ember, másikban kicsinosított lábú dáma. Egyikben hadiasszonyok éhező gyermekkel rohamozzák a kórházat, ha új szállítmány van, keresik férjük, testvérük. Másikban vesszük le a hájat a férfiról, mert olyannyit eszik.

Mert a sebészettől, ámbár úgy vágyódom rá, mint mit is mondjak, csakis a sebészetre, mert én másra nem vágyódom, de én az embervágás dolgától mind jobban s jobban megundorodok. Érzem, gyakorlását lassan örökre lehetetlennek találok. Örökre, kérdem. Talán csak a fiatal ember dobálózik mindég ily szavakkal. S vajjon ha egy balesetes útamba kerül, nem segítem meg, egy casareát el nem végzek, hogy anyát s gyermekét mentsem, kérdem. Nyilvánvaló dolog, erre esküdtem.

Erre s a magyar tudományokra.

Lehet, elhagyom én a sebészetet, mit legelébb is magától a fenntebbvalótól kaptam, ha én azt hinném, vagy a természettől, anyámtól s apámtól. Ámbár nem, apámtól egy fia semmit se kaptam. Őt vegyük ki innét. Akkor pedig marad csak ad naturam s az édesanya. Viszont hogy valaki miért fog bele a szenvedélyébe, azt nem kell magyarázni, s a világ sem kéri az embertől a magyarázatot. Mert a sebészet az orvostudománynak a legmagasabbik csúcsa, a királynő, mindenki tudja. Az is egy olyasmi szenvedély. Mint a zongora. Vannak oly asszonyok, ülnek otthon s egész nap klimpíroznak. S még boldogok is vele. Azonban, ha leteszi hegedűvonóját vagy szikéjét az ember, s még a hegedűt is mind összetöri, megtapodja, holott az őt nemcsak boldogította, de valamelyes eredményeket is tudott általa mutatni, az már csodálkozást okoz. Azt kell csak aztán magyarázni, minek hagyja abba az ember az ő passióját, minek. Hogy az ember miért dobja el, mi neki művészete, mit őt úgy imádott.

Mert nekem ez a háború egyik kezével mindent idead, mit egy sebésznek lehet, mert én itten mindent kitanulhatok, bármit operálhatok, oly irtóztató emberanyagot hajít elélem, s akkor még a Nos rectorom sincsen meg, a diploma, csak itten állok a kapujában.

S mindent el is vesz másik kezével, mit embertől lehet. Minden nap borzadva látjuk a Karolinában s a többi hadikórházakban, hisz oly hatalmas emberanyagunk van, nem cadaver, de élő, mint soha annak előtte a chirurgus-orvos nem kapott. Mindent a világon ki lehet próbálnunk. S talán még a harctereken a pusztá tűzbe nyújtott késsel laikusaink is megkockáztatnak némely műtéteket, mert kik nem operálnak meg rögtöni hatállyal mellükben egy golyóval s szilánkkal, megholnak pár órán belül, veszítnivaló tehát semmi a bajtársnak. Mindenki sebész lehet, kinek bátorsága megvan hozzá! S néhány erős katoná lefogja társát, kit minden érzéketlenítés s deszinficiálás nélkül egy bicskával menteni próbálnak. Hallunk ilyet ugyanis. S csodálatos mód számosan túlélnek. Vagy hogy pusztá kézzel kiveszik a sebből a szilánkot, golyót. Nem-e megyünk visszafelé, kérdem, a barlangok idejébe.

S akkor kinek magyarázkodjak, mikor magam sem tudom, mi történik énbennem, ha én majd a sebészetet odadobom. Hogy nem kell nekem se az az irtóztató rengeteg nyomorúlt a háborúból, nem kell, undorodok. Makara professzor úr is halott, tőle nem kérhetek tanácsot. Apámnak nincsen mit beszélni. Magamnak. Főleg magának mondja az ember s kérdez. S senki nem hallgatja meg. Senki. Én pedig azt mondom mostan ennek az embernek. Maradjál csendben, nem kell többet a magyarázkodás, tegyed, mi dolgod. Majd csak vége lesz ennek a háborúnak. ■ ■ ■

Tompa Andrea (Kolozsvár, 1971): író, kritikus, a *Színház* című folyóirat főszerkesztő-helyettese. Az itt közölt részlet új regényéből származik, mely megjelenés előtt áll a Kalligramnál.

HAJSZA

HAJSZA

Éles fény hatol a szemembe, amikor kilépek a kávézó ajtaján. Valaki meglökte a válam, de hiába nézek vissza, nem látok szinte semmit. A szemüvegem teljesen homályos. Foltok, tompa színek, néha villogás, de leginkább csak szürkéség. A körvonalak teljesen bizonytalanok. Hallani is csak a szitáló esőt hallom, a járdának csapódó egészen apró cseppek neszezését, amint szép fokozatosan elhalnak, szétoszlanak körülöttem. Aztán kezd tisztulni a kép. A szememben cikázó villámok egyre gyengülnek. Nincs bennem semmi áhítat, semmi nosztalgia. Mintha kihülne egy kicsit a világ – pedig elég régen jártam itt. Az Akadémia épülete fölött még mindig ott tornyosul az a szörnyeteg; egy rovar. Hatalmas hosszú teste belevész a ködbe, a párába, nem is tudom, mi ez, ami ül a város fölött. Pedig vártam a telet, az arcomba nyomuló hideg levegővel, a tisztulással, de itt, mint a bűntudat, ez a valami terpeszkedik, és minél közelebb vagyunk az éjfélhez, annál sötétebb. Amikor délután megérkeztem az egész éjszakás utazást követően, gondoltam, beugrok egy kávéra; ezen a helyen mindig történik valami izgalmas, és azon kívül, hogy szétmentünk B-vel, s a huzavonának, ami tartott vagy egy évig, hogy végre rászántuk magunkat a szétköltözésre, vége lett, nem történt mostanában semmi sem velem. Egy férfi kétszer is elaludt a pultnál. Először csak bökdösték a mellette ülők, aztán már üvöltözött vele a csapos is, hogy menjen inkább haza a picsába, pihenje ki magát, és ne itt csorgassa az italát, s legfőképp a nyálát, rá a poharakra, mert amúgy is elég szar mostanában a forgalom. Egyébként B. anyja nehezítette a helyzetet, aki az utóbbi időben velünk lakott. Négy évig voltunk házasok, ami, ha úgy vesszük, sok is, de valójában arra sem elég, hogy megszokjam és megértsem; miért is kell nekem két nővel együtt élnem, amikor egy is éppen elég. Főleg, hogy B. anyja állandóan azzal nyaggatott, hogy jó volna már egy unoka. Méghozzá egy lány. Mert csakis lány lehet, ő a fiúkat, és legfőképp a férfiakat, gyűlöli, igen, nem riad vissza ettől a kifejezéstől, így mondta ezt a szemembe az egyik vacsora után, két gerezd mandarin látványra kissé nyálkás elharapása közben. Mindig meglep egyébként, hogy az ehhez hasonló részletek megmaradnak a fejemben, holott arra például nem emlékszem, hogy fehér vagy inkább vajszínű volt-e B. ruhája az esküvőn. Szóval, olyan idő volt, mint most is, csak nagyobb szél, szemerkezt az eső, és az udvarunkon álló fa egyik ágát ütemesen a ház oldalához csapdosták az egyre erősödő lökések a gyűlöletről szóló mondat elhangzása közben. Nem tudtam nem jelként értelmezni mindezt, csak épp nem voltam benne biztos, hogy az volna-e a helyes, ha egy jó nagy ütéssel kiteríteném B. anyját, érzékeltetve, miként is manifesztálódik a gyűlölet, vagy egyszerűen csak vegyem

a kabátom és sétáljak egyet a viharban. Közben persze nem lepett meg, amit mondott, inkább csak az zavart, ahogy mondta. B. anyjának van egy vágás a száján, még gyerekkori sérülés. Egyszer el is mesélte, hogyan történt az eset, de már nem emlékszem pontosan a történetre. A lényeg az, hogy ha ideges volt, ami egyébként kizárólag akkor történt meg, ha férfiakról beszélt – vagyis meglehetősen gyakran –, akkor a két ajka valami egészen furcsa alakzatba rendeződött, és nekem folyamatosan büntudatom volt az undor miatt. Miközben hevesen gesztikulált és beszélt, azt éreztem, hogy nem kéne ezt éreznem, de nem volt mit tenni. Mellesleg azért élt velünk, mert a combnyaktörése után, ő úgy ítélte meg, nem képes többé egyedül ellátni magát, nem is hajlandó többet dolgozni. Még a kórházban, a gyógyulása közben közölte a *csodás* hírt B-vel, s csak akkor szembesültem a kialakult, onnantól pedig állandósult szituációval, amikor egyik este, hazaérve, ott találtam a mamát annyi cuccal, ami egy szeretetszolgálat számára is már-már kellemetlen egyszerűre, ha hozzák, ha adják. Holott teljesen felépült. Takarított egész nap, tisztaságmániáját az utolsó porszemig kiélvezve, és én ezután majdnem minden este azt bámultam, valamiféle negatív transzban, milyen akkurátusan szedegeti össze a bolyhos szőnyegről a legapróbb porszemeket, vagy hát nem is tudom, igazából, miket, mert én nem láttam ott semmit sohasem. Elegendem van ebből az állandó rendtelenségből, mondta tökéletes nyugalommal, ami még a szedegetésnél is jobban kiborított. De hát, elege lett B. apjából is, aki elég sokat ivott, kétségtelen. És nem volt az a barátkozós fajta. Én mégis szerettem. Pedig talán ha tíz mondatot beszéltem vele az első két évben, amíg még volt hozzá valamiféle közünk. Nem volt agresszív, ő egyszerűen csak elment, ivott, aztán hazatért és lefeküdt. Még enni se kért. Nem is láttam soha, hogy ételt emelt volna a szájához, ami azért elég meglepő. Én bezzeg, mikor hazaérek egy komoly ivás után, rendszerint megtámadom a hűtőszekrényt egy kiadós gyomorrontás és fosás reményében. Amikor ittunk, akkor sem beszélt, pedig látszott rajta, hogy nagyon sok minden lehet abban az irigylésre méltóan szép, ősz fejében. Tehát ivott, és nem beszélt. Bizonyára ezt a két dolgot így nem szabad, ha az ember relatíve boldogan akar együtt élni egy nővel, és ezt ott, szavak nélkül, egy üveg pálinka mellett megtanultam. Szóval, B. anyja eljött és beköltözött hozzánk. Átvette az irányítást, ami sosem volt valójában a kezemben. Azt hiszem, mindig is arra törekedtem, hogy minden folyjon csak természetesen, de ezt az odaköltözés-dolgot alaposan át kellett volna beszélni, most már tudom. Meg kellett volna tervezni, hogyan mondjak egyértelmű nemet, de amikor hazaértem, már megint csak nem volt mit tenni.

Sárgán villognak a lámpák a Wesselényi utca sarkán. Legalább két órám van még addig, amíg visszamehetek G-hez; délután már fent jártam nála, lepakoltam, mivel megengedte, hogy nála lakjak, ameddig nincs saját albérletem meg munkám. Pénzem az van, csak terveim nincsenek. Mintha valaki hozzám érne. Megfordulok. Senki. Hunyorogva látom, hogy egy női fehérenemű-szaküzlet van szemben, a kirakatból pedig egy hatalmas szemű, kreol nő néz rám buján. Erősen fúj a szél, így nyilván csak az legyintett meg. Közben valami rothadt gyümölcsszagot hoz, mintha pálinkát főznének a közelben. A sarkon áll egy nő, vagy inkább lány. Hosszú harisnyát visel egy egészen rövid szoknya kíséretében, ami – úgy tűnik – nincs is. Mintha csak rátapadt volna a testére, vagy csak úgy hanyagul oda lenne illesztve. Nem takar az semmit, s amit mégis, azt meg az ember amúgy is igyekszik elképzelni – persze képtelen rá. Vörösés haját fújja a szél. Miközben elfordul, egészen úgy fest; arcának egyik fele fehér márványból van és csurog rajta a víz, a másik pedig egy bokor rózsza, ami mindjárt lánggra lobban. Húszévesnek látszik, és ez a legjobb esetben is azt jelenti, hogy tizenhat. Kétségtelen, néhány másodperc után annyit látok, hogy egy fűtött szobában vagyunk, gyér világítás mellett veszem le róla a csöppnyi szoknyát, húzom le a harisnyát, ő csak nevet, előreomlik a haja, befedi az arcát, de még a melleit is. És ahogy

újra hozzáérek, akárha vízbe nyúlnék, szinte elmerül a kezem. Már az arcom is vizes. Dudálás. Tapogatok valamit és egyértelműen érzem, hogy ez nem egy női test, hanem a tocsogó kabátom oldala, ami olyan nedves, mintha behugyoztam volna. Megint csak ott tartok, hogy nem látok semmit. Mivel a kabátomnak már úgyis mindegy, és az alatta lévő ruháim is lassan és egészen magabiztosan szivárogtatják át magukon az útról rám köpött szennyet, megpróbálok ismét láthatóvá tenni a magam számára az utcát és vele együtt a lányt. Leveszem a szemüvegem, törölgetem, de ennek így semmi értelme. Zuhog az eső. A lány sehol. Talán nem is létezett soha. Kihalt a környék, mint egy fegyenctelep etetéskor. A város a vacsoránál ül. Kissé tapogatózva behúzódok egy kapualjba, megtörlöm a két lencsét, majd visszateszem az orrnyergemre a szemüveget. Elállt az eső. Miközben ezt a néhány mozdulatot tettem, hirtelen erős, valószínűtlen köd borította be az utcát. Az ütemes sárga villogás teljesen egybeolvad előttem, mintha egy szűrőn keresztül sütné a kihűlni készülő Nap, ami már semmiféle meleg kibocsátására nem képes. Semmi vész, egyszerűen csak alig látok. Hideg a házfal, ahogy nekitámaszkodom – még sincs kedvem egy tapodtat sem mozdulni. Kifújom magam s közben az oszlopokként szolgáló nőszobrokat nézem, ahogyan állnak rendületlenül, olyan kíméletlen fegyellemmel, amire, tudom, hogy sosem leszek képes. B. jut eszembe és a megismerkedésünk. Az ostoba szembekötős játék, az úszómedencés ház, az elmebeteg unokatestvére, aki még egy születésnap alkalmával is csak arra volt képes, hogy a kurva nagy erkélyen rögzített puskájával körbe-körbe lövöldözzön tulajdonképpen mindenre, ami az embernél kisebb és mozog. Mire leszállt az este, mindenki a parton fetrengett vagy a vízben igyekezett a felszínen maradni. Az udvar pedig tele volt leszakított szárnyú vagy fejetlen madártetemekkel, merthogy az az idióta valami olyan speciális történyt használt, ami becsapódáskor szétrobban. A füledt nyárszágban a tollak úgy hulltak alá, mint a hó. Mikor kiléptem az ajtón, hogy szemügyre vegyem a terepet; minden és mindenki feküdt. Az állatok és emberek egyaránt. B. kivételével, aki egy fehér nyugágy szélén ült lapozgatva egy újságot. Felnézett, felállt, odalépett hozzám, és csak annyit mondott, hogy ideje volna felmennünk az egyik szobába, mert ő meglehetősen fázik. Fel is mentünk. B. részeg volt, s bár én is ittam jócskán, képes voltam tíz-tizenkét feles után is egyenesen járni – akkor még láttam is –, és olyan természetességgel és nyugalommal beszéltem a szexről s annak minden vonatkozásáról, hogy még én magam is meglepődtem és valamiféle izgalomba jöttem. Holott B. nem tetszett úgy igazán. Ezt ma már bevallhatom. A buli korábbi szakaszában kinéztem magamnak egy lányt. Magasabb is volt, mint B., rövid szoknyát viselt és harisnyát. Talán feketét. Akkor már tudtam; sokszor elkövettem azt a hibát, hogy olyan nőkre próbáltam meg nyomulni, akiknél egyáltalán nem volt esélyem. Nem is azért, mert marhaságotok beszélek vagy határozatlan volna a fellépésem, még csúnyának sem vagyok mondható, egyszerűen csak túlságosan kinyilvánítottam, hogy tetszenek nekem. B-vel valahogy minden mindegy volt. Felmentünk az emeletre, végigjártuk a szobákat. Volt egy teljesen faburkolatú, hatalmas ágygal a közepén. Az mindkettőnknek tetszett. Örültem, hogy ilyen hamar egyetértünk valamiben, és ez a tendencia nagyjából-egészében addig tartotta magát, míg B. anyja át nem vette az irányítást, s amit követően egyszerűen már nem volt mit tenni. Az emlékeim amúgy kizárólag fekete-fehérben működnek. Bármennyire igyekszem is, nem tudom kiszínezni őket. Azzal áltatom magam, hogy nem áltatom magam.

Kiérek a Blahára, miközben újra szemerkélni kezd az eső. A köd kissé szétoszlik, vagy inkább megemelkedik, ragacsos krémmel kenve be a házak oldalát. Megállok az árkádok alatt. Enyhe görcsbe rándul a gyomrom arra a gondolatra, hogy le kell mennem az aluljáróba, muszáj lesz azonban, ha nem szeretnék túl korán visszaérni G-hez – márpedig ígéretet tettem, hogy nem fogok. Ahogy utána számolok, majdnem öt éve nem utaztam a metróon. Azóta kicserélték a teljes járműparkot, sőt néhány állomás is átalakult – egy kiadványban láttam még néhány hete. Egy férfi épp felfelé indul egy afféle kerek bevásárlókocsival a feljárt szűk négyzetében. Hevederrel vannak ráerősítve különböző plédok, paplanok, egy zsiráf mintás párna a tetején, gyerekholmik, oldalt zsákok, és amikor elhaladok mellette, érzem, hogy nem azért nem akarok lemenni, mert sötét van lent, hanem mert világos. Jól fogok látni, tisztán. Ez az, ami zavar. A nagyjából egy perc alatt, míg átérek az aluljáró egyik végéből a másikba, vehetnék újságot, petárdát, ha nagyon rámenős lennék nyilván füvet szintúgy, de akár kiskutyákat vagy kismacskákat is. Az egyikük egyébként kint téblábolt a járókelők közt és csak arra a pár másodpercre állt le nagyjából minden, amikor egy jobbról érkező vörös hajú, fehér műbőr egyveleget viselő nő rosszul számította ki a távolságot a csizmája elülső talpa és a túsarok között. A kisállat nyivákolására minden összerezzent, aztán megmerevedett hirtelen. Mintha a hanghullám sokkalta erősebb mozgást indított volna be, mint amire valójában képes. A nő ment tovább, a férfi meg, aki a doboznál ült, felpattant, felkapta a kis foltos jószágot, nézett egy darabig maga elé, majd egy izmosat köpött a nő után – majdhogynem be is érte. Égett műanyag és alkoholszag. Vibrál az egyik égő. Rángatja valaki, akire régóta senki sem figyel. Van egy jegyem, amit nagy nehezen előkötök a zsebem mélyéről, még időben. Nem szeretem, ha méregetnek vagy siettetnek a mellényesek, akik ott állnak most is a lejártnál. Kissé az az érzésem; az elmúlt öt évben nem mozdultak el innen. Betolom a jegyet. Zizzen egyet a gép. A kis lámpa zöldre vált, közben tompa mosoly jelenik meg az egyik férfi arcán – kétségkívül összefüggés van a történetek között. Felmutatom a jegyet és úgy érzem a süllyedés közben, mint ha emelkednék egyenesen. Ez persze nem tart sokáig. A mozgólépcső kihalt lefelé, én meg önkéntelenül rámeredek a barázdált fém fokokra, és elviselhetetlenül csíkos lesz a világ, mikor visszatérek. Fáradtság ül rám. Fémek a levegő. A fehér műanyagfalról egészen élesen verődik vissza a neonfény. Határozottan érzem, hogy butít, ha hosszan bámulom. Lent félpercenként vált a sárga óra a plafonról lelógó dobozban, a kattánásokat pedig lehet, hogy csak én képzelem hozzá. Az alagút sötétjében a két sín hosszú sávja csillan, mint ha két karom belemarna az éjszakába, egészen olyan. Már csak harminc másodperc. Megjön a hang, aztán a szél lök meg, végül a két világitó szem meredne rám, ha odanéznék. Nyikorogva megáll a szerelvény. Nem új, nem fehér, ám nagyon is valódi. Látom a két kocsi közt futó huzalokat, a lekerekített ütközőt, a rozsdás-zöld fémet, ami ha szórtanul ugyan, de szenved. Egy pillanatra behunyom a szemem és a tompa puffanásról tudom, hogy kinyíltak az ajtók. Bent minden halovány, mint egy kórteremben. A fém- és műanyagcszag is emlékeztet valamire, amit azonban nem vagyok képes felidézni, de talán jobb is így. Valószínűtlen tömeg van. A műbőr-borítású hosszú ülőalkalmatosságokon minden hely foglalt. A kapaszkodókról hanyagul lógnak a testek. Egyik ajtnál sincs hely, hogy nekitámaszkodjak, így behúzódok egy raszta hajú, bpm-király fiatal srác és egy öltönyös, fényesre suvickolt cipőjű ügyvédforma fickó közé. A srácból úgy dől a ritmus, hogy kissé megszedülök, míg átvágunk az első megállóig tartó embertelenül zajos sötétben. Arcok épülnek be, törlődnek ki az emlékezetemből. Kissé örülök annak a gondolatnak, hogy valószínűleg semmire sem fogok emlékezni mindebből. Közben egészen közel simul hozzám egy lilás kabátot viselő lány. Jóval alacsonyabb nálam, így először csak a haját látom, ahogy megcsillan rajta a fény. Elhalad mellettem. A zsebébe csúsztatja a kezét, majd amikor kihúzza, kiránt vele egy négyrészt hajtott papírt, ami a csillámporos, seszínű padlóra zuhan. Egy megállót még mindenképp utaznom kéne, hogy átszálljak a másik vonalra, de csak nézem a papírt. Közben már nyitva az ajtó. Ki-be szállingóznak az emberek. Lassan minden rendeződik egy nagyjából két percig tartó állapotba. A lány kint a peronon. Már az oszlopok között. Visszanéz. A tekintete zavarosnak tűnik, de az is lehet, hogy csak én látok tisztátalanul. Elkapja a fejét, elfordul a mozgólépcső felé. Nem látom. Berregés. A lámpa is világít. Dönteni kell. Felkapom a papírt és az utolsó pillanatban még kiprésese-

lem magam a két ajtó között, kint vagyok a fekete sávon, aztán már az oszlopok között. Haladok, a fehér fal pedig végeérhetetlen hosszú. Begyűrűzik a tömeg a lépcső tövében. Valaki zenél. Népdalfosztlányok közé vegyülő ütemes kattogás, műanyag fogódzó, pusztító neon. Próbálom kifürkészni a lányt, egyenként veszem sorra az előttem állókat; ide-oda ingázik a tekintetem, nehogy kihagyjak valakit. Ott van. Már majdnem fönt. Beteríti a fenti élesebb fény, és ebben a kabátban, mint a testen kidomborodó ér, olyan. Ismét visszanez, ám még mielőtt inthetnék, elfordul, felér a felszínre és kikerül a látóteremből. Igyekszem előrejutni, hogy beérjem s közben bizonytalanság fog el, miért is. Visszaadni a papírt, igen. Ezt szeretném. De mi van, ha nem is fontos?, ha nincs is semmi jelentősége? Mivel előttem négyen zárt alakzatot alkotnak, amin átjutni lehetetlennek tűnik, megállok. Kezemben az összehajtott papír. Csont-fehér és mégis éget. Szabadulni szeretnék, ám nem csak ettől. Vajon mi van ráírva? Széthajtom egyszer, de valamiért összeszorul a mellkasom. Visszazárom. Kattog a lépcső. Közben mintha meg is emelkedne, holott csak a szívem pumpálja a vért egyre intenzívebben. Elöttem a négy férfi, nem csak az alakzatuk zárt. Minden nyelv egy saját tónus, külön hangerő. Emelkedünk. Szép fokozatosan terít be engem is a fény, ahogy a felszínre érkezem. Nem látom sehol a lányt. Vagy négy irányba is el lehet hagyni az aluljárót; jobbra fordulok, kettessel veszem a fokokat, nyolc lépést teszek fölfelé, míg az arcomba csap a szél, az eső. A lábam meg zsibbad, mintha évek óta nem használtam volna. Körbenézek, de nem igazán látok. Mindkét lencse újból vizes, folyékonyak lesznek a tárgyak, gyorsabb a mozgás, törött a fény. Az árkádok alatt semmi. A szemközti üvegpalota előtt a nedves beton zölden csillog; számomra minden becsapódó csepp egy-egy moccanó béka. Aztán hirtelen felbukkan a nyugati oldalon. Mintha a folyó felé menne. Megáll, erre én is megtorpanok. Holtidő. Megtörlöm a szemüvegem. Az autók elindulnak mellettem, buszok csapják föl a vizet a járdára, és a várakozók tisztes távolságból figyelik a fémes vonulást. Nézem egy darabig a lányt – már amennyit látok belőle ilyen távolságból –, egyhelyben áll, körbenéz, majd a sarkon lévő szálloda mögötti utcába fordul, és újra eltűnik előlem. Nincs időm, ha utol akarom érni – át kell vágjak az úton, gondolom. Egy busz szakít ki teret magának a sötétből. Úgy fest, mindkét irányból van nagyjából ötven méter előnyöm, hogy keresztüljeljem a húszméteres utat. Kevés. Még annál is kevesebb. Dudálás foszt meg attól, hogy gyönyörködjek az elfolyó színekben, betelít a szinte lüktető fény és kiemel a sötétből. Szem előtt vagyok. Rossz helyen. Dudálás, ismét. Megállok a húszcentis fehér csíkon. Mindkét oldalról menetszél ráncigál, kibillenek az egyensúlyomból, közben mintha folyékonyvá válna az üvegpalota is, egyre közelebb van, azonban még mindig nem elég közel. Rohanni kezdek. Most már tényleg nem számít más, csak hogy visszaadjam azt a rohadt papírt és kielégítsem a büntudatot, vagy vágyat, ami talán nem is létezik. Fel a járdán, át az árkádok alatt. A szálloda hatalmas üveglakain csorog a víz. Bent elmosódott nők és férfiak valószínűtlenül hosszú kezekkel esznek. A sarki járda, akár egy móló. Hosszú tengerszakaszra nézek, ahol tovább már lépni nincs hová, hacsak nem a vízbe. Az utcában szinte teljes a sötétség. A saroktól mintegy ötven-hatvan méterre világít az egyetlen, keresztbe fellógatott lámpa. Megállok. Ha túlhaladt már azon a ponton, akkor nincs esélyem, gondolom. Ebben a tócsarengetegben úgyszemint érem utol. Várom, de egyelőre csak az ütemes csepegést hallom. Azon az estén, amikor megismerkedtünk B-vel, nem a lövöldözés volt a legrosszabb. De még csak nem is az, hogy nem ő tetszett a társaságból leginkább. Sőt, amikor felébredtem mellette a faburkolatú szobában, akkor valamiféle szokatlan elégedettséget éreztem. Ott feküdt. Egyenletesen szuszogott. Nyugtató volt, hogy milyen csöndesen alszik. Nyitva volt az ablak. Valóban kellemes levegő és nem csak afféle belemagyarázott nyári álderű özlött be az ablakon. Felálltam, nyújtózkodtam. Aztán egy ideig körbe-körbe jártam a szobában. Fogalmam sincs most, hogy mire is gondoltam akkor. Szorított a hólyagom, legfeljebb arra. Kinyitottam az ajtót és kiléptem a folyosóra. Elindultam lefelé a lépcsőn. Szó szerint semmit se láttam, csak egy egészen vékony fénycsíkot, ami egy ajtót jelzett valahol messze, lent. Óvatosan lépkedtem lefelé, ám valamiért megzavart a csík. Az egyik fokról azt hittem, hogy az utolsó. Nem az volt. Táguló sötét, rövid, de iszonytató zuhanás – már-már pánik, amit a fájdalom szakít ketté, brutálisan s a csekély önféltést is szájalommá butítja. Tocsogást hallok a jobb oldalon, majd szép lassan úszik be a fénykörbe egy alak. Óvatosan mo-

zog, közben hátranéz, kirajzolódik az arca, és a határozott fényben látom, hogy a lány az. Észrevehetett, mert a mozgása gyorsabbá válik, alakja újból egybeolvad a sötéttel. Visszhangzanak az egyre gyorsabbá váló léptek, mintha egy hatalmas csőben futna, amibe készülök én is behatolni. Lelépek a járdáról. Merülök. Nehéz test, amit nem tart fönt, csak egy megmagyarázhatatlan feszültség. Áthúzódok a jobb oldalra. A hatalmas tócsában feleselve tükröződik vissza a kirakatszerű éjszaka a sugárút egy részével, benne a torz, nyúlós vacsorakép. Hallom, ahogy fut. Szárazabb részre érhetett, mert tompul az ütemesen érkező visszhang. Alá kell merülnöm, ha lélegezni akarok. Egyre feljebb szökik a víz. Az jár a fejemben; vajon mit érezhet aközben, hogy hallja, közeledem – vagy ha nem is közeledem, de egyértelműen a nyomában vagyok. Elképzelesem sincs. Csak a saját érzéseim súlyától lep el valamiféle nyomasztó fülledtség, talán a foglyul ejtés vágya ez, ami egy érintésben is kiteljesedhet. Összekeveredik a két ritmus. Minden gyorsul. Balról fény szűrődik be, átér a sávon, aztán hirtelen megáll. Megfordul. Én épphogy elhagytam a lámpát, tehát feltehetőleg nem lát belőlem semmit. Lassítok. A tocsogás alábbhagy. Már szinte csönd. Megállok. Állunk egymással szemben. Hunyorog. Nem látom tisztán az arcát. Megindulok, közben szép fokozatosan színez be oldalról a fény, így válok érzékelhetővé. Az arcom kettévágja egy árnyék. Tíz méter. Legfeljebb annyi lehet közöttünk. A zsebembe nyúlok, hogy kivegyem az ázott papírt, amit nem volt bátorságom korábban szétnyitni. Itt az idő csak elkeni a dolgokat. Néz rám, mint akire fal omlott, s mielőtt bármit is tehetnék, megfordul és rohanni kezd. Aztán már csak annyi, hogy gyorsul minden, a kerítés rácsai egybeolvadnak, néhány kilógó ág csapódik nekem, majd a sarok kőtömbje hajlik meg, szinte rám dől, ahogy az éles fényben próbálok talpon maradni, aztán jobbra át, a fekete test hol feltűnik, hol elpárologni látszik a rácsok közül felfelé szivárogó édeskés gőzben, autók jönnek szembe, a templom előtti tér úgy hullámszik alattam, mint egy izzadt női has; a hosszan elterülő lámpák pedig szőke pihék, amiken megcsillan a fény; néhány sarok, majdhogynem beérem már, amikor befordul egy kapun és eltűnik előlem a lépcsőház sötétjében. Megállok. Nincs, ami távozzon belőlem, légszomjam van. Nekitámaszkodom az ajtónak, igyekszem nagy levegőt venni, a tudóm tágul és érzem, hogy a vér eloszlása egészen más lesz ott belül. Sötét van. Az ereszről izmos cseppek zuhannak rám. Belépek a kapun. Hatalmas boltív kúszik el szemben, s miközben a szüremelő fényt bámulom, nekiütöközöm egy műanyag kukának, ami nagy robajjal elterül a földön. Hibát hibára halmozok. Újra csönd. Megállok a boltív alatt. Valami arra késztet, hogy számoljak visszafelé, mintha egyszerűen csak lejárni készülne az idő. Erősödő szélroham tör be a körfolyosós ház nyílt terébe, amelyből egyértelműen kiszüremlik a tocsogás. Valaki felfelé halad az egyik lépcsőn. Várok. A második emeletre nyíló vékony sávban aztán megjelenik egy árnyék; óvatosan, a falhoz húzódva halad. Nem vagyok teljesen biztos benne, hogy látom; inkább csak a hangok összjátéka teremti meg a lehetőségét, hogy van. Nekitámaszkodom a falnak. Erős kattanás mellettem. Hirtelen minden fényárban úszik. Áll, tehetetlenül, akárcsak én. Lefelé bámul, aztán megindul, az egyik ajtóhoz lép, babrálni kezd a zárral. Jobbra pillantok. Nekidőlhettem a kapcsolónak, azért lett egyszerre világos minden. Rohanni kezdek, föl, hogy beérem, mielőtt kinyitja az ajtót és eltűnik előlem oda, ahová már biztosan nem követhetem. Kettesével veszem a fokokat, miközben lihegek, mint egy ázott kutya. Már fent a lépcső tetején, aztán balra, megnyílik előttem a gang elnyúló vékony sávja, amin áll. Tíz méter. Már csak öt. Kettő. Egy. A kulcszörgés abbamarad. Előnt a forróság, melyet egy lüktető, idegen test közelsége okoz. Elemeli a kezét az ajtótól. Nem néz rám, csak hátrébb lép egy léppel. A korlátnál, zsebre tett kézzel áll. Hideg van, még-

is visszatér belém az a szelíd érzés, ami mintha órákkal korábban telített volna el. Egyszerűen csak vissza akarom adni, amit elvesztett. Visszaadni, és utána menni. Fogalmam sincs, hogyan is kezdjek hozzá. Lassan nyúlok a zsebem mélyére, ám még mielőtt kivethetném a papírt, kiemeli a jobb kezét a zsebéből. Felém nyújtja. A sárgás fényben nem látom tisztán, mi is van benne. Aztán egyértelmű: egy tárca. Méghozzá az enyém. Nyomban elindul visszafelé minden, az emeletek fölfelé haladnak, elhal a szélzúgás, a templom előtti tér is lecsendesül, nem hullámszik már a sugárút sem, a békák sem mozdulnak, a dudálás is elhal, haladok lefelé a lépcsőn, néhány idegen mondat, érzem a műanyag tespedt szagát, nyílik az ajtó, a papír a földön, hozzám simul. Csönd. Visszatolom a kezem a zsebem mélyére. Nyújtja a tárcát, közben nyöszörög, motyog valamit, amit először nem igazán értek. Majd újra.

– Én... nem akartam, tudja...

– Hogy? – kérdezek vissza, egy kissé közelebb lépve. Ő is mozdul.

– Nem azért lopok, mert... hanem... muszáj, valami erre késztet, és már nem bírom tovább! Nyújtja a tárcát, de nem veszem el. Képtelen vagyok rá. Állok, mintha várnék valamire. Eltelik vagy fél perc is, mire erőt merítek ahhoz, hogy újra, egészen óvatosan nyújtsam felé a papírt – talán már nem is visszaadni szeretném igazán. Meg akarom érinteni. Óvatosan mozdul, közben megint csak a számok haladnak monoton visszafelé bennem. Nem ér hozzám. Valahogy helyet cserél a két tárgy. Megcsap a falból szivárgó dohszag. Hideg van. Visszhangzik egy kattanás. Újra sötét. Még hallom a hangját, de egyre gyengébb és gyengébb. Nem értem. Majd hirtelen átveti magát a korláton. Elhomályosul minden. Csak a hasadás marad, ahogy a kabátja szakad órákon át. Végül egy tompa puffanás hallatszik.

Kezdetől fogva éreztem, hogy a válla a legérzékenyebb pontja B-nek. Finoman, óvatosan húzom le róla a sötét felsőt, ami olyan féloldalas; kilátszik belőle a bal oldali alábukó ív. A teste enyhén sós az izzadságtól, és világít, mint egy lebegő medúza a sötét vízben. Fel-emeli a kezét, a haja végtelen súllyal zuhan alá, befedve a háta felső felét, ahogy lassan elnyúlik az ágyon, a gerince közben megfeszül, és tudom, hogy mosolyog, pedig az arcát többé már nem láthatom.

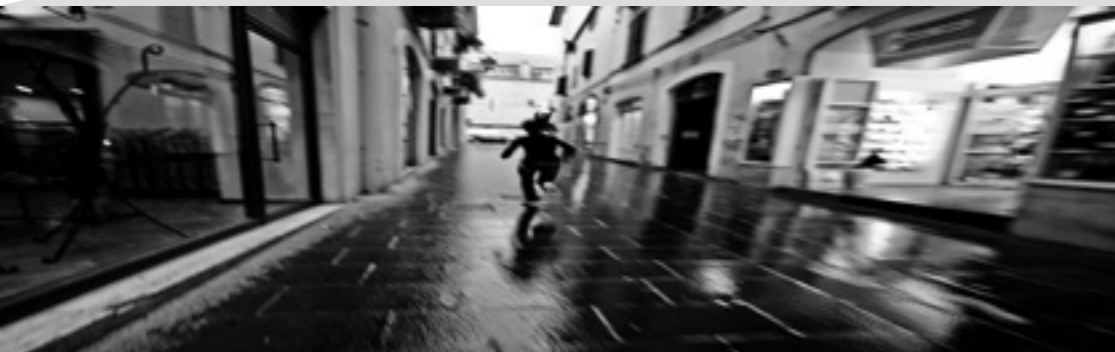
Ott áll mellettem a rendőr és a hullát nézi. Feljegyez egy-két dolgot. Lehajol, kiveszi a papírt a lány kezéből. A szél közben be-becsap az oszlopok közé, suhog, szinte beszél, mint ha zavarná, hogy minden lámpa ég. A férfi széthajtja a papírt, nézi egy darabig, közben a mentősök behúzzák a fekete cipzárt, felrakják a testet egy hordágyra, aztán az oszlopok között kimennek. Egy zacskóba teszi a papírt, majd int, hogy kövessem. Ismét a kattanás.

– Mi van a papírra írva? – kérdezem még kifelé menet.

– Ja, arra? Semmi. Üres.

■ **Szőllősi Mátyás** (Budapest, 1984): költő, drámaíró, szerkesztő. Második verseskötetete *Állapotok* címmel a Kalligram Kiadónál jelent meg 2011-ben.

SO IT GOES!

(naplójegyzetek 2004-ből)

1. Pakfon

Pozsony, 2004. január 1. Szürke, esős, jellegtelen nap. Ha a tegnapi temetés nincs (a tragikus halállal, fiatalon elhunyt Zalabai Zsigát temettük), azt hihetném, még mindig 2003 van, a temetés azonban mégiscsak olyan, amilyen határ volt az ó és új év között. A rádióban Réz Pál Weöres Sándorról beszél: Mikor Weöres a Kossuth-díját szétosztotta, egy gyengécske verseket író fiatal költőnek is akart a pénzből adni. Én azt mondtam a gyenge költő verseire: ez pakfon (hamis ezüst). Mire Weöres felvitatott: Az a jó benne, hogy pakfon, hogy nem olyan, mint a többi. Eddig Réz Pál. S még mindig Weörestől, de már valaki más: W. akkor akart Sztálin-verset írni (mintegy bizonyítandó, hogy nem a téma minősíti a művet, hanem a forma), mikor az már egyáltalán nem volt divat (azaz valamikor a hetvenes években). Azt mondta, hogy hány szobor vagy festmény ábrázol gyilkos zsarnokot (például Asszurbanipalt, Caligulát vagy Nerót), műalkotásként mégis nagyra értékeljük őket. Az egykori Sztálin-verset az olvasók többsége valóban gépiesen azért ítéli el, mert Sztálinról, azaz egy zsarnokról szólnak, s nem azért, mert egyszerűen rosszak. Fónod Zoltán előkaparta valahonnan a feledésből az én, 16 éves koromban írt Sztálin-versemet is. Gyötrelmesen rossz versike. Nagy kedvem volna újraközölni, s írni melléje egy „jó” Sztálin-verset. (Mint ahogy a *Vezér-monológok* c. ciklusomban *anno* már meg is próbáltam.) Bizonyítandó, hogy az én egykori bűnöm is csak annyi, hogy akkor még nem tudtam verset írni. – Apropos: és most tudok? Várom a *Holmi*-szerkesztők véleményét a legújabb – „kórházi” – verseimről. A *Születésnap és variációk* c. szövegemről (amely kicsit Weöres Sándor *Téma és variációk*jának a variációja) a jó múltkor meglehetősen rossz véleménnyel voltak. Réz P. valami olyasmit írt, hogy túlságosan atelier jellegű, azaz: pakfon. Még megérem, hogy egyszer l’art pour l’art leszek a számukra.

Január 9. Az előbb felhívott Duró Győző, a Nemzeti Színház vezető dramaturgja. Elmondta, mennyire tetszik neki a darabom (a *Faustus Prágában* c. drámai költeményem, amelyet a pályázatukra beküldtem), s hogy ők (mármint a dramaturgok, a színház belső emberei) az én győzelmemet várták, de a zsűri másként döntött. Ő mindenesetre szeretne megismerkedni velem, mondta, mert rajta lesz, hogy adandó alkalommal a drá-

mám bemutatásra kerüljön. Erre én, talán elhamarkodva, azt válaszoltam, hogy a dolog már tárgyaltan, mert a kéziratot beküldtem egy másik pályázatra, s ezzel a dolog számomra egyelőre lezárult.

Január 12. Tegnap késő este az ötvenéves Parti Nagyról sugároztak műsort a tévében. Kukorelly Endre, Varró Dániel és Závada Pál beszélt róla. Közben három dologra lettem figyelmes: 1.) hogy Parti Nagynak, a vérbő „urbánusnak” mennyire „echte népi” feje van, 2.) versei-prózája-drámái tele vannak társadalmi-szociográfiai információval, jelentéssel, de mennyire nincs ennek az új „valóságanyagnak” ma kritikai nyelve, nem lehet róla relevánsan beszélni; még egy nyelvteremtő PNL sem tud róla úgy szólni, hogy ne legyen sültrealizmussal vagy népiséggel vádolható, hogy ne legyen a „posztmodernsége” veszélyben, s így inkább hallgat róla, 3.) PNL Mallarmé-szervezettségű költő: csak a költők olvassák, rájuk hat, az olvasók számára csak a prózája létezik.

Január 13. Szaddám Huszeint mindenki „Szaddámozza”, mintha engem Árpiznának, de állítólag a „Huszein” is csak az apja személyneve volt. A „Szaddám Huszein” tehát eredetileg olyan megszólítási forma lehetett, mint az oroszoknál a bizalmaskodó „Jozsif Visszarionovics” vagy a „Vlagyimir Iljics” volt. Aztán kivált belőle a „Szaddám”, s lassan csaknem fogalomná, a hatalom szinonimájává kezdett válni, mint korábban a császárok, királyok keresztnéve: a Caesar, a Károly (*király* formában), a Napóleon. Aztán jött a patkányluc, s megállt a folyamat. Szóval Szaddám Huszein, az iraki diktátor, mikor valami nyomorúságos gödörben elbújva megtalálták, nem lőtte magát föbe. Most mindenki gyávának tartja. Persze nem olyan könnyű magunkra kezet emelni. Való igaz, hogy korábban „Szaddám” így fenekedett: ő nem kerülhet az amerikaiak kezébe, mert előtte végez magával. Aztán úgy húzták ki a föld alól, megtörtén, szakállasan, rongyosan, ázottan, mint egy patkányt. Igaz, már az *Ezeregy éjszaka* hősei sem voltak éppen római jellemek.

Január 17. Drámám kéziratában lapozgatok. Egy helyen ezt olvasom: „*A másik sarokban egy csontváz, fején a tanszék Wagner nevű papagálya tollászkodik*”. Szó, ami szó, ha szerkesztőként egy kéziratban meglátom ezt a helyesírási szarvashibát, én is gyanakodni kezdek. (Mint ahogy a Nemzeti Színház nagyérdemű zsűrije is rosszállóan húzhatta itt föl a szemöldökét.) De hogyhogy nem figyeltem föl korábban e lapszusra? S egyáltalán: miért írtam „papagály”-t, amikor tudom, hogy az helyesen „papagáj”? A magyarázat egyszerű: nálunk, otthon, Gömörországban a „papagáj” bizony „papagály”. Így, elipszilonnal ejtve. Még ötvenéves száműzetésem más nyelvjárásokba, idiómákba, dikciókba, duktusokba, nyelvekbe sem volt elég ahhoz, hogy az „ly” atavizmusát levetközzem. Más szempontból viszont akár örülhetnék is neki. Mint ahogy a váratlan örökségnek szoktunk.

Január 18. *Spiritus ubi vult spirat* – mondja a *Vulgata*, a latin nyelvű biblia. S ebből csinálták a magyar szállóigét: *A Szentlélek ott fúj, ahol akar*. Csakhogy a magyar „lélek” sehol sem fúj, a kijelentésnek csak latinul van értelme: a latin „spiritus” egyszerre jelent *levegőt, szelet és lelket*. A *Sanctus spiritus* tehát fújhat, a *Szentlélek* nem. Talán mégiscsak el kellett volna fogadni a néhai Tamás és Bálint papok javaslatát, akik bibliájukban (a 15. század legelején) a „Spiritus Sanctus”-t *Szent Szelleme*k fordították. (Aztán egészen Moldovába kellett futniuk az inkvizíció elől.) Persze eredetileg a magyar *lélek* szó töve, a *lél* is *levegőt, gőzt* jelentett, de ki érzi-érti azt ma már!

Január 21. Tegnap ilyenkor a pokolban voltam. A neurológusom ún. mágneses rezonancia-vizsgálatra küldött, amely abból állt, hogy betoltak egy sötét csőbe (mint valami koporsóba), s egy óráig a lehető legváltozatosabb zajokat próbálgatták rajtam. Vörösmarty is ilyen csőben érezhette magát, mikor a *Vén cigányt* írta: „*Mi üvölt, sír... / Ki dörömből az ég boltozatján, / Mi zokog, mint malom a pokolban?*” De hát hol volt még akkor a mágneses rezonancia!? – Más. (Vagy talán nem is annyira más?) Varga Lajos Márton barátom, a *Népszabadság* versrovatának a szerkesztője panaszkodik a telefonba: tömegével kapja a rossz verseket. A magyar költők hideg szívvel írnak, mondja. S a kritikusok

hideg szemmel olvasnak, teszem hozzá én. Valahonnan ismerős ez a „hideg szem” szindróma. Megvan! Mikor Kölcsey megtámadta Berzsenyit, a megtámadott költő így védekezett (ezt természetesen már nem emlékeztetből írom le): „*Valjon nem válik-é az egész poézis sült bolonszággá, ha azt hideg szemmel nézzük?*” Valószínűleg minden jó versnek megvan a maga mágneses-rezonanciás csöve (érzelmi minősége), a kritikust, mielőtt a verset elolvassa s írni merészel róla, néhány percre mindig be kellene tolni a megfelelő csöbe.

Január 25. Meghalt Kmeczkó Miska is. Költő volt, halála előtt már prózát is írt, nem is rosszat. Ezenkívül egy volt azon kevesek közül, akik fiatalabb koromban, mikor életformám (főleg családtalanságom) és mentalitásom miatt nehezen találtam helyemet a közösségekben, élni segített. Mennyit fociztunk együtt (ő kitűnően futballozott, én gyatrán, csak miatta vettek be maguk közé a jó futballisták), mennyit jártunk strandra (a Duna-parti lidóra), lányok után, az Inovec-hegyre, sízni! S most nincs többé! Rákban halt meg, hatvanéves volt. Akkoriban, mikor barátságunk tetőzött, az *Utás és holdvilág*ot olvastam. Újra meg újra. Harmincegynéhány éves voltam (mint a regény Mihály nevű főhőse), s én is félttem, hogy megölöm magamat, s a Szerb Antal-regényben egy helyen találtam meg a halálproblémáimat és a kibúvókat: „*De mégis élni. És ha az ember él, akkor még mindig történhetik valami.*” Miska nagyokat nevetett rajtam: Ennyit én is tudok, ehhez nekem nem kell Szerb Antal, mondogatta. Akkor ő még nem volt Mihály-alkat, nem szerette a misztikát. Én Miskának hívtam, de ha rám jött a „holdvilág-hangulat”, s a Szerb Antal-regényhez menekültem, elkezdtem Miska barátomat „mihályozni”. S ebből mindjárt tudta, hogy megint az *Utast* olvasom. A halála előtti utolsó években valószínűleg már ő olvasta többit a regényt, s nem én: olyan elbeszéléseket küldözgetett az *Irodalmi Szemlébe* (néha álneveken, a szerző kilétét magam is csak később tudtam meg), amelyekben a halál, a misztika és a szexualitás à la Szerb Antal volt egymás mellett. Miska a halálában teljesen „Mihály” lett. „*Halál, halál, halál, mindenütt csak halál!*”, ahogy Devecseri Gábor írta *anno* az *Utás és holdvilág*ról.

Január 31. Monoszló Dezső, bécsi magyar költő és prózaíró nyolcvanéves. Nyugtalan és menekülő lélek, 1946-ban Magyarországról Csehszlovákiába (Pozsonyba) menekült (állítólag az akkor kezdődő „lakosságcsere”-akciót használta ki az áttelepülésre, azaz „szlovákként” jött át, de amint volt alkalmam megtapasztalni, csak gyengén beszél szlovákkul, az áttelepüléséről ő maga, míg Pozsonyban élt, sohasem beszélt), 1968-ban Jugoszláviába emigrált, 1970-ben Bécsbe költözött, azóta ott él. Szereti magát üldözöttként feltüntetni, csak azt nem tudja senki, hogy tulajdonképpen miért és kik üldözték/üldözik. Mindenesetre mikor régen, az *Irodalmi Szemlében* megjelent egy félresikerült versem, benne ilyen két sorral: „*Mindig azt ütik, ki menekül. / Az erősnek béke hegedül!*”, felcsillant a szeme, s attól kezdve jó költő voltam a számára. Ő maga, szerintem, rutinos poéta, Kosztolányi és a nyugatosok örököse, prózaírónak jobb, sőt helyenként egészen kitűnő. Csütörtök este a Magyar Intézetben a Szlovákiai Magyar Írók Társasága és társadalma köszöntötte. Az öregeket Dobos László, a fiatalokat Csehy Zoli képviselte. Valaki azt mondta, a szlovákiai magyar írórtársadalom visszafogadta tékozló fiát. Monoszló sohasem tekintette magát a szlovákiai magyar írórtársadalom „fiának”, inkább volt „tékozló”, mint „fiú”, bárkinek is a „fia”. Közép-európai pikaró és valamiféle „közép-európeér” keveréke ő, akinek az élete érdekesebb (lehetne, ha ismernénk), mint az életműve.

Február 5. Beteg vagyok, forró áhítattal térek meg Istenhez, fogadkozom, alázatosan beismerem, hogy alulmaradtam a küzdelemben. Aztán ha egy-két percre alábbhagy a bajom, azonnal eretnek szférákba lendül az értelmem. – Az Isten és az ember dilemmája egyenlő a tyúk és tojás talányával: melyik volt előbb? Az Isten teremtette az embert vagy az ember az Istent? Mikor a papok megteremtették isten és a túlvilág filozófiáját, feltehetően csak annyi volt a céljuk: az ember ne akarjon a környezete, a természet fölé emelkedni, ismerje el, hogy része annak. S ez eddig tiszta, szép panteizmus (az egyetlen komoly filozófia a létezők közül), csakhogy aztán később erre az alapra ráraktak mindenféle komolytalan mágiákat is. – Az egész isten-filozófia addig komoly, de addig *halálisan* az, amíg a je-

lentése: a természet okosabb, mint az ember. A felgyűlt emberi ismeretek egy kritikus tömegben túl ugyanis ellenőrizhetetlenné válnak (az egyetlen ember értelme is ellenőrizhetetlen, hét milliárdét ellenőrizni pedig teljességgel reménytelen vállalkozás), s az ember és a természet ellen fordulnak, s idővel egyiket is, másikat is elpusztítják. S az ember tehetetlenül nézi a saját kezét, amely a nyakára teszi a hurkot. (Amely végső soron az értelem hurka.) – A homo sapiens egyedül a betegség és a halálfélelem tudja újra alázatossá tenni: visszavetni az evolúció mágikus-mitikus-vallásos fokára. Sajnos, csak akkor, amikor alázata társadalmilag már nemigen hasznosítható. Mert vagy távozik az élők sorából, s akkor az alázatát is magával viszi, vagy felgyógyul, s akkor pillanatok alatt elfelejti a korábbi alázatát. – Az értelemben mintha valóban bele volna kódolva hordozójának, az emberi fajnak az öngyilkossága.

2. So it goes!

Február 15. Tegnap a Csemadok székházában ún. Kempelen-vetélkedő volt (szegedi, soproni, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, komáromi középiskolások, egy-két fiú, de annál több gyönyörű lány részvételével), dedikáltam szakadásig (főleg a *Finnegan halála* c. verskötetemet, de volt, aki régebbi könyveimet íratta velem alá), utána pedig meghívták a társaságot a Magyar Intézetbe, fogadásra, s én nem mentem, nem mehettem, rohannom kellett haza, lektori jelentéseket írni a Madách Kiadó 2004-es pályázatára. Most (21,25 óra van), az előbb fejeztem be az utolsót, régen voltam ennyire kifacsarva. S miért? Egy Hekubáért! Mit nekem a Hekuba-Madách!?! S mit az egész ún. szlovákiai magyar irodalom! Fél életemet beleöttem a rossz és még rosszabb kéziratokba. Öttem volna inkább szép lányokba és Michelangelóba. Közben ugyanis Koncsol Laci telefonált. Tegnap Rómában volt, valami papi küldöttség tagjaként (országos gondnoka ugyanis a Szlovákiai Reformátusok Gyűlekezetének), kezét fogott a pápával, s közben fülébe súgta (szlovákul), hogy „Máme Vás radi!” (Szeretjük Önt), mire a már suttogni is alig tudó II. János Pál olyat kiáltott, hogy zengett a hatalmas VI. Pál aula: „Ďakujem!” (Köszönöm – szlovákul). S László barátom természetesen volt a sixtusi kápolnában is, s színről színre látta *Az utolsó ítéletet* és az *Ádám teremtését*. – Kinek Róma és Michelangelo, kinek a Csemadok és a szlovákiai magyar írók rossz kézírata! *So it goes!*, mondaná Vonnegut.

Február 16. Kinyitottam az internetet, s a Litera hírportálján ott a nevem: Krasznahorkai László és Bertók László társaságában Kossuth-díjra jelöltek. E hó 13-án, amikor én még javában körmöltem a Madách-annotációkat, Pesten, a kormány irodalmi szakbizottságában azt vitatták, érdemes vagyok-e rá, hogy a magyar irodalom felkentjei közé lépjek. Mintha bizony azt néhány ember a jelenben eldönthetné. Szerintem dönteni csak az utókornak van joga, s ha a díjakat nem az élők, hanem a holtak kapják, a különböző nagyerdemű bizottságok kevesebbet tévednének. Akkor most talán Tolsztoj, Ibsen, Proust, Kafka, Joyce és Paul Valéry is Nobel-díjas volna.

Február 21. Állok a Régi Városháza és az *Európai Utas* kamerája előtt, reszketek a hidegtől, kékülő ajakkal próbálom elmondani, hogy a kapu fölötti rejtélyes kép Lükorgoszt vagy Szolónt ábrázolja, de vannak, akik azt állítják, egy hamisan esküdő pozsonyi bíró képe ez, akit a következő pillanatban éppen elvisz az ördög. Erőlködöm, de nem mozog a szám. Mi az, autista lettem? Segítség, emberek!, egy leendő Kossuth-díjas író haldoklik a kamera előtt! A kameraman mérhetetlen könnyel néz rám, látszik rajta, mennyire nem érdekli Lükorgosz. Végül, mintha égi rendelésre, kifogy a film a gépből. Futok a Magyar Intézetbe, Alexa Károlyt kell bemutatnom a közönségnek. Mért ajánározom én ezt az embert? Soha egy sort rólam le nem írt, most is Grendelt és Dobost dicsérgeti. Ugyanazzal a szájjal. Ami valahogy zavaró: aki Dobost olvassa és szereti, az általában nem szereti és nem olvassa Grendelt, és viszont. Én annak idején elismerő tanulmányt írtam Alexa kritikagyűjteményéről, *A szerecsen komornyikról*. Miért? Azért, mert

Alexa az egyetlen népi érdekeltségű irodalomteoretikus, akinek műveltsége és nyelve aránylag (a posztmodern irodalomtudományok értelmében is) korszerű. De éppen a Dobostól és Grendelről szóló véleménye bizonyítja, hogy ezen a korszerű nyelven is lehet egymást kizáró, ellentmondásos dolgokat mondani. A bemutató előadásom után Grendel odasántikált hozzám (fáj a térde), s gratulált. De nem az Alexa-portréhoz, hanem ahhoz az ötletemhez, hogy előadásomban Thököly-Tözsér Sebestyén (a kuruc vezér dédapja), az első magyar származású polgár leszármazottjának mondtam magamat.

Március 15. Budapest, Deák tér. Pedig ha felismernének, legalábbis leütnének. Ötmillió csekk a zsebemben, aranyozott Kossuth-szobor a táskámban. Ülök a Deák tér egyik padján, nagy békeességben, s derűsen nézek bele a napfényes március 15-ébe. Gorcsev Iván, Rejtő ismert hőse érezhette így magát a göteborgi gőzös fedélzetén napozva, miután Noah Bertinus professzortól kártyán elnyerte a fizikai Nobel-díjat. Egyenesen a Szent István-bazilikára látok, zúgnak a harangok a tornyában, előttem, körülöttem 1848-as lovas huszárok parádéznek – s mintha még ez mind az én tiszteletemre történe: egy órája sincs, hogy a parlament kupolatermében átvehettem a Kossuth-díjat. Végre most már elhiszem, hogy Kossuth-díjas vagyok, de annyi huzavona és megcsúszás után (vö. egy éve hogyan húzta ki a kormány szakbizottságának a javaslatából a nevemet valami fő-fő „államféreg”, s lett belőlem Janikovszky Éva) még mindig van bennem egy kis ambivalencia: nem szaladnak-e utánam az országházból, hogy adjam vissza az ötmilliót meg az aranyos szobrot, tévedés volt az egész! Nna, élvezem a napot, március 15-ét és a glóriámat. Annak külön örülök, hogy Mádl Ferenc, az eddigi legsemlegesebb köztársasági elnök kezéből vehettem át a díjat, nem kínzott dilemma, hogy elfogadjam-e a paroláját vagy sem. S az is nagy örömemre szolgált, hogy néhány percig az ország politikai vezetése, a Medgyessy Péter-féle politikusok is az irodalomról voltak kénytelenek beszélni. – Gyönyörű idő van, s nagyvonalú, felemelő márc. 15-i ünnepek. A magyarok nagyon tudnak ünnepelni (a pompaszeretet talán még ázsiai örökség) és legendákat teremteni: 1848-at és Petőfit, az egykori nemesi insurrectiót és egy tót suhancot nagy, magyar és európai mítosszá álmodták. Ez bizony nem semmi. Csaknem olyan csoda, mint az én Kossuth-díjam.

Március 27. A Várady Szabolcs-féle dolgozatommal gyöttrődöm, persze már itthon. Nem merem azt írni, hogy „tanulmányommal”: a jegyzeteim nem akarnak összeállni tanulmánnyá. Nem vállalom több kritikát, a kritikus tulajdonképpen a lehetetlenre vállalkozik: azt a szintézist, amelyet az alkotó vagy nem tudott vagy nem akart megteremteni, ő neki, a kritikusnak kell megkreálnia. A Kossuth-díj átadási ünnepségén Réz Pál, a Holmi gazdája is jelen volt, nem felejtette el megsürgetni a készülő Várady-írásmat. – Közben fél füllel a rádió Irodalmi Újságát hallgatom: várnám, hogy ha már engem nem kerestek meg, legalább Krasznahorkait vagy Bertókot megszólaltatják, de se szó, se hang. Mintha kicsit fumigálnák az idejű irodalmi Kossuth-díjakat! Helyettünk Takács Ferenc beszél (annak idején írt a műfordításkötetéről egy fanyalgó recenziót), azt mondja: az Ulysses a 20., a Finnegans wake a 21. század regénye. Ez érdekes. Meg van bocsátva az egykori fanyalgása.

Április 7. A Magyar Intézetben itt volt Csoóri Sándor, Dobos László mutatta be. Egyik Matuzsálem a másikat. Dobos már a negyedik mondatában Trianont emlegette, Csoóri meg rendre nem tudott visszatérni a feltett kérdésekhez. Mikor elment mellettem, megjegyezte: Majd jövök gratulálni (mármint a Kossuth-díjhoz)! S még most is jön. A matuzsálemi kortól ments meg, Uram, minket!

Április 17. Garamkövesden jártam, meghívtak az ún. Gyurcsó-napokra. Az Esztergom és Szob közötti község ugyanis arról nevezetes, hogy saját költője van, az idevaló születésű Gyurcsó István. S a „saját”-ot úgy kell érteni, hogy a néhai „munkásköltő” csak is az övék. (A „munkásköltő” az ötvenes években rangos irodalmi cím volt. Rendszerint a vidéki levelezőkből, munkásokból, parasztokból költőkké avanzsított műkedvelő írás-

tudókat hívták így.) Gyurcsót egy ideig az egész szlovákiai magyar irodalom is magáénak vallotta, sőt a Péter László-féle *Új Magyar Irodalmi Lexikon*ban is szerepel, az újabb névsorokból, seregszemlékből azonban már hiányzik a neve. A szülőfaluja viszont most fedezte föl magának, de annyira, hogy még szobrot is állított az életében amúgy kitűnő és eredeti humorú embernek – helyesen, mert a község így, ha közvetve is, mégiscsak érintkezik az eleven irodalommal. A költő halálának huszadik évfordulójára meghívtak néhányunkat, hogy beszéljünk az irodalom aktuális kérdéseiről. És mi beszélünk. Én nevezetesen arról, hogy a teremtés egyik fele Shakespeare, a másik fele Petőfi, a „harmadik fele” – a jelenkori irodalom. Azaz nincs és van, s jó, hogy van, mert aki a mai magyar irodalmat (és mondjuk Gyurcsót) keresi a könyvtárban, az leveszi talán a *Hamletet* s a Petőfi-összest is a polcra. Délután át akartunk sétálni a Mária-Valéria hídon Esztergomba, de nem volt nálunk útlevél, így csak a híd feléig mehettünk. Gyözködtük a vámosokat, hogy május 1-e mindjárt itt van, s akkor már úgymint mindnyájan Európai Unió-tagok leszünk, előlegben engedjenek át bennünket, de hajthatatlanok voltak. Garamkövesden egy üdülő faházaiban voltunk elszállásolva. Éjszaka egy ideig Szeberényi Zoltán barátom, a jeles nyitrai irodalomtörténész rettenetes horkolását hallgattam, hajnal felé kiköltöztem a fürdőszoba kádjába, de még ott is hallottam az égzengést. Azzal vigasztalagattam magamat, hogy Petőfi Sándor és Tompa Mihály emlékezetes murányi esete óta (amikor is Tompa ahelyett, hogy a „*táj páratlan föntségén s a múlt idők nagyszerű eseményein*” merengett volna, „*aludt és hortyogott*”), szóval Tompa óta már a horkolás is irodalomtörténet, de nemigen vigasztalódtam meg.

Április 21. Ha nekem valaki harmincéves koromban azt mondja, hogy hatvankilenc évesen majd háromszor annyit fogok lótni-futni, dolgozni, mint fiatalon, akkor a szemem közé röhögök: hol leszek én már hatvankilenc évesen! Hát itt vagyok, lótok-futok, három munkahelyem van és három ember helyett dolgozom, és számtalan helyen vagyok jelen egyszerre, mint a buddhisták Atmája, Világszellem. Nem egész egy hete valahol a Garam partján, Kukutyinban halásztam, aztán a bátai bíró lányát szerettem (a gyengébbek kedvéért, ez egy népdal: „*Kukutyin mellett halásztam, / a rózsámmal vele háltam. / A bátai bíró lánya / egy pendelbe ment az ágyra*”), tegnapelőtt meg Budapesten voltam, a Szlovák Intézetben, a *Milétoszi kumisz* c., napokban megjelent tanulmánykötetemet bemutatóján. Olasz Sándor beszélt a könyvről, így egy fokkal nemzetibbnek tűnt, mint amilyen valójában. Este tízkor már itthon voltam, Pozsonyban, az ágyamban, most, reggel meg, mintha misem történt volna, megyek a Madáchba Fónod Zoltánnal és Cselényi Lacival veszekedni, vitatkozni.

Április 27. Gorcsev Iván tegnap vásárolt a Nobel-, pardon: Kossuth-díjából egy autót, ha nem is Alfa Romeót, de egy vadonatúj Škoda Fabiát. Az elegáns autószalón, ahol a kocsi kinéztem, véletlenül azon a Bajkál úton van, ahol 35-40 éve minden nap, minden reggel lógó nyelvvel futottam, tornásztam, edzettem, gyógyítottam magamat. Ott laktam ugyanis, egy garzonban (akkor persze az autószalón helyén még gyümölcsöskert volt, s a Bajkál út két oldala beépítetlen, kopár, holdbéli táj), s a pszichiáterem azt mondta, hogy ha kedves az életem, fussak minden reggel két-három kilométert. S most ím, a kör bezárul, a világfutó Gorcsev Iván visszatért, győztesen, egy tizennégy karátos Škoda Fabián.

Április 29. Gorcsev Iván tovább kísérti az istent: ma beváltottam Kossuth, pardon: a Kossuth-díj forintjait szlovák koronára, s a zsebeimet 400 000 koronával kitömve sétafikáltam a városban, egyik bankból a másikba, hogy utalják át az autó árát az autószalónba. Közben annyira felmelegedett az idő, hogy szinte rosszul lettem, s egyre az járt az eszemben, hogy ha valahol az utcán elájulok, holtbiztos, hogy a félmillió nélkül térek magamhoz. Tegnap a német tanszéken Jano Buzássyt, a kitűnő szlovák költőt ünnepeltük. Én is köszöntöttem, most talán ő az egyetlen szlovák költő (csak a neve magyar, nem is tud magyarul, de büszke rá, hogy a felmenői a „natio Hungarica” tagjai voltak), akit talán a mai magyar versízlés bevenne. Fordítom néhány versét. Jano egyébként kortársam, ő is 1935-ös évjárat, s éppen olyan öreg, feledékeny ember lett, mint én. Megköszönte a tósz-

tokat, s Senecát idézte („*Ha nem vagy elégedett azzal, amid van, akkor nyomorult vagy, még ha tiéd is az egész világ*”), de Seneca neve nem jutott eszébe. Ott ültem az orra előtt, meg-súgtam hát neki, hálásan megköszönte. – Egyébként azzal jöttem haza, hogy most pedig egy időre pihenj!-t vezényelek magamnak, felfüggesztem a programjaimat, de alig léptem be, csengett a telefon: június 2-án Debrecenbe várnak, könyvnap, holnap meg a Duna tévének lesz valami rendezvénye, itt, Pozsonyban, egy hajón. A debreceni utam előtt új út-levelet és személyazonossági igazolványt kell csináltatnom, a régi okmányaim lejártak. Tíz évre adják őket, újabb tízéves életszakaszt kezdek hát. Kezdem, de végzem-e vajon? Tíz év múlva hetvenkilenc éves lennék.

3. A szélirány

Május 1. Az Európai Unió első napján az első élményem a pofára esés. Elmentem a Duna tévé feljátszására (gyönyörű tavaszban, orgonaillatban sétáltam át az Új hídon; a Balaton nevű hajó a Duna-partnak kb. azon a részén horgonyzott, ahol 160 éve, pontosabban 1843-ban, a Nemzeti Aréna nevű győri magyar színház faépülete állott, s a part egyik padján éjszakánként Petőfi húzta meg magát), szóval elmentem a feljátszásra, de inkább ne mentem volna, mert csak staffázsnak kellettünk mi oda, ingyen statisztáknak. Dobos beszélt, meg a politikusaink beszéltek, nekünk, íróknak meg azt sem mondták, hogy köszönjük, hogy eljöttetek. De azért minden rosszban van valami jó: a Liget gyönyörű volt, a Duna meg „*mosta a város minden szennyesét*”. S mi is mostuk Molnár Pállal, a *Vasárnapi Újság* szerkesztőjével, főleg a politikusainkét, kár, hogy nem volt bekapcsolva a szerkesztő úr mikrofonja. – Délután kiváltottam az új személyazonosságimat, már nincs rajta, hogy meddig szól, csak annyi, hogy „*platnosť neobmedzena*”, ami szabadon fordítva annyit jelent, hogy a „*halálomig*”. (István fiam meg is jegyezte mindjárt, hogy micsoda morbid papír!) – A Balatont és az Európai Uniót közelítve egyre Várady Szabolcs járt eszembe:

A szélirány szerinted kedvező?

A szélirány nem érdekes szerintem.

Zsugorodik a zsu-gori idő.

Ha a hajón engem is felkértek volna, hogy mondjak valamit az uniós csatlakozásunk tiszteletére, valószínűleg ezzel kezdtem volna a mondókámat.

Május 3. Hosszú idő után Canetti *Musil* c. tanulmánya az első írás, amelyet végig tudok olvasni. „*Az Ausztriai Birodalmat újból megalapítani, mégpedig egy regény által: kinek lett volna mersze ilyesmibe belefogni?*” – Mi, magyar írók még a történelmi Magyarországot sem tudjuk „*újból megalapítani*”. Sem regény, sem más műfaj által. Ami kép az irodalmunkban él róla, az többnyire hamis, mert színmagyarnak és permanensen függetlenségi harcot folytatónak mutatja az országot, azaz tiszta „*politikumnak*”, a heideggeri ún. nem tulajdonképpeni létben leledző emberek közösségének, s nem emberi drámák színpadának. – Bécsben létezett egy ún. Musil Társaság, folytatja Canetti, „*tagjai havi adományokra kötelezték magukat, hogy az író A tulajdonságok nélküli emberen dolgozhassék. Amikor Hitler megszállta Ausztriát, ennek befellegzett, a Társaság többnyire zsidókból állt.*” Érdekes, a zsidók csalahatatlan érzékkel minden közép-európai tehetség mellé odaállnak. Virtuális Zsidó Társaság állt Ady mellett, József Attila mellett, s folytathatnám a sort. Canetti egyébként hatéves koráig spanyolul beszélt, aztán angolul, s nyolcéves korában tanulta meg írói anyanyelvét, a németet. Bevallása szerint egész életében a nyelvet s az identitását kereste. Íme, gyermekeink és unokáink sorsa az Unióban!

Május 14. Poszler György mondja a rádióban Joachim Köhler *Nietzsche utolsó álma* c. könyve kapcsán: *Ady és az egész Nyugat és Nyugat-nemzedék Nietzsche jegyében született.* – Nietzsche *A tragédia születése* c. korszakos tanulmányát 1872-ben írta, az ő szemé-

lyes tragédiája pedig (megbetegedése, ismert torinói esete az igáslóval) 1892-ben történt. A közbe eső húsz év alatt teremtettem meg az individualista 20. század filozófiai projektumát. A 21. század viszont terv nélkül, posztmodern halmazként épül, nincsen „projektorra”, tervezője, filozófusa, nincsen Nietzsche – teszem hozzá Poszler eszmefuttatásához én. Nietzsche totális eszméit a 20. század elbukott totalitarizmusai temették maguk alá, s a bölcselethez még azt a gondolatát is rom takarja, amely pedig ma az ember egzisztenciális mentőöve lehetne: „A létezés és az élet csak mint esztétikai jelenség, mint művészi szemlélet és ábrázolás tárgya igazolható” (*A tragédia születése*). A 21. század kezdetében határozottan van valami művészetellenesség.

Május 20. Megyek Dunaszerdahelyre, a *Szép versek 2004* és a *Szlovákiai magyar szép versek 2004* c. könyvek bemutatójára. S ezzel kezdetét veszi a könyvheti örület. Június 2-3-án Debrecen, 4-én Zalaegerszeg, 5-én Budapest, Szent István tér. Előtte, 24-én Szülőföld Alap-kuratórium, Szerdahelyen, 28-án érettségi találkozó, Komáromban, 29-én Posonium-díj-kuratórium, Pozsonyban, 29-én Petőfi-szoboravatás, Rimaszombatban – kész téboly. Ha volna itt közelben egy ló, én is a nyakába borulnék, és sírnék. Csakhogy az én tébolyomban én vagyok a ló is, a lovat ütlegető fuvaros is, meg Nietzsche is.

Május 21. Megvolt a tegnap esti *Szép versek-* és *Szlovákiai magyar szép versek-* bemutató, Szerdahelyen. Közönség alig volt, de költők szép számban összegyűltünk, s mint a régi szép időkben, verseket olvastunk föl egymásnak. S nemcsak saját verseket, hanem olyan mások által írtakat is, amelyek a két antológiában különösen tetszettek. Bevezetőként én mondtam néhány értékelő szót a két könyvről. Összehasonlítva őket olyasmit próbáltam megfogalmazni, hogy az egyikben több az olyan vers, amely a világirodalom minden jó versével közös, szimultán térben született, a másikban kevesebb. Az ún. szlovákiai magyar vers általában zárvány, mindentől elvágva létezik, se rokona, se ismerőse senkinek és semminek. Néha és kivételesen persze Szlovákiában is írnak olyan magyar verseket, amelyekben így vagy úgy ott visszhangzik a világlíra. Például Csehy Zoltán *Öregségről* c. verséből ki lehetne elemezni nemcsak a nyilvánvaló Füst Milánt és Németh Andort („*halkan sírdogáló halott*”), hanem akár a *Lear királyt* vagy a *Goriot apót* is. Szóval én Csehy Zoli versét olvastam föl. Remélem, nem tévedtem.

Május 23. Noam Chomsky a *Gondolatjelben*. Én azt hittem, hogy ez az ember már régen meghalt. Aztán kiderül, hogy csak irodalomtudósként halt meg (én valamikor a hetvenes évek elején szemiotikusként ismertem meg, nem személyesen persze, hanem a gondolatait, az olyan emlékezetes nyelvelméleti leleményeit, mint a „mondat mélystruktúrája”, a „magmondat” stb.), de politológusként-politikusként nagyon is él: ma ő a globalizmus legelszántabb ellenfele, bírálója. Szerinte a múlt században három totális rendszer alakult ki, kettő közülük (a fasizmus és a kommunizmus) megbukott, a harmadik, a monopolkapitalizmus (a nagyvállalat mint politikai rendszer) él és – pusztít: megöli az emberi individuumot. Pontosabban: a nagyvállalatok az individuumok, a személyek szabadságjogait vindikálják maguknak, de azokkal rendszerekként élnek. És visszaélnék. Volt egy átmeneti időszak, amelyben az állam vissza tudta szorítani a nagyvállalatok totalitarizmusát, s kialakult az ún. jóléti állam, a szociális háló, de a szociáldemokrácia háttérbe szorulásával megint a nagyvállalatok (s bankjaik) kezébe került a hatalom. A mai féktelen globalizmus már ennek az új fordulatnak az eredménye. – Chomsky kicsit csodabogár, született ellenzékiességét hajlamos látványos gesztusokkal meghangsúlyozni: mikor díszdoktorrá avatták, az avató ünnepségen mezítláb jelent meg. Kicsit a mi Hankiss Elemérünkre emlékeztet, aki annak idején szintén szemiotikusként szerzett magának nevet, s most ő is lázadó, kellemetlenkedő politológus-szociológus-filozófus. – Tegnap este egyébként Hankiss is hallatta hangját. A tévében volt jelenése, a buddhizmusról adott elő. A nyelvről is beszélt persze. Az embernek s az állatnak is számos kommunikációs rendszere van, mondta, de a nyelv (nem szükséges kitenünk a megszorító „emberi” jelzőt, mert az állatnak nincs nyelve) nemcsak egy ezek közül, hanem teljesen más funkciója van, mint a többi rendszernek. Aránylag ritkán használjuk kommunikációra, alapvetően a gondol-

codás s a valóságmodellálás eszköze. Ez a magyarázata például annak a jelenségnek, hogy gyakran magunkban beszélgetünk. Ilyenkor tulajdonképpen gondolkodunk: eltervezzük, hogy a következő percekben, napokban mit fogunk csinálni, hogyan fogunk viselkedni, mit fogunk mondani. A nyelv segítségével helyzeteket képzelünk el: modelláljuk az életünket. Más példa: állunk az autóbuszmegállóban, s megszólítunk valakit. Nem akarunk kérdezni tőle semmit, nem akarunk közölni vele semmit, nem akarunk „kommunikálni”, pusztán csak a kapcsolatot kívánjuk fölvenni vele. Feltehetően a magányunkat vagy a feszültséget oldandó. S még egy példa: Hankiss szerint a nyelvi műalkotás (a vers, a regény, a novella) sem kommunikáció, az is valóságmodellálás: alternatív valóság.

Május 30. Fáradtan, de sikerélményekkel: *itthon*, Pozsonyban. Két napig *otthon* voltam: Rimaszombatban, Péterfalán – a gyermekkorom és kora fiatalságom világában. (A jelen és múlt érzelmi ambivalenciáját, a terek időbeliségét is csak a magyar nyelv tudja érzékeltetni, legalábbis a szláv nyelvek és a francia nem ismerik az *itthon* és *otthon* meghatározhatatlan különbségét.)

Otthon rengeteg elérzékenyülés, kellemes benyomás ért. Karol Wlachovsky barátommal (aki szintén Gömörország szülötte) felavattuk Petőfi szobrát Rimaszombatban (az életnagyságú szobor Izsó Miklós egykori eredeti gipszmintája alapján készült). Az ünnepség hatalmas tömeg előtt zajlott, felemelő érzés volt, bár pokoli napsütésben két és fél óráig baromian buta köszöntő szövegeket is végig kellett hallgatnunk: politikusaink defilíroztak, közben az egyiknek a köszöntőjéből megtudtam, hogy a *Huszt* c. verset Petőfi írta, és a legismertebb sora így hangzik: „Messze *jövendő*kkal vess össze jelenkort!” Én tettem egy szerény javaslatot: legyen a Tompa tér (ahol mostantól a Toldi Miklós-szerű, óriás Tompa úgy néz le a cingár Petőfire, mintha másfélszáz éves késéssel akarná megtorolni nagynevű barátja egykori sértéseit, de hát kicsire nem adunk, ugye!), szóval azt javasoltam, legyen a Tompa tér mától Múzsák ligete (a „múzeum” szónak ugyanis ez az eredeti jelentése), s kapjanak itt még helyet a szintén rimaszombati kötődésű Mikszáth Kálmán, Janko Jesenský, Kiss József, Ferenczy István, Blaha Lujza és mások is. Visszafelé Mács Jóska hozott bennünket, végigszekerezettük a gyönyörűséges Garam-völgyét, s meg sem álltunk, csak Komáromban, ahol nekem érettségi találkozóim volt. Gimnáziumi éveim megfiatalodott, megszépült városát viszontlátni mindig élmény számomra (1951–54-ben, mikor itt diákoskodtam, a háború utáni Komárom még félig romokban hevert), a megöregedett, szinte elnyomorodott egykori osztálytársaimat látni már kevésbé volt felemelő érzés.

Június 1. Az elmúlt két nap, különösen pedig a szoboravatás részletei csak lassan, fokozatosan jönnek föl bennem. Nekem az ünnepi ebédnél Pekár István, a Duna tévé igazgatója mellett mutattak helyet, nem messze tőlem valamikori komáromi osztálytársaim és barátaim, Erdélyi Géza, a felvidéki magyar reformátusok püspöke és Koncsol Laci (az országos gondnok) ültek, szemben velük pedig Demszky Gábor, Budapest főpolgármestere foglalt helyet, s láttam, gyakran átbeszélnék egymáshoz. Az ebéd végeztével megkérdeztem Lacit: milyen ember ez a Demszky? – Üres, felfújta hólyag! Gézától, a püspöktől azt kérdezte, hogy miféle vallás az a „református felekezet” – jött a válasz. Nos, ez az üres, felfújta hólyag állítólag foggal-körömmel küzdött, hogy ő leplezhesse le a Petőfi-szobrot. A rimaszombati polgármester hathatósan támogatta, de a küzdelemből B. Kovács István (helybéli kitűnő történész) és az irodalom került ki győztesen, így lepleztük le a szobrot végül is mi, Wlachovsky és én. Ha mindezt korábban tudom, talán nem is vállalom a feladatot. Felfújta hólyagoknak még *vetélytársuk* sem szeretek lenni.

4. Debreceni disputa

Június 3. Debrecen, Aranybika Szálló. Az utam jól kezdődött s jól is folytatódik. A vonatban, a Pozsony–Komárom szakaszon egy csinos, hosszú egyetemista lány ült mellettem, felismert, az idén érettségizett, Komáromban, s én voltam az érettsé-

gi tétele. Többet tudott rólam, mint én magamról. – Debrecen szebb, mint valaha. Persze itt is főleg a lányok szépek, mellesek és farosak, mint a kazak hajadonok; Komárom után kazak nők szálltak be hozzám, a fülkébe. Tegnap mindjárt, az érkezésünk után elvittek bennünket Hortobágyot látni, végre láttam csikóst is, közlőrl, meg darut, igaz, azt csak messziről, de azt is a saját szememmel. Este közös vacsora Aczél Gézával, Dobai Péterrel, állítólag mi vagyunk Péterrel a díszvendégek. Ennek megfelelően pazar libamájvacsora az Aranybikában. Utána jóízű „debreceni disputa” hajnal kettőig. Ma közös ebéd a városházán, pohárköszöntőjében Kósa Lajos, a város polgármestere az *Alföld* folyóiratot bírálta, mondván, hogy hiába Alföld a neve, nem él, nem lélegzik benne a táj, a város, a közélet, túlságosan távoli, egyetemes és elvontan irodalmi témák foglalkoztatják. Láttam, Aczél Géza és Keresztury Tibor (a lap szerkesztői) nagyon tekergetik jobbra-balra a fejüket, nem állhattam meg, hogy ne szóljak, helyettük is. Elmondtam, hogy más véleményen vagyok, mint az általam nagyon tisztelt polgármester úr, mert az *Alföld* ma az egyik legtekintélyesebb, legmérvadóbb magyar irodalmi folyóirat, én például Pozsonyban is az *Alföld*ből tudom, hogy milyen fontos, figyelemre méltó dolgok történnek a magyar irodalom egyetemesében, főleg az irodalomtudományban, s az, hogy ez a kitűnő *Specimen Hungariae literatae* Debrecenben jelenik meg, már önmagában is nagyot emel a város és táj kulturális árszóján. A könyvhetet itt egyébként Csoóri Sándor nyitotta meg, beszédében ő is valami olyasmit mondott, hogy az írók menekülését a közéletből nemzeti szerencsétlenségnek tartja. – Na ja!, ismert nóta. De hogy is mondta Esterházy Péter? Az író pedig ne népben és nemzetben, hanem alanyban és állítmányban gondolkodjon! Az *Alföld* alanyban és állítmányban gondolkodik. S a magyar nép és nemzet pedig ott van a magyar nyelv alanyában és állítmányában.

Június 6. Budapest. Hatodik napja vagyok reggeltől estig talpon (sőt, ha a rimaszombati és komáromi expedícióm is számolom, akkor nyolcadik napja; apropó: voltam Zalaegerszegen is, Mezey Kati volt a „sofőröm”, legalább annyira kitűnő sofőrnek is, mint költőnek), s mintha most kezdeném az egészet: friss vagyok, hál istennek, s egészséges. Tegnap este a Szent István téren (most ott zajlottak a könyvhét fő eseményei) tévéfeljársásom volt, Mészáros Sándor kérdezett – könyveim ismeretében, okosan, értőn és megértőn, nem volt nehéz (reményeim szerint) okosan válaszolni. Szereztem néhány új ismerőst, barátot is: a Litera-szervezte dedikálás (az *Eurovízió Kortárs magyar irodalmi antológia 2004* c. könyvet dedikáltuk) jól sikerült, a nagy, hosszú asztal mellett tkp. az egész magyar irodalom egyeteme ott ült (értsd: az ún. határon túliak is). Én a fiatalok közé kerültem, azok közül, akik bemutatkoztak Ficsku Pál és Balázs Imre József nevére emlékszem. Közvetlen mellettem Závada Pál és Balla D. Károly ült. Feltűnt egy pillanatra „Domokos Matyi bácsi” is (Závada nevezte így!), az asztal másik végében pedig Hazai Attilát láttam. Nagy híre van, hogy Debrecenben Csoórral és a város Fideszes polgármesterével szemben úgymond „megvédtem” az *Alföld*et. Szóval egész nap „voltam valaki”. S „lenni valaki” – ez bizony hatalmas energiabefektetés, magyarul: strapa.

Június 7. Pozsonyban, itthon. Kifáradtam, kifulladtam. A tegnapelőtti tévéfeljársás kérdéseim rágódom, s hirtelen elbizonytalanodom: egyik válaszomban azt mondtam, Esterházy az egész *Iskola a határont* lemásolta magának, s most úgy tűnik, Esterházy bizony nem az *Iskolát* másolta le. De akkor mit? Ellenőrizni akarom, előveszem a *Bevezetést*, keresem az idevágó fejezetet, nem találom, de megtalálom *A szív segédigéit*, olvasni kezdem: nem ízlik. Most ez sem tetszik. *Halasi irkájával* folytatom: „Öntsd hát lábbedre megbánásod sós vizét, aztán miként én dugtam hüvelybe haragvó kardomat, dugd akként te is hüvelyedbe szerelmes kardomat. Kis múzsám, gyere gyorsan: hadd mártsam meg a pennám!” Zseniális! Itt mozdul meg bennem először a jaussi *aiszthészisz*, az olvasói (reflektáló) kreativitás: pennám a penádba! De aztán ebbe is beleunok. Túl nagy volt a hajsza az elmúlt tíz napban: Rimaszombat, Komárom, Debrecen, Zalaegerszeg, Budapest – fiatalabb lábaknak, elmének is elég lett volna. Végül Harmos Ilona húz ki a letargiámból, meg Kosztolányi. A *Tüzes cipőben*, illetve a *Burokban születtem* és a *Tükörfolyosó* – ezeket zsákmányoltam az idei könyvhéten. Csak ezeket, csak ennyit! A nagy futásban nem volt időm a lényeg-

re: a könyvekre. Olvasom, olvasom a *Burokban születtem* lázas emlékezéseit, s egyre az jár a fejemben, hogy a mai íróink között mennyire nincsenek emberként érdekes egyéniségek, hogy az egykori Schlesinger Ilona micsoda színes, szenvedélyes személyiség volt embernek is, írónak pedig kitűnő. Meg arra gondolok, hogy valamelyik bátyját én úgy 7-8 éves koromban valószínűleg színről színre láttam. A Schlesinger családnak fakereskedése volt Lonsoncon, s a múlt század negyvenes éveinek legelején apám, az asztalos mester odajárt deszkáért, s néha engem is magával vitt, s határozottan emlékszem egy alacsony fekete emberre, akivel apám mindig órákig beszélgetett, alkudozott. – Valamelyik könyvheti sátorban belenéztem Szolzszenyicin: *Együtt. Oroszok és zsidók a cári birodalomban* c. könyvébe is, s egy adatra felfigyeltem: a 20. században, Oroszországban, az egyetemeken és értelmiségi pályákon 50% volt a zsidók aránya. Hát ez valóban elgondolkodtatóan nagy szám. A szembeötlő aránytalanságot korábban korlátozta a nemesség és papság társadalmi „pozitív diszkriminációja”, a feudális fordított „numerus clausus”, az iskolákból és hatalomból minden más osztályt kizáró „zárt szám”, de a polgárság egyenjogúsodásával ez a „zárt szám” a zsidók számára is kinyílt. S a zsidók éltek a lehetőséggel. A kérdés ma persze nem az, hogy miért és hogyan, hanem az, hogy miért nem élt, miért nem élhetett vele az orosz muzsik is.

Június 15. A Kalligramban jártam, Szigetivel tárgyaltam – volna, de ő még nálam is rosszabb állapotban volt, ültünk egymással szemben, mogorván, szaggató fejfájással-fájó gyomorral, hallgatagon, mint két süketnéma, ha találkozik. Hrabalt fogom fordítani, ezúttal a verseit, mert költő is volt a maestro. Mért vállaltam el, ha tudom, nem éri meg a befektetést?! – Szigeti mindig megpakol könyvvel, s lelkemre köti: ne felejtsek el írni róluk, ezek recenziós példányok. Aztán rendszerint elfelejtem az írást. De most kettőről legalább itt említést teszek. Gazdag József könyve az egyik (*Kilátás az ezüstoffenyőkre*), Vida Gergelyé a másik (*Sülttel hátrafelé*). Az első novelláskönyv, a második verskötet. A szerzők egykori tanítványaim. Egyetemistaként mindkettő csudabogár volt, csaknem képtelen a normális kommunikációra, emberi nyelvre. Öt éven át talán ötször sem nyitották ki a szájukat az óráimon. (A vizsgákat leszámítva persze.) Következésképpen és makacsul hallgattak. Aztán, az iskolát elhagyva, hirtelen megszólaltak, egy sajátos, enyhén idegennek tűnő nyelven. S ma egyre inkább ők, az ő nemzedékük írja a szlovákiai magyar irodalmat. Nincs itt hely a könyveik elemzésére (az a bizonyos „sült” a Vida-könyv címében mindenesetre zavaró: nem lehet tudni, hogy libasültről van szó vagy kacsasültről, vagy netán a sildes sapka sildjéről), de azt elmondhatom, hogy míg olvastam őket, egyre Borges járt az eszemben. A nagy argentin egy helyen arról elmélkedik, hogy az argentin írók bizonyos értelemben a spanyol nyelv idegenjei, bátran, babonás félelem nélkül, sőt tiszteletlenül élnek Cervantes nyelvével s minden európai témával, s ebből szerencsés eredmények születnek: megújítják a spanyol kultúrát. De ezt az újító termékenységet, teszem hozzá én, évtizedekig, sőt évszázadokig tartó felejtés (a spanyol kultúra elfelejtése) és hallgatás előzte meg. (Avagy Borges, Garcia Marquez, Vargas Llosa előtt ki tudott bármit is a latin-amerikai irodalmakról?) Úgy tűnik, ahhoz, hogy az író eredeti nyelven szólaljon meg, először nyelvtelennek kell lennie, el kell felejtenie az anyanyelvét és a megtanult köznyelvet. Vida Gergely és Gazdag József tökéletesen más nyelven szólnak, mint amilyet a szlovákiai magyar íróktól, költőktől eddig megszoktunk. Hál istennek.

Június 16. Megtörtént az ideai Posonium-díjak kiosztása. Idő előtt leléptem, mert egyáltalán nem tudtam mit kezdeni az emberekkel s magammal. Van, aki ebből az egzisztenciális tanácsalanságból költészetet csinál. Bodor Béla állítja a legújabb *Holmiban* (*A veszteglő költő*) Várad Szabolcsról: „*A veszteglő költőnek nem az a baja, hogy régimódi, hanem az, hogy a régimódi az ő számára már elfogadhatatlan, újat pedig nem tudott vagy nem volt kedve kitalálni helyette*”. Azaz nem tud magával mit kezdeni. És másokkal sem. A veszteglésből akar verset csinálni. – Hazafelé, a Kikötő híd alatt hátulról belém futott egy autó. Ha ez a régi Škodámmal történik, darabokra török a hátulja. A Kossuth-díjas Fabiámon egy karcolás sincs. Illetve egy borsónyi horpadás van a hátsó ütközőn. Pedig olyant csattant a két autó, hogy azt hittem, felrobbantunk, hogy merénylet történt. Majd kitört a nyakam. Na, az is jelentett volna bizonyos megoldást. A lét-tanácsalanságomban.

Június 18. Tegnap este Szerdahelyen voltunk, friss irodalmi díjasok: Duba Gyula (József Attila-díj), Polgár Anikó (Posonium-díj, Madách-díj), jómagam (Kossuth-díj). Igyekezett mindenki megfelelni a díja ázsiójának s nagyon okosakat mondani. Én valahogy így beszéltem: objektumként születünk, de szubjektumként halunk meg. Azaz az életünket és nevünket még egy formátlan húsgombóc kapja, de a díjainkat már így vagy úgy mi kapjuk, tettünk érte ezt, azt. – Asztalomon egy könyv, címe: *Mintakéve*. Kiadta a Kalligram, 2004-ben. Költők (s Balla Zsófiától Varró Dánielig nem akármilyen költők) tisztelegnek az ötvenéves Parti Nagy Lajos előtt, közvetve és paradox módon azt bizonyítva, hogy a mai magyar költészet minden jeles vívmánya, eredménye ellenére is átmenet. Saját és sajátos értéket képtelen létrehozni, abból él, hogy a múlt értékeit kifigurázza. (Parvenü-klasszicizmus, mondta *anno* Robert Venturi, amerikai építész és teoretikus a posztmodern építészetről.) Ma is érvényes hát Arany János és Márai Sándor egykori tanácsa: tegyünk úgy, mint Camoes, aki valahol, a Dél-kínai tengerben hajótörést szenvedve, a *Luziada* kéziratát a szájában tartva úszott partra. A klasszikus értékeket a fogaink között tartva kell átúsznunk átmeneti korunk túlsó partjára.

Június 19. Tegnap megint Szerdahelyen, Csallóköz fővárosában voltunk: a szlovákiai magyar irodalom és szellemiség újabban egyre inkább ott „történik”. Most, Tündérsziget címen, háromnapos ünnepségsorozat folyik, a táj múltjáról. Tegnap ennek a megnyitója volt, s mi – Kukorelly Endre, Duba Gyula és én – voltunk a díszvendégek. Tulajdonképpen egy műsoros bál volt ez, ezerdecibeles zenével, csinos nőkkel. Minden pillanatban azt vártam, hogy megjelenik a szerdahelyi maffia, mondjuk „Papajoe”, Barak László (a város erősen politikai indulatú költője) egyik verséből (ugye, még emlékszünk a Pápay-klán tíz tagjának 1999-es kivégzésére?), s halomra lő bennünket. Szerdahelyen most kezd kialakulni az a középosztály (polgárság), amely a pénzt és az irodalmat majdnem egyformán szereti. Erről beszéltem az asztalunknál, ahol rajtam kívül még Barak Laci, Zalán Tibor, Gágyor Péter (a SZEVASZ, Szerdahelyi Városi Színház vezető-rendezője) és Kukorelly Endre ült. Ezután Kukorelly bemutatta a helyi Liliium Aurum Könyvkiadó most kiadott irodalmi antológiáját, s bevezetőben szinte szóról szóra elismételte, amit öt perccel azelőtt tölem hallott (a város polgárságáról). Jót mosolyogtam magamban. Késő éjszaka indultam hazafelé. Pontosabban: indultunk. Dubát is én hoztam haza. Gyula aggódva szállt be a Kossuth-díjas Fabiámba, s megkérdezte, látok-e sötétben is. Ne félj, mondtam neki, ennek a kocsinak olyan reflektora van, hogy fényénél Szerdahelyről is láthatod a pozsonyi várat, mi több: a Réz utcát is. Gyula ugyanis ott lakik, a vár alatti Réz utcában. Láttam az arcán: egy cseppet sem nyugtattam meg. ■ ■ ■

■ **Tözsér Árpád** (Gömörpéterfala, 1935): költő, műfordító, esszéíró. Az itt közölt szöveg részlet a szerző *A kifordított ember* című naplóregényéből, amely az idei könyvhétre jelenik meg a Kalligram kiadásában.

Töredék a halálhoz

Tőled jöttem, és hozzád térek vissza én,
fényből és melegségből fogant érzés,
akkor kereszteltek, mikor a csecsemősírás még öröm volt,
és Pier Paolóként ismertek fel
egy sóvárgó hőseposz kezdetén:
belesétáltam a történelem fényébe,
de, mint mindig, létem heroikus maradt
uralmad alatt, belső gondolat.
A te fényed nyomán, a te tüzed kegyetlen
bizalmatlanságába veszve
alvadt meg a világ, e történelem
minden valódi tette,
és benne lelt belső igazolás-menedéket,
itt vesztette el a létet, hogy aztán visszanyerje:
s a lét csak akkor lett valódi, ha megélte a szépet...

Előbb a vallomás fúriája,
majd a tisztánlátásé:
te voltál, aki világra szülted, te álnok,
a sötét érzést! És most
hadd vádolják minden szenvedélyem,
sározzanak be, hadd mondják, torz, tisztátalan, megszállott
vagyok, dilettáns, esküszegő.
Te szigetelsz el, s az élet bizonyosságát kínálod:
máglyán égek, a tűz kártyáival játszom,
és elnyerem tőled kevéske
mérhetetlen boldogságom,
elnyerem végtelen, nyomorult alázatomat,
mely a jogos haragomat is baráтивá oldja:
megtehetem, mert elszenvedtelek időtlen idők óta!

Hozzád térek vissza én, akár egy emigráns,
ha újra felfedezi hazáját:
megcsináltam a szerencsém (szellemiekben),
és boldog vagyok, mint amikor
kivetett magából minden norma.
A költészet fekete dühe a mellkasom dúlja.
Az ifjúság tébolyult aggkora.
A te örömed egyszer rettegéssel
keveredett, tényleg, és most újra
mintha egy új, ólomszürke, szikkadt öröm
kacagná ki szenvedélyem.
Most valóban megrémítesz engem,
hogy itt vagy valós közelemben,
dühöm állagába zárva,
sötét éhségbe, egy szinte új teremtmény szorongásába.

Egészséges vagyok, ahogy akarod,
a neurózis sarjadzik belőlem,
a kimerültség elszikkaszt, de nem vagyok
a tiéd mégse: oldalamon
az ifjúság utolsó fénye ragyog.
Amit akartam, megkaptam immár:
sőt a világ bizonyos reményeit illetően
túl messzire is mentem: marad az úr,
s te velem vagy belsőleg,
feltöltöd időmet, feltöltesz minden időket.
Racionális voltam és
végeredményben irracionális.
És most... sivatag vagyok, melyet a szél süketté tett,
káprázatos és mocskos afrikai nap,
mely megvilágítja a földet.

Afrika! Egyetlen
lehetőségem...

Lila akác

Nahát, meghaltam talán? A Villa di Vascello
bástyáin – valószerűtlenek,
mint ez a levegő is, melyet nem ismerek gyerekkorom óta,
vagy ez a nyelv, az ősitáliai pogányoké
vagy a klerikusok szolgáláié – lila akácok megannyi fürtgóca.
A gazdag negyed mindenütt
tele van velük. Lilák
a felhők és az utacskák lilájában.
Abszurd csoda egy lélek számára,
mely olyan évekkel számol,
melyeket rendre halhatatlanoknak tekintett.
Amelyek viszont most születnek, azok
holt lila akácok, nem a korábbiak megannyi barbár sarjadéka
– barbárnak mondom, noha mélységesen új
a létük, s intésük néma...

Ismétlem újra: nem szüzek
a léttől, gyászdomborművek,
melyek a kimondás barbárságát utánozzák,
még mielőtt birtokolnák
a szót magát, tiszta lila a zöld fölött...
Halott voltam, és április izzott,
a lila akác volt itt és kivirított.
Milyen édes ez a hullafesték-réteg,
mely a Villa Sciarra falát fedi,
meghatároz, és előképe az idők végeztének,
mely fogát egyre többre feni...
Átkozott érzéseim,
melyek most is és egykor is oly sokra vágytak,
de soha ennyire, ha csak az újabb,
az ősi virágzások nem csábítják őket!

Átkozom az élők érzéseit,
akiknek a századok során egy napra felragyog április csodája:
lila akácokkal, lila szemekkel,
remegnek érzéki sorokban állva,
mintha színük se lenne, mondhatni véraláfutásosan...
Édesek, szemben az agyag- vagy mészkőfallal,
misztikusak, mint a kamilla,
barátai a szíveknek, melyek velük együtt születnek.
Átkozom a szíveket, pedig mennyire szeretem őket,
mert még fogalmuk sincs a létről sem,
nem szólva a születésről!

Ó, az igazi élet az, ami eztán
sarjad ki: a szűz sarjaira hagyja
a lila akácot, önnön varázsát!

És én itt vagyok ezzel az anyagtalan szilánkkal
a szívemben, e szövevényes öntudattal,
mely újjáéled egy perc alatt
ebben az évszakban, mely változásra sarkall.
Hormonelégtelenség, mely megtéveszti
az érzékeket? Elgyengül a szív verése?
Kétségtelenül valami olyasmi,
ami tönkre megy. E virág bensőm képe,
az esendőség birodalmáé – a vallásos
esendőségé – semmi másé.
Öröme a fájdalom öröme,
és a lila, szinte fehér fájdalomba zárva
magasztosul föl a sírás igazsága.

Bár nevetséges, nem tudom
gyötörni magam a sápadt árnyak útján,
legyen bár túlterhelve gyötrelemmel
ez a könnyű lila hullám,
melynek szemérmetlen ártatlansága
átdöfi a vörös falat,
vad történések afáziás ünnepe!
Nem tudom: én, ki évek óta prédikálom,
hogyminden, ami nem létezik, az
egy bolond akarat aktusa,
a vakságé, mely nem ismer más gyógyszert,
mint meghalni az ajándéku születt
föld szívében, a történelem öntudatlan tulajdonában,
a pusztán retorikai tudatban....

És most, egy nyomorult lila akác végett,
mely Monteverde zugaiban virul,
mérlegelnem kell a vereséget.
De ki az, aki elveszejt?
Az újjáéledt Isten, a boldog vétek?
Igen, áldozatnak érzem magam, de minek is vagyok
az áldozata? Egy apokaliptikus történelemé,
és nem ezé. Ellentmondok magamnak.
Nevetséges vagyok tartós igazság-
és rendmániám miatt.
Szenvedély... Igen, mert létezik egy ősi szív,
léte megelőzi a gondolatét:
egy test maga – vagy viruló, vagy sebzett,

nyomorúságos, sose biztos lét,
hogy szembeszálljon az idegek alaktalan létével.

És ebből a kifejezhetetlen elhasználtságból
születik a Szenvedély első szelleme:
a test és a történelem között szól
hamiskásan ez a káprázatos zene,
melyben azonos a kezdet és a vége,
s századokig úgy is marad: ebben áll a léte.
A határ történelem és én között
görbén hasad meg, akár egy részeg mélység,
melyen túl annyiszor elváltva,
az alján pezseg a velünk eltelt érzéki létezés
dicsőséges zibongása: e testi nyomorúság előtt
visszatér, mást nem is tehet
minden irracionális történelmi tett...

Én nem tudom, mi ez
a nem-igazság, ez a parány-igazság:
Vico vagy Croce vagy Freud vannak segédletemre sorra,
a mítosz, a tudomány egyetlen
szuggesztíójával, akarathiányomba oltva.
Nem Marx. Mert az a szó, az ő néma
szava már nem az a világosság,
nem az a homály, ami egykor volt, szegény lila akác!
Amennyi benned él és bennem érted reszket,
mind megmarad az elnyomott sóhaj,
amelyről nem tud, nem beszél senki.
De anélkül, hogy tudnánk, ez mit jelent,
lehet-e szeretni?
Boldog vagy, mert maga vagy a szerelem, növényi ikerpárom,
ki újjászületsz egy születés előtti világon.

Hatalmasnak, vadnak
születsz újjá, és varázsütésre, egyetlen éjjel
befeded a frissen emelt falat, a központi falat,
melyen okker repedést hasít az új, a perzselő nap...
És elég vagy nekem illatoddal, te sötét,
esendő kúszó-mászó, hogy megtisztíts engemet
a történelemtől, akár egy féreg, akár egy szerzetes:
és én ezt nem akarom, lázadok – szikkadtan
friss haragomban, hogy tatarozgassam
új építményem
málladozó vakolatát.
Valami kiszélesítette
a test és a történelem közti mélységet, elcsigázott,
kiszikkasztott, feltépte sebeim...

Szemérmetlen növény,
egy nap majd a csalódást nyögöm: tudom.
A meg nem értés, a gyűlölet erősebbek
annál, amennyire
fáradt létem viselni bírom:
mert végeredményben a szerelmet – és a halált,
az ő ikertestvérét – képtelen meghatározni: épp
gyöngeségem által kiélezett, ósdi érzéseim
bomlasztják szét.
Megfesti a fal felületét,
áprilist hirdet és mérhetetlen korokat:
a lilánál vágyom csak meghalni...
Létemnek nincs több bére:
nem elég neki április életszenvedélye,
s a megértés akarása számára talmi...

Egy történelmen kívüli szörnyeteg
a barbár vadságnál vadabb,
mely bevégzi üldöztetéseit
a szabad sajtóban, a vallomások mítoszokban,
ami a szenvedélyt perzseli, a tisztaságot, fájdalmakat,
mely szinte ironikus kegyetlenséggel fogadja el a halált,
önmaga ellenére sztoikusán, ami vallástalan,
hacsak nem az szab neki törvényt,
ad szabályzatot, hogy nincs benne a szerelem varázsa,
hacsak nem az az egyenlőség akarása,
a jóban és a rosszban,
mely nem ismeri a könyörületet,
mert mindenki számára létet
teremtteni hallgatólagos alku,
mely vak urává teszi őt annak, amit tud:

erre születésemkor rájöttem,
és fájdalmasan meg is sebzett azonnal:
de ez egy dicsőséges fájdalom, áltattam magam közben,
mintha a szív minden tényt átváltoztatva vetne
egyetlen mindent egyesítő szerelembe:
Krisztustól Crocéig: mily megnyugtató út lehetne!
És aztán ott a Forradalom reménye.
És most itt vagyok: a lila akác befedi végleg
a rózsás falfelszínt,
egy olyan negyedben, mely sírja minden szenvedélynek,
legyen tehetős bár vagy névtelen,
áprilisi naptól heves, mely szétdarabolja.
A világ megfut előlem, nem tudom uralni többé soha,
jaj, ismét megfut és ismét más...

Más divatok, más bálványok,
a tömeg, nem a nép, a tömeg, legbelül
hagyja magát megrontani
a világtól, mellyel most szembesül,
és átváltoztatja minden képernyő, minden videó,
a szomját oltja, egy tiszta horda, mely tiszta
mohósággal tör be, alaktalan vágya hajtja,
nehogy az ünnepet kihagyja.
Ott asszisztál, ahol az Új Tőke akarja.
Célja, hogy a szavaknak új értelmet adjon:
aki eddig reménykedve beszélt,
most hátra marad aggon.
Ez a sértő aggodalom, ez a reménytelen megadás
nem a megfiatalodást szolgálja.
Elfeledik, akinek nem jár a szája.

Te, aki vadul térsz vissza,
nem megifjodva, de egyenesen újjászületve,
a természet dühe, te édes,
szakíts le engem, és leszakítva
nyomorúságos napok során át hajolj végre
újra kinyílt mélységeim fölébe,
szűz illat fogyatkozásom fölött,
antik, szétoszlott érzékiség, megfélemlített
kegyesség, halálvágy...
Minden erőm elhagy,
nincs többé érzésem a racionalításra,
hanyatlón homokosodik el
– a te vallásos esendőségemben –
reményvesztett életem, melyben
benne a világ vadsága s haragtól hevült lelkem.

Csehy Zoltán fordításai

■ **Pier Paolo Pasolini** (Bologna, 1922. március 5. – Ostia, 1975. november 2.): olasz író, költő, teoretikus és filmrendező. Magyarországon főleg filmrendezőként ismert.

Csehy Zoltán (1973): költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei a Kalligramnál: *Homokvihár* (versek, 2010); *Hárman az ágyban. Görög és latin erotikus versek* (második, bővített kiadás, 2010); *Amalthea szarva* (versfordítások, 2012).

(visszatérés az emlékek kertjébe)

○

nagy volt az éjszaka
és elvitte szívét a szív
emlékéig – a csillagok kifelé
ragyognak a levegőből

most láthatná meg árnyalak-
pillanatát a halál,
ha létezhetné a nemlét
lét nélkül önmagát

de a kék terhe a kék terhe
az emlék megtámaszthatatlan
lelke – az egyszerű ringás
virágai haladna a tengeren

mikor beszívja
a szárnyak suhanásait
a tüdő – és velük
a levegő sorsát

ő lesz a nagylelkű
szomorúság – emelgeti
erejét a hullám – repül a mozdulat
mindenben az égen

○

győzi-e homokkal
a sivatag hogy mutasson
még valami pusztulást
akár a földben akár a semmiben

nem az örökkévalóban
porlad a szív
hanem önmaga bíborában
és izomzatában

egyetlen szál virágban
jelenik meg a hatalom
szépsége és közönye
hogyan ragyogjon

ami élet nélkül is
kikerülhetetlen
és letöri a végtelen
alakzatait az anyag

történetét
a minden-nélkülire született
valóságot ki
szüntelen elhagyja az egeken túlit

mégis : hangozzék el ami van
érezze ezáltal
áll fenn csillag
és rengedez alul a tenger

legyen az elfelejtett
tények éjszakája és világossága
a mászás mindenkor
legelső ezüstje

O

kiviszi vakságát
a tapogatódzásba
és hogy lát vele az oly
anyagszép szánalom

színtelen érintések
érnek a szívébe
és majdnem érzi a felhők
követhetetlen súlyát

lélegzése addig tart
amíg akkora lesz
amekkora a levegő helye
a csillagok mennyezetén

és mozgása mindig
kihal a virágok megszólíthatatlan
alakjában és a nagy alkonyi
gólyák lassú hazatértében

csak az a vonzás önti el
amelyen halad
és elhagyhatatlan lüktetésében
égeti el vérének tömegét

O

a jel csillaga most
a fal – az öröm szerény
vizei terülnek a szárazföld
merülő úszása alá

sose férhet eszébe
a lélek de kigyullad
homloka mögött a levegő
szíve és megszületik

a halál fénye
a vér megmagyarázhatatlan
szárnyain és az árnyék
hosszabbodó álmán

az égboltot nem várhatja meg
életében hiszen sok idő
lesz sok fű sok
lény – lények

számtalan széltemploma
bennük a halványuló mész
dallama és a teljesség
egyetlen visszhangja

a lassúság szépsége már
a tenger és kicseréli
lénye az isten alakját mikor
kileheli a lehelet gyermekét

○

fejedúja
az ezer évvel későbbi
éjszaka benne a szív
mai tűzporával

a levegőbe tart vele
mikor araszol
és vízkék tapintással
keresi azt amit cipel

○

hófényű múmiák jönnek
elé a hold piramisából
az árnyék innenső
oldalán is a másikon

és csak párolog
párolog a kövek vére
amíg hasára tapasztja
a tengerek súlyát

mindig a saját méretébe
fogadva a hullámokat
és az emelkedő horizont
kivehetetlen hátterét

mert olyan ő aki el nem jut
odáig amiben van
és amiben nem lesz
hatalmas rög a homloka

mely töredezik és morzsolódik
ám egyre csak akkora marad
mint a testben a test
mint a semmiben a semmi

és ami előtte volt a mögötte

Aki NEM beszél

– Gyere, itt van egy Dzsémsz Kameron!

Elheveredek a márványfehér sírkő mellett, és nagyanyám ikrás disznósírjára gondolok, a piros bödönben. A sírkő mindjárt olvadni kezd, a mintákban arcokat látok.

Itt nincsenek koszos sírkövek, sem mohosak, minden vakít, ráncoljuk órák óta a homlokunkat: két kölyökkutya. Vera nyakig zárt, hosszú ujjú, barna kockás ingben, és lompos, lila szoknyában imbolyog felém a hószín kövek között, mint valami kísértetről készült kép negatívja. Én meg fekete pólót vettem a mell alatt behúzott, vékony kötényruhám alá, folyik rólunk a víz. Persze, honnan tudtuk volna, milyen az éghajlat Washingtonban.

– Engedd be a napfényt! – Vera végre ideér, lehuppan mellém. – Az isten bassza meg a temetőket – teszi hozzá.

– Nem szabad ilyet mondani! – röhögök. – Te nem katolikus nevelést kapsz!

Mindjárt szomjan halunk, és még legalább háromnegyed órát kell sétálni, hogy a kiadott vaktérképen beírjuk a sírhelyen olvasható neveket, vagy éppen hogy nevet keressünk a megadott születési és halálozási évszámokhoz. Micsoda baromság. Isten mentsen meg attól, hogy külföldi kamaszok rejtvényeinek a tárgya legyek, főleg a halálozási évszámom. Szegény katonák.

– A temetőket is, és a katonákat is! – fokozza Vera, és elfekszik a sírkő mellett a fűvön, behunyja a szemét. Sírhalmok nincsenek, csak a márványlapok, amiket a *Hairben* láttunk, mögöttük lapos a talaj, és tulajdonképpen miért is ne, gondolom. Miért kéne egy halommal jelölni, hogy valaki fekszik ott. Így is érthető.

Egy nő jön felénk, előtte egy kutya szalad, alacsony kis korcs, rohan a kövek között, megszaglássza azt is, ami mellett fekszünk, aztán hozzám közelít, morog. Ízi, ízi, kiabál a nő az orrán keresztül, itt mindenki így beszél. A kutya elkotródik, eszembe jut a legutóbbi mindenszentek, amikor felgyuladt nagyanyám táskája, ahogy sorra gyűjtögetta ki a gyertyákat a kisfia sírján, aki kilenc hónaposan meghalt. Endike, ez van a sírra vésve, élt 9 hónapot. Nagyanyám táskája viszont tüzet fogott, én vettem észre, és egy pillanatig szólni sem bírtam, mert nem tudtam, mi ez, nagyanyám karján ott lógott a lángoló fekete táská, ahogy hajolgatott a sír fölött, aminek a peremét végigraktuk háztartási gyertyával. Itt biztos nem is szoktak gyertyát égetni.

Aznap, amikor megérkeztünk, nem engedték, hogy aludjunk a tízórás repülőút után, mert állítólag így könnyebb lesz a dzsetleg: a ciklusnak lassul-

nia kell, tehát később kell lefeküdni, és később felkelni, de az eltelt tíz napban sem tudtuk igazán kialudni magunkat. Délelőtt még bírjuk, tizenegy után jön az ólmos fáradtság. A repülőn a *Pretty Woman* című filmet vetítették, a többiek röhögtek, Vera szerint ők sem értették, csak úgy tettek. A filmben egy szép arcú, de feltűnően nagy szájú lány szerepelt, mármint hosszú volt a szája az arcához képest. Mi alig pár szót vettünk ki, és rögtön elaludtunk.

Holiday Inn, így hívták a szállodát, ahol elszállásoltak minket.

– Mintha krumplit sütnének – mondtam bizonytalanul, ahogy beléptünk.

– Igen. De nem zsírban, hanem gépolajban – válaszolta Vera. Később ezt „Washington-szagnak” hívtuk; ez lett nekünk a külföld, ez a fura, otthon sosem tapasztalt szag, amit mindig felismertünk később, ahányszor „külföldre” mentünk Verával, két évvel később Bécsben is ezt éreztük, ez lett a nyugat szaga. A légkondicionálóét is hamar megtanultuk; a reptér és a járművek után a szállodában már ismerős volt az orrunknak.

Ki se tudtunk pakolni, azonnal szemináriumokra tereltek minket. Félholtan kóvályogtunk, be kellett mutatkozni, és volt egy *Find someone* nevű játék: találj olyat, aki olyan országból jött, ahol van királynő, találj olyat, aki járt már Afrikában, olyat, akinek az országában három nyelvet beszélnek, vagy hivatalos nyelv az angol. Én meg Vera sehová sem illtünk, nem lehetett velünk kitölteni a táblázatot: úgy látszik, tökéletesen elfelejtettek minket, akik összeállították ezt a játékot. Mi nem jártunk még külföldön, nem ettünk különleges ételeket, az országunkban magyarul beszéltek, királyi család nem uralkodott benne, és híres emberrel sem találkoztunk. Gálvölgyi Jánossal hiába jönnek Vera szerint, és az sem érdekelné senkit, hogy Verát egyszer, amikor együtt utaztunk Budapestre valami tanulmányi versenyre, majdnem elütötte Straub Dezső, mert Vera pirosnál lépett a zebrára.

– Éhen halok!

Amióta megérkeztünk, állandóan éhesek vagyunk. Talán a folytonos feszültség miatt, vagy attól, hogy annyi új ízt tapasztaltunk, ki tudja, de alig várjuk az étkezéseket, reggeli, ebéd, vacsora, a délelőtti programokhoz tízóraisomag. Vera most a sír mellett ülve matat a fekete vászontarisznájában, zörög egy zacskóval.

– Maradt krumpliszirmod? – támadok rá, és kitépem a kezéből a zacskót. Vera liheg, és megpróbálja visszaszerezni. Mindketten kövérkések vagyunk, de én gyorsabban szaladok, aztán persze megvárom, csak vicceltem, nem is ettem a krumpliszirmából, *chips*, itt így hívják. Amikor először kóstoltuk, Vera azt mondta, ilyen jót még sosem evett. Percek alatt befaltuk ez egész csomagot, a sós darabkák a szájpadrásunkra tapadtak. Más volt, mint az otthonról ismert krumpliszirmo; az sápadt, majdnem fehér, és a felületén a nyál hatására lyukak keletkeztek, amik szinte beszívták az ember nyelvét – ez jó, csiklandós érzés –, aztán a szirmo hirtelen elolvadt, ha szerencsénk volt. Akadtak ugyanis rosszul megsütött darabok, ezeket nem lehetett megenni, a kemény részeket legfeljebb körülrághatta az ember, aztán ami maradt, kiköpte. A *chips*-ben nem voltak selejtek, nem kellett óvatosnak lenni, mintha aknamezőn járnánk. Minden darab ugyanolyan, aranyszínű, a szájban szétomlott, a só íze végig kitarzott. Ez a kapitalizmus, mondta Vera, és behunyta a szemét. Lehet, hogy nem sokára nálunk is ilyen lesz a krumpliszirmo. Ha a rendszerváltásról kérdeztek minket (általában arról kérdeztek), eldaráltunk néhány mondatot, amit otthon be-tanultunk, Imre Nagy, Alliance of Young Democrats, ilyesmiket, de arról, mit éreztünk valójában, nemigen tudtunk beszélni. Nem történt semmi: Vera családja bajba került, mert bezárt a bánya, apám nyitott egy vegyeskereskedést, de mindez csak előrengés volt, senki nem tudta még, mi

marad épen, és mi dől össze. A csipsztől az ujjunk olajos és sós lett viszont, ezt lehetett volna elmondani, ha illett volna: hogy minden morzsát lenyalogattunk. A mogyoróvajás szendvicset ugyanakkor nem tudtuk megenni; akármilyen éhes az ember, hogy lehet kenyérrre kenni a mogyorókrémet? Utálkozva forgattuk. Végül a két olasz fiúnak adtuk, akik hozzánk hasonlóan az étkezéssel voltak elfoglalva a nap nagy részében. Irtó kövérek voltak, és alig tudtak angolul.

– Gyere már, menjünk! – Vera lebegteti a kezét, fel akar húzni a sírkő mellől.

– Menjél, én nem megyek sehová.

– Mi van?!

– Az van, hogy elegendem van belőled – mondom, nem is tudom, miért. Mintha a szomjúság elvinné az eszem, mint a veszett kutyának.

– Mi bajod?

– Az, hogy hányingerem van attól, amit művelsz.

– Mit művelek?

– Tudod te.

– Mit?!

– Azt, hogy a Hans seggét nyalod. Vagy ami még rosszabb...

Ez most szemétség volt tőlem. Vera éjjel elárulta nekem, én meg visszaélek vele. Nem akarta kimondani, mit csinált, nem használunk ilyen szavakat, nem is ismerjük ezeket a szavakat, de azért tudjuk, miről van szó, puha volt, meleg, és olyan bársonyos ott a bőr, ezt mondta.

– Ja, kurva vagyok, mi? – biggyeszt Vera, rám süt a nap, és Gittára gondolok, aki nem bír beszélni, és arra, ahogy nem értettem, hát miért nem vesz erőt magán.

– Nem mondtam, hogy kurva vagy. De akkor is.

– Mit akkor is? Az, hogy neked is tetszik? Az, hogy egyszer én is tetszem valakinek?

Hallgatok. Vera meg én is folyton ezen rágódunk, hogy mi nem tetszünk senkinek.

– Menjünk – tápáskodok fel végül. – El fogunk késni.

Szóltanul kullogunk a temetőkapu felé, ami előtt a buszok parkolnak. Vera Hans mellé ül a buszban, én Stephanie mellé kerülök, mérges vagyok Verára, hogy még a buszban sem lehet nyugtom, ha nem Hans után szaladgálna állandóan, utazhatnánk együtt, így meg Stephanie-val kell beszélgetnem, mégse ülhetünk itt némán, mint a halak. Washingtonban minden fehér, még a sötétített buszablakon át is vakítanak a falak, és mintha az egész város egy nagy mauzóleum lenne. Élnek itt egyáltalán emberek? Behunyom a szemem, gondoljon Stephanie, amit akar, hasogat a fejem, émelygek a busz furcsa, édeskés illatától, mintha a léghűtőből valami kölniillat is szállna, aztán lassan megnyugszom, és csak ringatózom lehunytt szemmel az ülésen, míg elér a hűvös levegő.

A reggeli ébredéseket nagyon szeretem. Félig fenn vagyok, tisztaságillatú, ropogós ágy-neműben fekszem, jól betakarózva, hűvös a levegő. Amerikában vagyok, ez az első gondolatom. Mielőtt eljöttem, elmentünk Nagymamáékhoz elbúcsúzni. Szertartásosan, mint ha temetnének, ez jutott eszembe, főleg, amikor Dédi megölelt, és siránkozni kezdett, jaj nekem, kisjányom, most látlak utoljára, érzem! Ezt mondja, mióta megszülettem, mégis kirázott a hideg, hátha lezuhan a repülő. Apa is elkomorodott, rászólt Dédire, ne tessék bolondokat beszélni. Nagyapa dohánytörésből jött haza, éreztem rajta a dohánylevelek nyers, fanyar illatát, ez egész más, friss, nem olyan émelyítő, mint a cigaretta szaga, amit csak idegeneken éreztem, Nagyapa sohasem dohányzott, Apa sem.

Huszonnégy órával később már Koppenhágában sétáltam, tűzött a nap a városháza előtt, Verával valami érdekes ízű cukrot szopogattunk, amit a Tivoli előtt vettünk, és egyszerűen nem tudtam felfogni, hogy kerülhetek Irdasról ilyen rövid idő alatt Koppenhágába: egy-egy pillanatban el sem hittem, hogy a saját testemben vagyok. Verával vihorászva olvastuk a dán nyelvű feliratokat, torkunkat kaparta a sok mássalhangzó, a vonallal áthúzott o betűvel végképp nem tudtunk mit kezdeni. Vera lefényképezett a kis hableánnyal, aztán én is őt. Körmömme megkapargattam a zöldes pikkelyeket, alatta vékony csikban tűnt elő a vörös színű fém. Tetszett a szobor, pedig gyerekkoromban gyűlöltem a kis hableányt, könyörögtem Anyának, dugja el az Andersen-kötetet, mert annyira szomorú, és nem bírom *nem* olvasni, főleg a kis gyufaárus lány készített ki. Anya nem sokat vesződött,

bedugta a mesekönyvet egy könyvsor háta mögé, ahol nagyon hamar megtaláltam, később kivittem a kukába, jól eldugtam, nehogy meglássák, hogy könyvet dobok ki, egyszerűen beteg voltam a gondolattól, hogy egy házban vagyok ezzel a könyvvel.

Hannah és Monica, két minnesotai szobatársunk általában még alszik, amikor Vera meg én felébredünk. Csendben öltözünk, és sietünk le reggelizni. Csaknem minden nap mi vagyunk az elsők. Hatalmas fémtepsikben szalonnás tojásrántotta, le kell emelni a tetejét, a tálcákon húszféle felvágott, ismeretlen ízű kolbászok, fekete, félbevágott magoktól pöttyös kenyérkaréjok, a sajtok közt sárga, fehér, meg kékeres szeletek és darabok, zöldség- és gyümölcsfalom. Banán. Frissen csavart narancslé.

Még senki nincs az ebédlőben, Verával ketten tömjük magunkat az egyik sarokban, a fehér abrosszal leterített asztalnál, arccal a falnak. Korábban sohasem ittunk frissen csavart narancslevet, egy egész kancsónyt hozunk magunknak. Egyik reggel megkóstoltuk az olívbogyót is, én mindig erre vágytam, sokszor olvastam róla. Rémes íze volt, sós és mentolos egyszerre, mint valami tévedésből elsózott fogkrém. Alig tudtam lenyelni egyetlen szemet is. Verának sem ízlett.

Hannah és Monica minden nap hajat mosnak. Verával zavarban vagyunk: mi csak egyszer, vagy legfeljebb kétszer szoktunk egy héten, végül megbeszéljük, hogy a többi napon is vizezzük be legalább, úgy látszik, itt ezt így kell. Hannah két évvel fiatalabb, mint mi, tizenöt éves, egy cukorbébi. Így hívjuk Verával, szőke haj, kék szem, rózsaszín száj, a beszédének a negyedét sem értjük, összefolyó, orrból jövő selypegés az egész, mintha meg lenne fázva, vagy a nyelvét a felső szájpadlásához ragasztották volna, és kénytelen lenne az orrüregében képezni a hangokat. Vera szerint nem csoda, mert mi brit angolt tanultunk, ezek meg amerikaiak, de azért félünk, hogy ez mégis arról szól, hogy nem tudtunk megtanulni egy másik nyelvet, pedig jövőre egyetemre akarunk menni, mi a francot csináltunk akkor eddig, mi lesz velünk.

Aki nem beszél, az nem érdekel senkit. Ezt Vera mondja ki végül, a negyedik napon, amikor már legalább nyolc *workshopot* csináltunk végig, naponta kettőt. Aki nem beszél, az a nap végére alig bír mozogni, annyira fáradt a folytonos erőlködéstől, hogy többé-kevésbé megértse, miről van szó. Visszautasítja a késő esti fakultatív programokat, mert este nyolcra olyan kimerült a stressztől és koncentrációtól, hogy bedől az ágyba. Fáj a szíve, mégis otthon marad, mert az ágyat két naponta frissre húzzák, a szobatársak elmennek az esti programokra, bekapcsolja a tévét, azt néz, amit akar, a vacsoráról felpoppott gyümölcsöket eszi, és egy órára végre elfelejti, hogy résen kell lenni, hogy figyelni kell, mert különben elmarad, nem érti, mi van, és a végén úgymint kérdések lesznek, és akkor beég, nem tud válaszolni, habog, aki nem beszél, az nem érdekel senkit.

A reggelit általában még nyugodtan esszük. Tízkor kezdődik a *workshop*, ahol nem értünk semmit, vagy csak nagyon keveset. Legutóbb az *észeptik pekidzsiz* volt a kulcsszó, a szeminárium végére végül is megértettük, hogy a dobozok, amikről beszélnek – tejesdobozok, meg gyümölcsleves dobozok –, valami különleges tulajdonsággal bírnak, talán hogy nem romlik meg bennük semmi? David, a szemináriumvezető ki-be fordítgatja a belül ezüsttel borított papírdobozt: hol a színe, hol a visszája. Apa jut eszembe, amikor a nyulakat nyúzza, kést csak a nyúl fejénél használ, azt mondja, csúnya lesz a bőr, ha bevágja; a véres, ezüstbéléses bundát félredobja, majd később kikészíti, néha a gerezna napokig bűzlik a műhelyben, meglepik a legyek.

Erről volt szó tehát. Vera többet kivett: ez az egész nyúzottdoboz-ügy valahogy összefüggésben lehet a környezetvédelemmel. Vera olvasta a *Védett férfiakat*, és ismeri a *protection* szót, hála égnek. Kicsit felélénkültünk, hogy értünk valamit, bár ilyen tejesdobozt még

nemigen láttunk, de Vera szerint ha túl sokat adnak el, elég nehéz lehet tárolni a hulladékot, mert ezt nehéz lehet elégetni. David tapsot imitál a két tenyerével, nem bőgtünk le maximálisan tehát, közben viszont David jobb heréje kibújik a sortnadrágból, nem bírjuk elvenni onnan a szemünket. Kiderül: a lényeg éppen ez, hogy a doboz valahogy rövid idő alatt megsemmisül, nem úgy, mint a nejlon. Én elmondom még, hogy mi ilyen nem birtokolgatunk, a mi országunkban nem nincs ilyen doboz, de azt gondolom, ez nagyon fontos, ilyen doboz kellene legyen. A többiek érdeklődéssel néznek, s mindez úgy hat ránk, mint valami drog, ezt olvastuk legalábbis a drogokról, vagyis a *Mesterséges mennyországok*-ban, nagyon szép könyv, rózsaszín-fekete borítóval. Gitta kettőt is vett belőle, mert annyira imádja Baudelaire-t, és olyan szép könyv, félt, hogy elveszíti esetleg.

– Most azonnal elcserélném Hansot ezekre!

Vera az ágyam előtt áll, én zavartan toporgok a ruhákkal borított heverő előtt. Egy fehér, fehérrel hímezett, rendkívül jó szabású inget vettem, egy világoskék, majdnem fehér farmert, szűk, de nem csónadrág, ilyen szabás nálunk nincs, rettentő csinos. Két Benetton garbót, egy bordót meg egy sötétkéket, és egy zöld tornacsukát, valami elképesztő színe van, és nagyon olcsó volt, egy doboz aljáról halásztam ki, ahová bedobáltak egy csomó fillérért megvehető árut, tornacipőt, gumilabdát, tollasütőt, csupa olyasmit, amit még itt Maine-ben, a nyaralóközvetben sem tudnak már eladni augusztus közepén.

Az ágyamra terítettem az új cuccokat, és egyszerűen nem tudok betelni velük, úgy látszik, Vera sem. Minden kijött abból a pénzből, amit az ebédre kaptunk, és még éhen sem maradtam, mert hamburgert ettem a német fiúkkal. Vera viszont Hanszal töltötte az ebédidőt, állítólag nemigen beszéltek, nem nagyon tudnak beszélni. Hans az egyik legnépszerűbb nyugati fiú, Vera el se hiszi, hogy pont ő kell neki. Csókolóztak. Hansot valójában Dieternek hívják, de amikor először láttuk, Hans Castorp jutott eszünkbe, a filmben pont így nézett ki. Azóta Hansnak hívjuk, a Dieter kiábrándító.

Arrébb tolom a ruhákat, ledőlök a heverőre, Vera a másikra, tíz percünk még biztos van, motyogja. Mérheteretlenül fáradtak vagyunk, és mindjárt indulni kell a vacsorára meg az „esti programra”. Egyszerre rémes és izgalmas, szeretnénk legalább egy napig nyugodtan aludni, nem venni részt semmiben, nem érezni, hogy nem tudunk beszélni, nem szorongani. A szex, az is csak nyelveken van, mondja Vera, félig álomban, ő még nálam is álmosabb, én egyedül vásároltam egész délután, ő viszont Hansot kellett, hogy meghódítsa, illetve hogy „ébreten tartsa az érdeklődését”, mondja Vera, bár szerintem ez túlzás. Hans örül, hogy ilyen nője akadt, és fél, hogy csak álmodja az egészet. Fekszünk egy fiúkollégium ágyában, megy le a nap, csorog le a fény a kopott, szöglyukakkal teli falakon. Pont úgy, mint a lánykollégiumban volt az utolsó nap, amikor segítettem Verának kiköltözni, és ledőlünk pihenni az emeletes ágyra. Az üres, világoskék polcokat nézem, és megpróbálom elképzelni, hogy egy fiú itt tervezi az életét. Egy amerikai fiú. Telerakja a polcát, azt képzeli, politikus lesz, tanár, író, akármi. Arra gondolok, jó lenne tudni, ki feküdt itt az ágyban előttem, ki ez a fiú, aki kamionokat rakott ki a falára, kíváncsi vagyok, milyen lehet.

Aznap, amikor Hanszal megismerkedtünk, olyan lettem, mint akinek kivágták a nyelvét. Pedig egyébként jól tudok beszélni, jó a szövegem, igazán nem jövök zavarba, ha beszélni kell, nem beszélek sokat, de amit mondok, az érdekes, tudom. Gitta szerint „feltűnési viselkedésem” van, ezt olyankor mondja, amikor társaságban vagyunk, és én beszélgetek a fiúkkal, ő meg nem. Beszélni, azt tudok, és írni is, számolni nem, táncolni sem, rajzolni főleg nem. Megint Gittára kellett gondolnom egész nap, ahogy nem tud megszólalni, ahogy felmondja nekem reggelente a buszon a leckét, aztán iskola után, ahogy hazafelé, a buszállomáshoz csoszogunk, izgatottan hadarja, hogy nem tudtam megszólalni.

Hogyhogy nem tudtál megszólalni, hitetlenkedek, hát reggel még tudtad, elmondtad nekem az egészet. Akkor sem tudtam, mondja Gitta, tátoztam, mint egy hal, nem volt hangom. Éles Tibor aztán adott lapot, hogy írjam le. Leírtad? Le, de hát akkor is, ez iszonyú. Ez az egész iszonyú. Mi lesz velem a főiskolán, a többiek is ezt mondják, hadarja Gitta, az apja, Feri bácsi ugyanilyen gyorsan beszél, mintha félne, hogy nem marad elég ideje.

És akkor Hansszal én is, mint Gitta, nem tudtam megszólalni, semmi értelmeset mondani bármilyen kérdésére, Vera viszont énekelni kezdte a Beatles-számot, amit Hans elkezdett, jó, én tényleg nem ismerem, de már előtte sem tudtam semmi mondani. Hans onnantól kezdve egyáltalán nem figyelt már rám. Verával énekelték a *Penny Lane*-t, aztán Vera megkezdett egy-egy újabb dalt, énekelték, főleg Beatlest, de másokat is, én is ismerem mindegyiket, mert Verával együtt szoktunk énekelni, de nem kapcsolódtam be, később el is oldalogtam tőlük. Hanna és Monica mellé ültem a vacsoránál, és bólogattam, amikor mondtak valamit, yeah, yeah, ezt már jól tudtam mondani, alig vártam, hogy vége legyen a napnak, és ágyba fekhessek. Vera egész későn jött aludni, felébredtem rá, ahogy hullámozott a franciaágy, bár annyira késő mégsem lehetett, ha még a szobaellenőrzés előtt volt, amikor végigjártak minket, hogy mindenki biztosan az ágyában van-e, talán csak én feküdtem le nagyon korán. Vera másnap amiatt aggódott, mi lesz ma, alig várja, hogy lássa Hansot, de nem énekelhetnek egész nap, beszélgetni is kellene, mit mondjon. A legegyszerűbb dolgokat már mind megbeszélték, ki hol lakik, milyen együtttest szeret, van-e testvére.

Csütörtök van, Verával örülünk, mert pénteken általában már csak egy szemináriumot tartanak. A hétféteken békén hagynak minket, színház van, múzeum, szórakozás, nem kell véleményt nyilvánítani, az sem baj, ha elalszunk a Broadway-musicalen, nem fogja senki kikérdezni, miről szólt. Nem vagyok túl jól, mert egész éjjel görcsölt a hasam, állandóan a végére jártam, ilyenkor folyton úgy érzem, feszít valami. Két gyógyszert is bevettem, kád nincs, így a zuhany alatt engedtem a forró vizet a hasamra, hátha csillapítja a görcsöt, a végén a végécsészének dőlve aludtam valamennyit, mert nem mertem újra nyitogatni az ajtókat, nehogy felébresszem Hannát és Monicát. Vera már ismerte a műsort, többször látott így, mélyen aludt, meg se moccant. Reggelre a görcsök enyhültek, de szédelve az álomosságtól. Vera azt mondja, jelentsek nyugodtan beteget, de mint mindig, boldog vagyok a fájdalom megszűntétől, és az éjszakai magányos órák után annyira vágyom emberekre, hogy úgy döntök, elmegyek a szemináriumra, és inkább a délutáni program alól kérek felmentést.

A szemináriumra valami földgömböt kellett volna rajzolni, amin megbecsüljük a Föld lakosságát, vagy mi, a harmadik világ lesz a téma. Sajnos, mi nem csináltunk semmit, mert vacsora előtt felfedeztük a *Taxisofőrt* a tévében, és azt néztük, végre angolul; én elbódultam attól, hogy eredetiben hallom Jodie Fostert. Megértettük, mi az, hogy szinkron: Jodie-nak itt egészen mély hangja van, nem úgy, mint a magyarban, és hallatszanak a zörejek, mint ha ott lennék a szobában, még azt is hallani, ahogy a gyöngyökből fűzött függöny huzaljai összekocannak. A földgömbös szemináriumot az menti meg, hogy Hansszal egy csoportba kerülünk, ő meg Stepahnie azt hazudják, hogy négyen rajzoltuk a szuper térképüket, majd Vera meghálálja neki.

Aznap este lehetett volna kétféle sétára meg színházba menni, de Verával a filmen felbuzdulva elhatároztuk, hogy egyik programra sem jelentkezünk, hanem ellógunk, és kipróbáljuk a New York-i taxit. A hajamat szárítom éppen kifelé, ahogy a filmben van, ez is hozzátartozik az estéhez, Easy, Easy, visongja Vera, az ágyon ugrál, megértettük, hogy az eredeti változatban Kicsit valójában Easynek hívják, könnyű megjegyezni, teszem hozzá. Aztán Vera kihúzza a szemét, mert Hans azt mondta, szeretne vele beszélni vacsora után, még mielőtt elmegy a színházba.

– Szerinted mit akar? – Vera pislog, hogy leperegjen a maradék szemfesték. Hallom, hogy ideges.

– Mit tudom én. Biztos bevallja, hogy öröklődő elmebetegség van a családjában. Hogy így is akarsz-e családot alapítani vele.

– Nem is mondta, hogy kár, hogy nem megyek a színházba. Biztos elhagy.

– Persze. – Ásítok. – Azt fogja mondani, nem érett még egy ilyen komoly kapcsolatra.

Vera nem válaszol, dezodorral fújja magát.

A taxisoőr olyan lendülettel vette a kanyarokat, hogy mi hátul hol az ülés egyik sarkában, hol a másikban zuhantunk egymásra. És valahányszor hányunk kellett, szép nyugodtan előrehajoltunk, mintha elejtettünk volna valamit, s azt szednénk fel, közben a másikunk dúdolgatott, és úgy tett, mintha épp csak nézdegelne kifelé az ablakon. A sofőr ennek ellenére tisztában volt vele, mi folyik a kocsijában.

– Hé – szólt ránk tiltakozva, ahogy átszúrtunk épp egy piroson –, az én taxiban ez nincs bevezetve, szálljanak ki, és intézzék el az utcán. – Mi azonban egy szót se szóltunk, ő meg biztosan azt gondolta, hogy már úgymint közel a szálloda, így aztán nem rakott ki minket, csak a főbejáratnál.

Nem mertük sokat húzni az időt taxipénz-számolgatással. Ezért inkább odanyomtuk a sofőr kezébe egy halom aprót, a kocsi fenekére ejtettünk néhány papír zsebkendőt, hogy a nagymama disznóólat eltakarja, aztán futás be a kapun, keresztül a hallon, úgy vágódtunk be az üres liftbe. Szerencsére ilyentájt a szálloda eléggé kihalt volt.

– Nincsenek még itthon – Vera megkönnyebbülve kapcsolta fel a villanyt. Furcsa volt az „itthon” szót hallani, ami a hotelszobánkat jelentette, de én is úgy éreztem, hazaérkeztünk. Sáros cipőmmel vettem magam a frissen húzott ágyneműre. A szoba forgott, Vera a mosdó fölött öklendezett, mert Hans elhagyta.

– Azt mondta, nem szerelmes, és így nem tud folytatni egy kapcsolatot – Vera a taxiban mesélte el ezt, odafelé. Az oda az sehova volt, a taxit a szálloda elé kértük, Vera a szobánkból telefonált, kinéztünk egy két tömbbel távolabbi utcát a Central Park közelében, oda vitettük magunkat, hogy ne kerüljön sokba. Az autó édeskés illatától felfordult a gyomrom. A visszapillantó tükörről madzagon lógott le egy műanyag Elvis Presley-figura, minden kanyarnál pajzánul megrántotta a csípőjét, amelyhez apró csapágyakkal kapcsolták a két lábat. Ettől valahogy mérhetetlenül elsomorodtam: úgy éreztem, nem tudom, mit keresek itt. Ahogy kiszálltunk, a szél érintése olyan volt, mint szeptember elején otthon, a tóparton. Fáradt voltam, és arra gondoltam, minek ez az egész kínlódás, vissza a gimnáziumba, érettségi, felvételi, az egész olyan reménytelenül teljesíthetetlennek tűnt, fáradtságom szinte előrevetítette azt, amit egész évben érezni fogok, a hajnali kelések és az állandó kialvatlanság miatt. Vera a szemét törölgette, átfogtam a vállát. A két üveg olcsó bort, amit a vacsorapénzből vettünk, a Central Parkban ittuk meg. Vera kifestve huszonévesnek látszott, ő szerezte az italt. Egyre jobb kedvünk lett a Central Parkban, ahogy ültünk a padon, mindjárt jön Woody Allen, hajtogattam, csak azt sajnálom, motyogta Vera, hogy nem készült rólunk egy közös kép, legalább kitűzhetném a falra.

Nem tudom, mennyit aludhattunk, az ajtó kivágódik, Hannah és Monica ront be. Felpattan a szemem, a padlóra ömlik a fény a folyosóról. A fejem mindjárt széthasad, megint hányingerem van, Vera meg se mozdul, mindig irigyeltem, milyen mélyen tud aludni

– Mi van? – mondom magyarul, ahogy felülök, ami teljesen értelmetlen.

– You do not know? – lihegi Monica. – Alsotok? Bocs, de Irak megtámadta Kuvaitot. Tele van az egész Madison hall emberekkel, nem jöttök le? Mindenki nézi a tévét. Holnap erről fogunk beszélni a szemináriumon.

Magyarai Andrea (1973): a Debreceni Egyetem magyar-angol szakán végzett, az ELTÉ-n doktorált angol és amerikai irodalomból. Verset, prózát ír. *Sztori* című verseskötete 2010-ben jelent meg a Parraszus Kiadónál.

Hol BARNNA, hol FEKETE

Én ám jól ismerem a nőket! Másan sem jár az eszük, csak hogy megkaparintsák a férfiakat. Harmincöt éves vagyok és nem egy boszorkányhoz volt szerencsém. Ez idáig azonban mindig ellenálltam a bűbájaiknak. És ha hiszitek, ha nem, néha átkozottul nehéz a nőket ép bőrrel megúszni. De én Bassa vagyok, és soha senki ne húzzon velünk ujjat! Apám hosszú évekig segített Ayissimnek, közel-távol a legismertebb marabunak, és annyi történetet hallottam tőle, hogy életem végéig mesélhetnék. Nagyon jól tudom, mire kell a nőknél ügyelni, és mi mindenre képesek.

Például ültök a bárban és rendeltek egy sört. Elég egy kis figyelmetlenség, és a nő belejti a hajszálát a sörötökbe. Megisszátok, és végetek. Sosem néztek többé más nőre, csak arra a bestiára. Bár ősi, de bevált trükk, és csak a figyelmetlen, együgyű férfiakon van foganatja. Amikor sört rendelék, természetesen magam nyitom ki, és egész idő alatt ki nem engedem a kezem közül.

Apám mesélte, hogyan kapta el egy boszorkány Faustint, a barátját, egy felettébb művelt férfit, aki a fővárosban tanult. Valahol egy újévi mulatságon figyelt fel rá a boszorkány. Faustin csak pálmabort akart inni és táncolni, de a boszorkány örökösen mellé ült, tánc közben az oldalához dörgölőzött, és meghívatta magát pár italra. Ittak egy keveset, de semmi másra nem került sor, Faustin megesküdütt rá. Tánc közben a boszorkány ügyesen kitépte Faustin egyik hajszálát, és felkeresett vele egy varázslót. Elvitte neki még egy halott ember fogát, tíz tojást, a reggeli köpését és ezer frankot. Faustin a táncmulatság után teljesen megfeledkezett a boszorkányról, de egy idő után megjelent az álmában. Megettet-e őt és aztán hált vele.

Nagyon élénk és intenzív álom volt, és amikor Faustin reggel felkelt, észrevette, hogy tele a hasa, tehát tényleg evett és valóban szeretkezett vele. A nőt senki nem látta többé, de Faustin attól az éjszakától kezdve mindenütt kétségbeesetten őt kereste és úgy vágyott rá, hogy beleőrült. Ezért kell álmotokban is vigyáznotok, amikor kedves női arc bukkan fel előttetek. Ha egy gyönyörű nő álmotokban ételt kínál, utasítsátok el, bármi áron.

Én is átéltem hasonló esetet, de nem álmomban, és szerencsére jól végződött. Hasonló esetekre előre fel voltam készülve. El kellett intéznem valamit Akonalingue-ben, egy Nyong-tó mellett fekvő falucskában. Miután apám fülébe jutott, hova megyek, az út előtt egész este hasznos tanácsokkal látott el. Késő éjszakáig ültünk együtt, és hallgattam a történeteket a fekete tórol, aminek az ember a közelébe sem ér, máris felfalja, még mielőtt a vízhez érintené a lábujjhegyét. Elmagyarázta a legkülönbélebb módszereket is, hogyan tudják megbabonázni az ottani nők a férfiakat. A Nyong-tavi nők a legveszedelmesebb bestiák, és a közelükben mindig résen kell lennetek. Szó sem lehet bárókban való ivászatról, mivel csakis erre várnak. Ha leisszátok magatokat, tehetetlenek és ostobák lesztek.

Az út hosszú és rossz volt, csupa sár. Egy rakás árokba borult teherautó tartóztatott fel, ezért csak késő este érkeztem Akonalingue-be. Fáradt voltam, szomjas és éhes. Beültem az első vendéglőbe, egy félig üres bódéba az állomás mellett, és sört rendeltem. A bárban feltűnően szép és gyanús nő szolgált ki, aki rögvést sült kangával kínált. A kanga a világ legjobb hala, a helyiek épp a fekete tavukban halásszák. Tudtam, mi a dörgés. Apám intő szavai a fülemben visszhangoztak. Illedelmesen elutasítottam és máshol néztem vacsora után.

Keresztülhaladtam a hangos szórakozóhelyekkel zsúfolt főutcán, de nem találtam rendes ételt. Csak a végén, a körforgalomnál bukkantam egy meghitt kocsmára, ahol csöndben üldögélt néhány söröző pár. Bedobtam én is egy sört. Ételként megint csak kangát tudtak ajánlani. Nem volt már erőm visszamenni a központba és a mellékutcákban keresgélni. Néhány perc múlva éjfél volt. A halárus nő szimpatikusnak tűnt, és még véletlenül sem keltett gyanút. Hát megrendeltem a kangát, de óvatos voltam. Tudtam, hogy semmilyen veszély nem fenyegethet, ha az összes érzékem készenlétben tartom, és ha követem apám utasításait. A kanga értékes hal, a legpuhább húsu. Mágiahoz viszont valamennyi halnál gyakrabban használják. A legjobb a feje. Az egy olyan ínycség, amiről egy férfi sem mond le, és ezért a nők éppen a fejébe rejtik a dzsudzsujukát. Az ember megeszi és minderről megfeledkezik, az összes kötelességéről, a feleségéről és a gyerekeiről is. Csak azért a nőért fog élni, aki a halat készítette. Ezért a kangát nem szabad egyedül elfogyasztani. Üljön mellétek a nő is, és egyen veletek, vagy hívjátok meg az asztalotokhoz a barátaitokat, vagy találjatok ki valami ürügyet. Ismertem pár trükköt, hogyan győzedelmeskedjünk ilyen esetben a kuruzsláson. Amíg Desirée (így hívták a vendéglős nőt) kihozta a halat, kértem tőle egy korsó vizet. Vártam, hogyan reagál, de szemrebbenés nélkül hozta. Ez jó jel volt. A víz nagyon erős orvosság, és kangaevés előtt legalább egy teli pohárral meg kell innotok.

A kétségeim fokozatosan szertefoszlottak. A vizet megittam, és épp ráláttam a roston süllő hallal foglalatосkodó szakácsnőre. Semmilyen veszély nem fenyegetett, volt még néhány óvintézkedés a tarsolyomban. Lélekben elmondtam egy fohászt az ősökhez és közben figyeltem Desirée-t, hogyan hullámszik alakja a szétáradó illatos füstben. Mintha lebegne. Be kell vallanom, hogy már akkor vonzott.

Sosem ettem jobb halat. Amikor élém rakta, kifogásokat kerestem, hogy túl nagy nekem, és egyedül nem győzőm. A többi vendéghez fordultam, hogy meghívjam őket az asztalomhoz, de meglepetésemre a vendéglőben már egy lélek sem volt. Nem számít. Egy újabb sörért küldtem hát Desirée-t. Addig a batyumból elővettem a praktikus sótartót, amit a templomunkban szenteltek meg, és gondosan megsóztam vele a halat. És a legutolsó és egyben a legfontosabb óvintézkedésem is teljesült – Desirée nem kérte magát sokáig és velem együtt evett a halból. Tehát semmilyen varázslatot nem tervezett, és beszélgetéskor kellemes társaságnak bizonyult. Olyan nő volt, amilyenek tetszenek nekem – nem bólogat folyton bután, és nem is okoskodik túlzottan.

Végül elbúcsúztunk. Találtam rendes szállást és másnap nekiláttam a munkámnak. Azonban egész idő alatt ő járt az eszemben, és nem tudtam az üzletekre összpontosítani. Mit nekem üzletek! Éreztem, hogy szerelmes lettem.

Találkoznunk kezdtünk. Desirée más volt, mint a többi nő. Kiszámíthatatlan. Mintha az összes nőben létező szépséget önmagában testesítené meg. Minden este másképp fésülködött, másképp nevetett és más dolgokról mesélt. Egyszer mindenféle alkoholt elutasított, máskor meg gond nélkül megivott tíz sört, és vidáman énekelgettünk hazafelé. Egyszer a tó partján akart üldögélni egy romantikus, csöndes étteremben és élvezettel károgatni, máskor meg táncmulatságra vonszolt olyan vehemensen, mintha másfajta szórakozás nem is létezne. És bizony kicsoda vulgáris táncokat lejtett! Rákövetkező napon merengő volt, bolondult a filozófiáért, és az előző napokra nem is emlékezett. Mindig más volt, és ez elbűvölt.

Most is a fekete tó partján ülök, és rá várok. Ma világos bőrű mulatt lányként érkezik, vagy fekete bőrű lesz, mint az ében? Barna vagy fekete lesz a szeme? Göndör haja varkocsba lesz fonva, vagy bársonyként omlik a vállára hosszú haja? Csodás lassúsággal fogunk szeretkezni vagy szenvedélyesen és vadul, mint a ragadozók? Finom olajillat lengi körül, vagy füstszagú lesz, mint legutóbb? Vagy ma megint meglep valamivel? Elcsábít, és amikor egészen az ujjai köré csavar, szertefoszlik a sötétben. Vagy fekete, lángoló szemű kecskegidaként érkezik...

■■■

Pénzes Tímea fordítása

■ **Marek Vadas** (Kassa, 1971): szlovák író. 2004-ben a *Rozprávky z čiernej Afriky* (Mesék Fekete-Afrikából) című kötete elnyerte a legszebb gyerekkönyv Bibiana-díját. A *Liečiteľ* (Gyógyító, 2006) Anasoft Litera díjat kapott és 2008-ban a harmadik kiadása is megjelent. Itt közölt írása ebből a kötetéből való. Jelenleg Pozsonyban él.

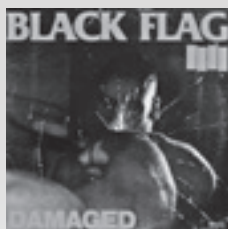
■ **Pénzes Tímea** (Érsekújvár, 1976): költő, író, műfordító, több írói és műfordítói ösztöndíjat elnyert (pl. DAAD, Literárny Fond, Literarisches Colloquium, NKA). Nyolc saját kötete (próza, vers, dráma, útirajz) és öt fordításkötete jelent meg.

BakelitSZOMJ

Szeptember 14. *Black Flag: Damaged*

„A mai napom aztán igazán nyomorúságosra és magányosra sikeredett. De tényleg kibaszottul magányosra. Nagyon komolyan terveztem, hogy végre elhúzókn innen a faszba, de úgy tűnik, muszáj még itt maradni egy ideig. Meglehetősen önzőnek érzem magam per pillanat. Az jár a fejemben, hogy már én sem leszek fiatalabb. Úgy érzem, elpazarlom az életem. Azt az egy életemet pazarlom el, amivel rendelkezem. Rá kell döbennem, hogy minden egyes eltelt nappal közelebb kerülök a halálomhoz. Képtelen vagyok lazítani akár egy párányit is. Ahányszor írok, az arcom fájdalmasan eltorzul, olyan erővel csikorgatom a fogaimat. Néha egy kazettatokat vagyok kénytelen berakni a fogaim közé, hátha így sikerül megakadályoznom a csikorgatást. Elég hülye látványt nyújthatok, ahogy egy kazettatokkal a számban ücsörgök.

Csak az okoz kielégülést számomra, ami egyben fizikai fájdalommal is jár. A testemből indulok ki. Végiggondolom a testi dolgokat. A szex az egyetlen kivétel. Bár igazából a szex is hatalmas kínnal jár számomra, így akkor nem is számít kivételnek. Képtelen vagyok menekülni saját magam elöl, bár megpróbálok. Régóta próbálkozom ezzel. Vajon mi rejlik az elmém mögött. Az örület? Néha majdnem képes vagyok elválasztani önmagam a gondolataimtól, és ez olyan érzés, mintha ott állnék magam mellett. Ettől aztán elég komoly problémáim vannak mind a kikapcsolással, mind az alvással.”

Henry Rollins útinaplójának a kétharmadán járok, onnan loptam ezt ide. *Punk a platon*. Jobb körökben „vendégszövegnek” nevezik az ilyen, de a kaliforniai hardcore punk más világ. Bár most édes mindegy. „A kiadó írásos engedélye nélkül a könyvnek semmilyen része nem reprodukálható” – úgyhogy ennyit 1985. április 28-áról, és most tűz tovább.

Zúzzon inkább a *Damaged!* Más Black Flagem úgy sincs. Ez volt az első közös dobásuk, miután Rollins beszállt. Nyolcvanegy tavaszán Dez Cavanaugh hívta fel, hogy rávegye egy próbaéneklésre. Addig ő énekelt, de aztán a gitározásra akart összpontosítani. Rollins a *Police Storyt* választotta, és azt érezte közben, mintha egy „düh-erőművet” indított volna be. Addig egy virginiai fagyizóban melózott, ott meg nem üvöltöthetett. Pedig majd szétvetette az elfojtott agresszió. Nem tehetett róla, így nőtt fel. Mindennapi kenyere volt az erőszak. Erőszak a családban, erőszak a haditengerészeti kiképzőben, erőszak az erőszakban.

A hátán virító Search & Destroy tetoválás is a katonai zsargonból való. Felkutatni és elpusztítani.

Hát erről szól ez az útinapló. A kaliforniai hardcore mint háborús színtér. Ahány koncert, annyi összecsapás a punkok és a skinheadek között. Persze én mindebből egy hangot sem láttam. Ám arra a Rollins Band későbbi koncertjeiből is pontosan emlékszem, ahogy előregörnyedve és féloldalt fordulva énekelt, mint aki védekezik a mikrofonjával.

Később aztán bemutattak neki. Kimondottan zárkózott és csendes pasasnak tűnt. De vele volt az erő, mint a Csillagok háborújában.

Csak egyszer láttam bepöccenni, egy bécsi klubban. Spoken word estje volt Lydia Lunchsal. Lydia nyitott, de bármilyen vadul nyomta a sódert, egy sületlen fasz folyton belepoénkodott. Na, ezen felhúzta magát. Odament hozzá, megfogta a karját, és pár szót odasúgott neki. Onnantól kussolt a srác. Hát ezt nagyon bírtam. Részemről azóta riszpekt.

Utoljára a Szigeten találkoztunk, de alig kezdtünk dumálni, félbeszakított a menedzsere, húzniuk kellett vissza a szállodába. Pedig a könyveiről meg a saját kiadójáról esett szó éppen. Arról, hogy csupán egyetlen kézírata volt, annak a megjelentetésére alapította, és más kiadóhoz nem is küldte korábban; aztán egyre több anyag érkezett, Nick Cave, Michael Gira, Exene Cervenka, Don Bajema és a többiek, és azóta már tízezres példányszámokban nyomják őket; meg arról, hogy pont olyan az írás, mint a drog, valami szar érzés ve-zérli, ami közben egyre jobb és jobb lesz.

Szeptember 15. *Lydia Lunch: Honeymoon In Red*

Az a bécsi spoken word buli azért még megér egy misét. Rollins menedzsere, Dietmar futtatott egy kiadót Pesten, úgyhogy jól ismertem. Kértem, hogy mutasson be Lydiának, klassz lenne dumálni vele. Lydiáról a *New Women In Rock* című könyvben olvastam először, amit még Sydneyben vettem. Már a fotója meggyőzött: egy öklömnyi madárpókot melengetett a keblén. De a szöveg sem volt kutya: egy tinifúria portréja, aki tizennégy évesen lelép

Rochesterből, groupiként felforgatja a New York-i undergroundot, majd az emlékezetesen rövid életű No Wave mozgalom zászlóvivője lesz. Előbb a Teenage Jesus And The Jerks, aztán a Beirut Slamp élén visít „büntetésnek” szánt koncertjeiken, majd miután a mozgalom önmagát is felszámolja, szóló pályára tér. Első albuma, a *Queen Of Siam* messze finomabb a korábbi dolgainál: a brutalitást melankólia, a korbácsoló gitárokat unott bilentyűk váltják fel. És míg a No Wave nem tűrt semmiféle hagyományt, ebbe még Seress Rezső *Szomorú vasárnapja* is belefért.

De mindez csak jókora késéssel jutott el hozzám. És még tovább is várhattam volna, ha Lydia nem áll össze a Birthday Partyval. Nyolcvanegy októberében New Yorkban találkoztak először. A koncert után Lydia szerelmet vallott Rowland S. Howardnak, majd utánuk ment Londonba. Gyorsan összehozott egy bandát a Banshees és a The Mump tagjaiból, így november végén már együtt léphettek fel. Az hallható az *Agony Is The Ecstasy / Drunk On The Popé's Blood* című „felezett” lemezen. Egy közös stúdióalbum lehetősége is felmerült, sőt fel is vettek rá pár számot Berlinben. A Rip Off kiadó hozta volna tető alá, ha a nevéhez méltán el nem szelel közben. Így aztán csak évekkel később, Clint Ruin és Martin Bisi jelentős utómunkálataival láthatott napvilágot a több sebből vérző anyag. Nick Cave és Mick Harvey már nem is tudott azonosulni vele, inkább levette a borítóról a nevét. De bárhogy is alakult, azért a *Honeymoon In Red* Lydia egyik legemlékezetesebb albuma lett. Nekem már a *Done Duné*rt megérte simán. Berlin persze több misét is megért. Lydia hol az Einstürzende Neubautennel, hol a Die Hauttal dolgozott, és Rowlanddal is ott gyúrhatták a maguk kibukott képére Nancy Sinatra és Lee Hazlewood *Some Velvet Morning* című slágerét. Berlin tele volt pörgéssel, és ez nagyon feküdt Lydiának, aki képtelen volt leragadni egy bandánál. Ahogy egy művészeti ágnál sem. Így eshetett meg, hogy a Richard Kern-filmekben nyújtott alakításaival hamarosan a Cinema Transgression mozgalom kulcs-

figurája lett. Összekötve annak brutális szexualitását a maga kíméletlenül őszinte vagy éppen betegesen lealjasult szövegeivel. Azok a filmes monológok alkották egyre szaporodó spoken word estjeit is – és ezzel 1990 áprilisában végre Bécsbe érkeztünk.

Nem mondom, egy kicsit azért fostam. Talán mégse kéne most zavarnom – bizonytalanodtam el az öltözőjénél. Hátha éppen vért szív, vagy mit tudom én... de Dietmar azt mondta, hogy csak kopogjak be bátran.

Lydia a tükör előtt szorgoskodott éppen. „Nem gyűrődtek össze?” – kérdezte, miközben a fodrokat igazgatta a ruháján. Finom selyemből szőtték, szolid dekoltázssal, és ugyancsak mértéktartó hullámokkal az alján. Úgy festett benne, mint egy decens koszorúslány.

Miután megnyugtattam, a tárgyra tértünk.

„Néhány éve kifejezetten ezekre az előadásokra koncentrálok – kezdte –, nincs szállítási gond, könnyen és bárhova eljuthatok. Politikailag is sokkal aktuálisabb lehetek így. Szerelek olyan társadalmi problémákról beszélni, amik érintenek. Abortusz, drog, halál, amerikai életforma. Azt hiszem, az effajta kommunikáció sokkal direkter, a zene túl könnyű, szól egy ritmus, s arra ráállnak az emberek, ahelyett, hogy a szövegre figyelnének. Bár az én zenémet soha nem volt könnyű hallgatni. Az én zenémnek az a célja, hogy elválassza az erőseket a gyengéktől; egyfajta kihívást akarok intézni az emberekhez.

Az embereket persze gyakran sérti az én agresszív előadásmódom. De ez egyszerűen csak azért van, mert ők zavarban vannak, én pedig nem. Engem csak az érdekel, hogy mindent kiadjak magamból, ami bennem van. Teljesen beleélem magam, könnyen felveszem az áldozat szerepét. Át tudom élni a háború áldozatainak vagy a megerőszakoltaknak a fájdalmát, együtt tudok érezni a gyerekekkel, akiket a szüleik kihasználnak, s mindezt ki kell adnom magamból, a közönség szeme közé kell ordítanom.”

De velem kimondottan kedvesen beszélt. Sőt, Lydia volt az egyik legeragadóbb nő, akivel valaha dumáltam. Ahogy ő volt az a felbőszült ragadozó is, aki pár perc múlva a közönségre vetette magát. És ez így van rendben. Egyedül én sántítok ebben a történetben. Mert miközben szóba került Nick Cave, Richard Kern és az isten, egyedül a lényegről nem kérdeztem. „Lydia, honnan ered ez az iszonyú düh és fájdalom?”

Nem ismertem még ugyanis a *Daddy Dearest* című felvételét. Nem tudtam arról a felolgozhatatlan traumáról, amit gyerekkorában okozott az apja a molesztálásával.

Hát ennyit mára a régi időkről.

És most jöhet a *Honeymoon In Red*, de gyorsan.

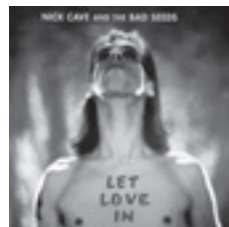
Szeptember 16. Nick Cave And The Bad Seeds: Let love In

Úgy tűnik, elkerülhetetlen, hogy ne azt hallgassam, amihez kedvem van, hanem azt, amit az előző napom követel. De hát Lydia után ki más következhetne, mint Nick Cave? A „halott ikertestvére”, ahogy a *Done Dun* kreditjében áll. Persze nem csak emiatt volt „halott ügy” az övék. Lényegében semmiben nem értettek egyet. Akkor is érződött ez, amikor Lydiával dumáltam. „Tudod, mi a bajom Nickkel?” – mondta. – Shakespeare-nek nem kellett egy zenekar, hogy írhasson, csak írt. Nick pedig a rockot is meg akarta rázni.”

És Nick sem tűnt túl lelkesnek, amikor aláírtam vele az *As-Fix-E-8* című brutálpornó képregényüket. Csak legyintett rá. „Ez Lydia bulija volt. Én jobban örültem volna, ha nem jelenik meg” – fűzte hozzá kilencvenhárom szeptemberében Prágában.

Onnan indult a *Live Seeds* turné második etapja, és a Mute levajazott nekem egy interjút. Ezeregy éjszaka álmát, szemtől szembe a démonnal. És ez nem duma, számos írásos dokumentumom van róla. Amit a nyolcvanas években a zenéről meg magamról, vagyis a világról gondoltam, azért a legnagyobb felelősséggel Nick tartozott. És a fele sem volt tréfa.

Négyre kellett a Lucernába mennem, a beállítás végére. De csak egy technikus molyolt a keverőnél. „A zenekar?” – kérdeztem. „Már elmentek” – mondta. Köszöntem szépen. Nyilván kiugrottak inni valamit. Aztán majd jönnek – gondoltam.

Az első órában még simán elücsörögtem. Aztán görcsölni kezdett a fejem, de még nem adtam fel. Ahhoz még vártam úgy két órát. Hét körül járhatott, amikor lehúztam a rolót. Addigra kint is, bent is besötétedett. A lemezboltok már bezártak, és bezártam én is. Összezárv a démonjaimmal és az összes beledöglős várakozásommal.

Már játszott az előzenekar, amikor Cave és a Bad Seeds megérkezett. Magához vett egy zacskó ropit, mielőtt belekezdünk. „Kérsz?” – kezdte. Alig lehetett hallani a színpad mögött. Még szerencse, hogy leírtam előre a kérdéseimet. Amilyen rongy voltam, nem sokra vittem volna különben. Nick maga elé tette a lapot, és a szája elé emelte a diktafont. Végül is kített magáért. Mintha pontosan tudta volna, hogy az a pár perc mibe került nekem.

„Én úgy látom, hogy a zeném egyre szomorúbb lesz – mondta, amikor a romantika és az élete kapcsolatához értünk. – Egyre szomorúbban látom a dolgokat. Kevésbé dühítenek fel, és abban is kevesebb a harag, amit csinálok. Inkább valamiféle kudarcélmény tölti ki. És ugyanígy viszonyulok az élethez. A következő lemezem egy nagyon-nagyon szomorú, befelé forduló lemez lesz, ezt csinálom pillanatnyilag. Szembenézek a szomorúsággal, és próbálok megérteni.”

Ez volt a végszó.

És ez a prágai volt az a koncert, amikor először játszották a *Do You Love Me?*-t a készülő *Let Love Inr*ől. Ezzel indul és ennek egy verziójával zárul az album. Egy mennybéli vággyal és egy istentelen emlékkel. Később aztán írt rá vadabb számokat is, persze azokhoz is befelé kellett fordulnia. Így teljes az est. De nekem ma csak a *Do You Love Me?* kell.

A többire van válaszom.

Szeptember 21. Australian Underground 1976–1981

Arra ébredtem, hogy ideje belemerülnöm az ausztrál undergroundba, most már nem húzhatom tovább. Ilyenkor két megoldás kínálkozik, és az a szerencsésebb eset, ha gyorsan orvoshoz fordul az ember. Persze a másik sem kutya, csak arra nem kíváncsi a kutya sem.

De azért nézzük csak... A nyolcvanas évek közepén megjelent egy kalózlemez; *Australian Underground 1976–1981*, ezzel kezdtem a napot. Már a felcíme megéri: „Megtörtént, de nem vette észre senki.” És ez tényleg így van. Egy lemez azokról, akik nem izgattak senkit.

Akkoriban még én is csak a Radio Birdmanról hallottam. Tőlük két szám, a *Burned My Eye* és a *Snake* került ide az első maxijukról – az már kincs kategória.

A Radio Birdman a gitáros Deniz Tek alapította, aki valami gyanús okból Ann Arborból költözött Sydneybe. Előtte a Stooges és az MC5 tagjaival lógott, jó haverja volt Ron Asheton, nyolcvanegyben össze is hoztak egy alkalmi bandát. Az volt a New Race, egykori Birdman-, Stooges- és MC5-tagokból. Az énekes, Rob Younger amúgy a New Christben folytatta, mely a mai napig működik, ha csodát nem is művel. Nyolcvanegyben látott napvilágot az első kislemezük, arról mindkét szám, a *Face to New God* és a *Waiting World* ide került. Nyolcvanháromban együtt turnéztak Iggy Poppal Ausztráliában, és ezzel bevonultak a mitológiámba.

Történetesen épp azon a nyáron próbáltam Sydneybe dobbantani, és mihelyt megérkeztem, rögtön kiszúrtam, hogy Iggy Pop-koncert lesz a Tivoli klubban. „Hát ez jól kezdődik!” – dörzsöltem a markom. A koncert kezdetével, mondjuk, nem is volt gond, az Új Krisztus keményen lenyomta, még egy kis vér is folyt, csak aztán bementék, hogy Iggynek valami baja van. Ez volt az egyetlen buli, ami elmaradt a turnéján.

A Birdmanról még annyit, hogy mint a legtöbb valamirevaló banda, lepattantak ők is. Hetvenhétben a *Radios Appear* albumuk sikere szárnyán köröztek Angliában. Ausztráliában állítólag elviselhetetlen unalom volt. Elhúzott a Birthday Party, a Crime + The City Solution, Jim Thirlwell és a Saints, csupán én adtam volna a fél életemet, ha Sydneyben tölthetem a másik felét.

Erről a föld alatti világról persze csak a föld alatti sajtó tudósított, de a korabeli fanzinok nyomán Clinton Walker írt egy könyvet *Inner City Sound* címmel. Na ezt fellapoztam

most. A Crime + The City Solution „a legérdekesebb sydneyi együttesként” szerepel benne, de akkor még nem készült felvételük, úgyhogy lemaradtak a válogatásról. Csak miután a Birthday Party Londonban kettészakadt, és Rowland S. Howard meg Mick Harvey összeállt Simon Bonneyval, akkor ragyogtak igazán. Lemezen is megfilmen is – de ez már szóba került a *Wings Of Desire* kapcsán. Aztán az igazság pillanata is elmúlt: Howard és Bonney is szétvált. Bonney Berlinben még átszervezte a Crime + The City Solutiont, de aztán továbbállt Detroitba, ahol countryra váltott. Két countrylemeze (*Forever, Everyman*) készült, nem is akármilyenek, de az utóbbi óta már eltelt tizenöt év. És semmi hír. Howard These Immortal Souls néven szervezett új csapatot, mellyel ugyancsak két lemezt készített (*Get Lost [Don't Lie], I'm Never Gonna Die Again*), aztán a Lydia Lunchcsal közös *Shotgun Wedding* következett, majd kilencvenötben visszatért Melbourne-be. *Teenage Snuff Film* címmel ott vette fel az első szólóalbumát. A második, a *Pop Crimes* felvétele közben már rettenetes bőrbn volt 2009 őszén. Csontsoványra fogyva várta a májátültetést. „Bele kell húznunk – sürgette a társait –, mert különben nem lesz rá idő.”

Még két hete volt a megjelenése után.

Te jó ég, a végére micsoda nyomot hagyott! Azt mindig tudtam, hogy átkozottul jó gitáros, de ezen a korongon szerzőként és énekesként is tündökölt.

Vajon hányan vették észre?

És hányan „vették észre” a hiányát?

Nekem elég gyakran az eszembe jut.

De mit lehet ilyenkor mondani?

Doktor úr! – mondanám a másik esetben. Annyira nyomaszt, hogy mi marad utánam...!

Április 4. Chase: *Ennea*

Simogattam, simogattam, de most nem tudtam elszállni tőle. Pedig nem fogott rajta az idő. Megmaradt a fénye, és ragyogott a hangja, nem zavarta semmi sercegés. Igaz, inkább csak fogdosni akartam, kinyitni a borítóját és a görög istenekről szóló verseket olvasni, mint régen. Régen ez volt a legdrágább lemezem. Egy Múzeum körüti díltől vettem. Nem volt a legfényesebb állapotban, úgyhogy odaadtam hatszázért. 1974 ősze. Abban az évben ezernyolcszázat kerestem a Volán Elektronikánál, de ettől az *Enneától* úgy szárnyaltam, mint Ikarusz. Rádásul az Izsáczky Gyuri haverom azt mondta, hogy bármikor átvennem egy ezresért. Nem mintha meg akartam volna válni tőle, de azért megnyugtató. Mert mégiscsak, az úgy volt akkoriban, hogy ha kinéztem egy új lemezt, akkor el kellett adni egy régit. A Chase-ből pedig háromra is futotta volna... Hiába, a maga négy trombitásával a Chase volt a csúcs, még a Chicagót és a Blood, Sweat & Tearst is überelte! Mégsem fogadták be az égiek. Hetvennégyre esett az is, hogy lezuhant a repülőjük. Hozzám persze csak később jutott el a híre. De szörnyen bántott. Legszívesebben visszavettem volna az Izsáczky Gyuritól...

Szerencsére pár év múlva egy újabb példány is felbukkant a placcon. Abból a kiadásból, amelyikhez hozzácsapták az első lemezüket is – akciósan, kettőt egy csapásra. De ez sem húzta nálam sokáig, valahogy olyan halottnak éreztem a hangját. És utána legalább tizenöt évig Chase nélkül éltem.

Ha jól emlékszem, először a japánok adták ki CD-n; az enyém legalábbis onnan van. Ettől már nem váltam meg soha, igaz, olyan gyakran nem is hallgattam. Valahogy eltávolodtam közben az istenektől. Viszont 2005-ben, amikor újra pörögni kezdtek bennem a bakelitek, megfordult a világ. Először azokat kellett becserkészennem, amiket addig soha nem sikerült. Aztán azokat, amiket el kellett adnom. És végül azokat is, amik megvoltak CD-n. Igen ám, de az *Enneából* valami szimpla borítójú, fapados nyomást kaptam. Nem mondom, szépen szólt, de fogdosni csak módjával lehetett.

Persze önmegtartóztatás is van a világon...

Illetve volt. A múlt hónapig.

Az amerikai ebayen láttam meg, és egészen pontosan úgy festett, mint 1974-ben. Ugyanaz a nyitható borító. Ugyanaz a citromsárga Epic címke. Csak úgy bizsergett az ujjam alatt... Istenem, gondoltam. Megvagy. Még két hét, s aztán ásó, kapa, nagyharang.

Tegnap megérkezett.

Simogattam, simogattam, de most nem tudott megérinteni. Hiába, nem lehetek mindig a csúcson. Mintha felszívódtak volna a nyomaim. A hangot is nehezen találok magammal. – Az istenért, mit akarsz ezektől a lemezeiktől? – szoktam kérdezni ilyenkor.

Aztán csak hallgatok.

Április 5. *Miladojka Youneed: Ghastly Beyond Belief!*

És most? – adódott a kérdés a tegnapi Chase után. Most melyik a legdrágább lemezem?

Alighanem az első Miladojka Youneed – gondoltam bele... Megjegyzem, így is alkalmi áron jutottam hozzá. Ötven euróért a német ebayen. Persze, nem nagyon hallgatom, az ilyen drasztikus dzsesszpunkon már túlvagyunk. De azért nem hagyhattam ki. Mert mégiscsak más lemezen nem hallgatni, mint azon a kazettán, amit még Újvidéken vettem.

Újvidék mindenesetre Újvidék, máris helyben vagyunk. Ott kezdődött az újságíró karrierem, a *Képes Ifjúságnál*, ahová még nyolcvanhatban szervezett be Fenyvesi Ottó barátom. Akkoriban elég sokat csámborogtam arra, úgyhogy ráláttam valamelyest a jugó színtérre. Az élén a szlovének masíroztak, a Laibach, Borghesia, Miladojka Youneed szentháromsággal. A Miladojka a pesti HungaroCarrottra is eljutott, viszont a lemezét sehoh se találtam. Még szerencse, hogy kazettán is úgy szólt, mint az atom. Két szaxofon, két gitár, két basszus és egy dob. Semmi rizsa, csak a nettó brutál. Horror és humor. Beletettek mindent, a *Ghastly Beyond Belief!*-et már nem lehetett továbbragozni. Inkább átalakultak utána, és a következő albumukra átmentek dancefloorba. Én, mondjuk, azt a *Bloodylont* is bírtam, csak amikor egy videót forgattak hozzá, a gitáros, Kristijan Cavana belezuhant egy szakadékba és meghalt. És onnantól kezdve meg voltak számlálva a napjaik.

A *Ghastly Beyond Belief!* pedig megindult a mennybe. Utoljára százharmincért bukant fel. Annak azért a fele sem tréfa. Le is gyűrtem ma mind a két oldalát. Hadd szójon, ha már így alakult.

Április 25. *Little Axe: If You Want Loyalty Buy A Dog*

„Nyugodtan sírjál” – mondta a Moni, de nem tudtam nyugodtan, inkább eltartottam magamtól a telefont. Utoljára több mint húsz éve sírtam, úgyhogy meg is lepett, mennyire kikészültem. Amikor az apám, a barátom vagy a szerelmem halt meg, egy árva könnycseppre sem tellett, most meg padló. Úgy látszik, egy kutyát elveszíteni is csak úgy lehet, mint egy kutyát. Megtanulhattam volna ezt az anyámtól, de hiába menekültem tőle, nyilván épp olyan beteges vagyok, mint ő.

A mi kutyánkat Mocskos Ottinak hívták, és kilencvenkilenc tavaszán vettük, amikor a Mátrába költöztünk. Még csak pár hetes volt, de már áteshetett valami traumán, mert iszonyatos remegés fogta el, ha ki akartuk vinni a házból. Különbözt mindent tudott, amit egy magára valamit is adó puminak kell. Makacs volt és roppant mókás, továbbá folyamatosan rohángált a kertben, mint akinek állandó terelhetnékje van. Tíz évet együtt töltöttünk Szurdokpüspökiben, a lányom, a feleségem, a kutyám meg én. Az volt a TOP 10, de ez most lényegtelen.

Miután elváltunk, Otti a Mátrában maradt, de januárban Moni is Pestre költözött. Otti ekkor került hozzám, a régi párnáival és az új gyógyszerivel. Az év végére ugyanis várat-

lanul leromlott az állapota. Alig-alig látott, és fájdalmat okozott neki a mozgás, de a reumájával azért elevickéltünk volna még. Az igazi drámát az egyre drasztikusabb hullámokban rátörő epilepszia jelentette. Kezdetben csak negyed, de végül már másfél tablettát kapott, amitől éppúgy kidőlt, mint a rohamoktól. Négyóránként ölben vittem le, hogy elvégezze a dolgát, s aztán még mászkáljunk egy kicsit a ház körül. Nem volt ez már az igazi, kutyaéletnek sem, de elvontunk még. És hallani sem akartam arról addig a szombatig...

„Nyugodtan sírjál” – mondta a Moni. „Ma három rohama volt – nyögtem ki végül. És arra gondoltam, hogy talán jobb lenne, ha elaltattatnám.” „Én is gondoltam rá – erősített meg Moni. – Lehetne még emelni az adagját, de az teljesen leszedálná.” „És Szurdokpüspökiben szeretném eltemetni” – tettem hozzá. „Én is ott akarok lenni – mondta erre Moni. – És a Noéminek is ott kell lennie.” „Akkor felhívom a pásztói állatorvost” – döntöttem.

Kimentem a folyosóra, hogy Otti ne hallja, de szerintem így is tudta. Szerda délutánra kértem időpontot.

Kora délután indultunk Pásztóra. Előtte összecsomagoltam a dolgait, az edényeit, a hámját, meg a hátsó ülésre egy takarót. – Most még meggondolhatjuk – gondoltam –, de aztán elfojtottam magamban.

Tizenhárom évig úgy autóztunk Ottival, hogy a legrövidebb távolság is szörnyen megviselte. Csak lihegett és reszketett, vagy vadul forgolódott. Ez a pásztói út volt az első, amit csendben és szinte mozdulatlanul töltött az ölemben. Mintha könnyíteni akart volna a helyzeten.

„Tudja, hogy mi vár rá – vélte Moni. – És azért ilyen nyugodt, mert elfogadta, és így jelzi.” – Istenem, ebbe bele lehet dögleni – gondoltam. Aztán megérkeztünk.

Leterítettük a pokrócot az orvos kertjében, és Otti mellé ültünk. Amikor megkapta az injekciót, sikított egyet, és megroggyant a lába, majd néhány másodperc múlva lefeküdt. – Te jó ég, mit tettem?! Megöltem a kutyámat! – hasított belém. Ráadásul még élt.

Azt hittem, hogy ilyenkor csak egy pillanat az egész, de a haláltusája eltartott egy percre is. Vagy valami görcstől rángott még a lába, nem tudom. Ültünk a fűben, és csak simogattuk meg bögtünk – ahogy csak lehet, artikulálatlanul. „Biztos, hogy meghalt már?” – kérdezte végül Moni. Már egy jó ideje mozdulatlan volt.

Ráhajtottam a pokrócot és feemeltem, majd visszaültünk az autóba. Jöhetett Szurdokpüspöki.

Ott tettük el, a kertben. „Ez a Te kerted, itt nyugodtan rohangálhatsz!” – búcsúzott tőle Noémi. „Nagyon jó kutyánk voltál!” – így meg a Moni. Én pedig arra gondoltam, hogy Ottinak köszönhetem azt is, hogy egy délutánt újra négyesben töltöttünk.

Aztán körberaktuk a sírját virágokkal és kövekkel. Lassacskán indulhattunk.

Estefelé rám csörgött Bass. „Hogy bírtad?” – aggódott. „Most nem tudom elmondani” – mondtam. „Nem kéne kiírnod magadból?” – kérdezte. „Ezt nem lehet” – feleltem.

Napokkal később sem lehetett, amikor az első mondaton már túl voltam.

És most sem.

Még csak lemezt sem találtam hozzá igazán. Először az *I Wanna Be Your Dog* ugrott be, de az másról szól. Úgyhogy végül ennél a Little Axe-nél maradtam. *Ha hüiséget akarsz, vegyél kutyát.* Nem tartozik a kedvenceim közé, de az a legkevesebb, ha nem hallgatom.

Majd simogatom.

Szeptember 10. Új Nem: Live at Tilos 1992. 01. 12.

Tegnap meghalt Újvári János, az Új Nem szaxofonos. Ő már a második a csapatból két év alatt. A túróba, mi folyik itt!? – döböntem meg. Olyan ez, mint a *Tíz kicsi indián*...

Újvárit kilencvenegyben ismertem meg Groningenben. Egy kulturális csereprogram keretében keveredtünk ki, hat együttes, két képzőművész meg én. Az én dolgom az volt, hogy előadást tartsak a nyolcvanas évek undergroundjáról, de közben azzal szembesültem,

hogy már színre lépett a következő nemzedék. És csak lestem. Így érkeztem a nyolcvanas évekből a kilencvenes évekbe, Hollandián át. És így esett meg, hogy többek közt Andersen- és Új Nem-rajongó lettem.

Ez a két zenekar ugyanabban az évben alakult meg. Az Andersen két kazettát is összehozott, és négy klipjét játszotta az MTV, de aztán meghiúsultak a nyugati tervei, és felőrlődött a gettóban.

Az énekes, David visszatért Amerikába, bár ott sem találta a helyét. Gyökértelenül és magányosan végzett vele a heroin kilencvenhat szilveszterén.

Négy évvel az Új Nem felbomlása után.

Az Új Nem magját a Résből kiváló énekes pár, Benő és Normál Méla alkotta. Újvári János, Lehoczky Károly és Gasner János a Sziámiból érkezett, így valójában csak a basszusgitáros Jeli András volt új arc. De az tény, hogy nem játszott náluk a múlt idő – vagy ha játszott, akkor valami durván ősi. Egy évad a pokolban. Groningent egy pillanat alatt lángra lobbantották vele, és minden nap rá kellett tenniük még egy lapáttal.

Emlékszem arra is, amikor Pestre érkezett Lu Edmonds haverom, a Damned és a PIL gitárosa. Alig pár héttel Groningen után. Kérdezte, hogy mit kéne meghallgatnia, én pedig elvittem a Lángba, Új Nemre. Hát ő éppen úgy tűzbe jött tőle.

De azt az isten sem gondolta volna, hogy fél év alatt szénné égnek, és annyi.

Más kérdés, hogy a Tilos az Á tizenötödik születésnapján, 2007-ben még összeálltak egy koncertre. Azt a tévé is leadta. Újvári azt mondta, hogy „túl sok nagy egyéniség volt együtt, abból fakadt a szétrobbanás”. „Valahol Berlin és Prága között” – fűzte hozzá Méla.

Egy városi legenda szerint valóban Berlin felett borult be az ég. Zúzhattak bárhogy, oda se bagóztak a népek. Kint söröztek inkább a klub előtt. És ezt nem tudták megemészteni. Ugyan Jeli András szerint azért nem egészen így volt a sztori.

„Valójában kétszer jártunk Berlinben – árnyalta, amikor erről kérdeztem. – A Tacheles épp akkor nyílt, amikor először jutottunk ki. Minket nem kötöttek le, csak úgy odakeveredtünk, de megengedték, hogy játszunk. Senki sem tudta, hogy mire számíthat, és iszonyúan bejött. Olyan hangos sikerünk lett, hogy azonnal eldöntöttük, a Tachelesben kezdjük majd a második turnét. Csak közben lecserelődött a személyzet, nem hirdették meg a koncertet, és épp divatba jött, hogy az Obst und Gemüse feliratú bódék előtt piáljanak az emberek. Az volt a menő. Úgyhogy tényleg nem jöttek be a koncertre. De nem hinném, hogy emiatt oszlottunk volna fel. Utána még több helyen játszottunk, és hazafelé is megálltunk, Prágában. Az viszont biztos, hogy azon az úton kezdtünk megfáradni. Talán túl intenzív volt az az év. Túl sokat voltunk együtt, nagyon együtt voltunk – aztán elfogytunk.”

Úgy fogyott el az Új Nem, ahogyan érkezett: szinte nyom nélkül. Egyetlen kazetta maradt csak utána, egy méltatlan viszonyok között készített élő felvétel. Tavalyelőtt ez jelent meg a Port.hu sorozatában CD-n.

Most a *Vissza a katakombába* kezdődött éppen. És csak most tűnt fel, hogy az egész lemezt újramezta a Gasner. Valamiért roppant fontos volt számára, hogy helyre rakja tizenhét év után.

Megvárhatta volna, hogy megjelenjen.

De nem.

Gasner János (1955–2009) – ott áll ez is a borítón.

És erre tegnap az Újvári...

De tényleg, mi folyik itt?

Ezért kérdeztem.

Az csak később ugrott be, hogy a H.U.R.K.A. Színpad *Száll a kakukk*-előadásában ő játszotta az indiánt. ■ ■ ■

Marton László Távolodó (1956, Budapest): író és újságíró, 1990-től 2006-ig a Magyar Narancs zenei szerkesztője, 2000-től a Sziget Fesztivál Világzenei Nagyszínpadának a művészeti vezetője, 2005-től 2009-ig a Művészetek Palotája világzenei tanácsadója, Az itt közölt szöveg részlet a szerző *Bakelitszomj* című zenei naplójából, amely az idei könyvhétre jelenik meg a Kalligram kiadásában.

A barackfa

A kisvasút mellett állok, az egyik hatvanéves barackfa alatt, ami még él. Az a neve, hogy nevetősfű. Apa még nagyanyám hasában lakott azon a nyáron. Sárgabarackszőnyeg borította a tarlót. Egy örült nő somfordált oda a szedőkhöz, és valamit mondott, mire nagyanyám elkezdett nevetni. Egyre csak rázta a nevetés, hosszú időközökig nem vett levegőt, a könnye is kicsordult. Az egyik asszony szólt nagyapának, hogy baj van. Nagyapa odarohant, felkapta nagyanyát, elszaladt vele a tanya felé. Apának végül nem lett baja. A pirosra festett arcú, kékre mázolt képű bolond nőt nem látták többé. Én tíz évig gyanakodtam egy asszonyra, aki mindig a főutcán sétált. Azóta eltűnt. Férfijárása volt, befőttesgumis haja és kék szeme. Kérlek, mondd meg, hol vagy.

A kisvasút mellett állok, az egyik hatvanéves barackfa alatt, ami még él. Távolabb, a tanya felé egy kalapos embert látok kaszálni. Most megáll, észrevesz, leengedi a kaszát, erre néz, felém. Vajon mit gondolhat, ki vagyok? A lendülő, majd visszaálló mozgást figyelem, ahogy újrakezdi, nincs felesleges mozdulat, nincs elpazarolt energia, nincs külvilág. Nem vagyok.

Az erdész

Azév szeptemberében különös dolgok történtek a faluban. Vasárnapra virradóra megkopaszodott az összes öregasszony, a férfiak mind egyedül maradtak a házaikban, az utcákon pedig gyerekek röpködtek, felügyelet nélkül. Én akkoriban erdészként dolgoztam másfél kilométerre a falutól, a j-i út mellett, tehát fákkal foglalkoztam. Télen a vadakat is ettettem, bolgárokkal karkötőkkel üzleteltem, a szabadidőmet pedig madarászkodással töltöttem. Vércsékkel, fekete rigókkal és fácánokkal foglalkoztam, de a legjobbakat mindig egy széncinkével beszélgettem, ami férfikorom teljében meglepő és komoly dolog. Nagypám biciklijét használtam erdőbejárásaimon, lombról-lombra ugratva, csak lejárt a lánc, a kezem pedig csupa olaj lett mindig, mire visszaraktam. Egy vasárnap reggel aztán a varrónő ébresztett, hogy egy éve, három hónapja és tizenegy napja alszom, és hogy menjek be a faluba, mert egy kislány belerépült a villanyvezetékbe, és az agyoncsapta, és a falubeliek kéri, hogy vágjam ki a villanyoszlopot. Másnap reggeli után besétáltam hát, a kislány még mindig ott lógott, belegabalyodva a vezetékbe. Még élt, de a falubeliek ezt nem látták. Nekifogtam, a kislányt végül a villanyoszlop ütötte agyon. Derült éjszakákon mindig kijárok a házból, a csillagokat nézem, úgy huzogozok.

Az apó

Hetven éve világgá mentem, azóta ebben a faluban élek. Öreg vagyok, a cigánygyerekek úgy hívnak: apó. Hetente körbesétálok a környék földjeit, intek a traktorosoknak, villanypásztorok alatt bújok át, kóbor kutyák elöl futok. Ideérkezésem óta minden temetésen ott vagyok, olyan állandó kellékké váltam, mint a virágok vagy a sírásók. Szeretem a ködöt, ahogy hajnalban leereszkedik, mint nagymamák kibontott kontya. Templomba nem járok, szeretek fára mászni. Nem tudom, mit jelent az a szó, hogy déd. Hetven éve foglyul ejtettem egy felhőt, nem sokra rá kiengedtem az ablakon át, folyton visszajár.

Pál Sándor Attila (Szank, 1989): költő, a SZTE-BTK hallgatója. Verseit eddig a *Tiszatáj*, a *Híd* és a *Zempléni Múzsza* közölte.

XCII. ZSOLTÁR

A káromlásról

- 1 Jó dolog szidni az Urat,
gyakorolja is, aki örömmel
gondol rá különben, és az,
aki nem is érti, mit mond.
- 2 Már reggel káromolni Téged,
majdnem olyan, mint verset
olvasni ébredés után, vagy meginni
egy kupica pálinkát éhgyomarra.
- 3 Az ilyen alkoholos beszéd,
túlvilágnak szegezett gyalázkodás,
jóságmocskok, szeretet-koptatás
jólesik a léleknek, mint a reggeli torna
a testnek, kapkodva ébrednek az
órangyalok, csak gatyába bújnak, és
félmeztelenül, máris mehetnek
magukat mentetgetni a főnökeikhez,
vagy minket mentetgetni a beosztottaikhoz.
- 4 Éjjel a netről Stones-t hallgatni,
vagy más narkós zenét, a Szimpátia
az ördöggel-t, bár attól a számtól
már jobban menekülnek az alvilágiak,
mint a tömjénfüsttől, vagy a walesi
az Arany-verstől, ha magyarral találkozik.
Nem találsz ördögöt, aki szeretné Jaggert.
- 5 Aztán megint a reggel egy pikkelyes
kutyák közt töltött álom után, a zuhanyból
is a megbocsátás zúdul rád, a túlvilág dolgozik,
te pedig káromkodsz, mert a túl forró
vízzel megégetted magad.
- 6 Ha csak Istenre gondolok, mindentől
elmegy a kedvem. Mért lehet ő mindenható,
ha nem csinál semmit, én pedig, aki csinálnék,
semmi hatással se bírok a mindenre.

7 Te, Uram, magányos vagy mindörökké.
Tudom, milyen lehet, mikor felsarjaznak a jók,
mint a fű a lebetonozott udvar repedéseiben.
Mert íme, a te dicsérőid elvesznek, nem érsz rá
velük foglalkozni, csak a megbocsátás, a megbocsátás.

8 És legeltetem a szemem azokon, akiket
hátba támadok, számon a te szidott neveddel,
mert ketten megyünk a harcba, ketten támadunk
két oldalról, és aki előttünk megáll,
az csak egy hegység lehet, az emberi jónak
nincs hatóereje.

9 A hamis virágzik, mint a falra felfutó
ebszőlő, nem lepleződik le, pedig
el se rejti magát, megöregszik
és köztiszteletnek örvend, a tisztítótűzről jön
delegáció a 100. születésnapját
köszönteni. Az 1000-et,
a százezredeiket. Nem is volt még
ember, mikor a gonoszság a fejét fölütve
egy rettenetes káromkodással
megteremtette Istent.

Á! Nem!

XCIII. ZSOLTÁR

1 Ó, hogy az Úr micsoda lemondásokra
képes! Egy háromtagú tanácsnak
adja át hatalmát, mint egy díszövet.
Elvágja az utolsó kötelet, mely a földet
a világhoz rögzítette.

2 Az örök azóta tart, amióta
hatalmon voltál, pár ezer éve,
de most rögtön azért még nem ér véget.

3 És hogy zúgnak az autópályák,
Uram, micsoda áramlás és hullámozás,
micsoda ide-oda, micsoda
lassú és gyors, micsoda te és én.

4 A nagy kereszteződések zúgásánál,
a városok állandó morajlásánál
is felségesebb az Úr az ő lemondásában.

5 Amit te le mondasz, az lefelé
is tart örökké, amit föl, az fönt lesz
még a csillagképeket is elhomályosítva.

XCIV. ZSOLTÁR

1 Boldog ember az, akit Te
megfeddsz, Uram. És boldogtalan,
akinek a dicséreted osztod.
Ne dicsérsj szembe, kérlek,
és ne dicsérsj a hátam mögött se.
Persze Isten nem kerül senkinek
a háta mögé soha, Isten mindenkivel
szembe megy, mindenkinek a szemébe néz.

2 Uram, nem bánom, adok egy részt
a boldogságomból, de akkor dicsérsj
meg mégis.

3 Nem, ez se jó, hányszor megfogadtam,
felhagyok a kompromisszumos
önbizalommal, hogy arra készülök,
ha A sikerül, akkor B nem, ha B
sikerül, akkor A nem.

4 Uram, boldog ember vagyok
mert dicsérsz, és ha megfeddsz
is, mosolyog a szemed, mindig
a szemembe nézel, pedig anélkül
többet láthatnál belőlem, de udvarias
vagy és meghagyod a titkaimat.

5 Isten mindenkivel szembe megy,
nem mi lázadunk ellene, ő
miellenünk, de már nincs benne
akkora harag és elkeseredés,
mint amikor az árvizeket egyesítette,
hogy újrakezdhessen valamit,
amit még ő se kezdhet újra.

6 Uram, boldog vagyok,
hogy ezen az elrontott világon
élhetek, mert ha minden terved valóra
válna, akkor nem lenne helyem
abban a tökéletesek világában.

7 Igaz, neked se, hisz nélküled
is ugyanolyan jól működne
minden. Ugye mégsem csak
ezért teremtettél haló világot
nekünk?

Vörös István (1964): verset, prózát, drámát, tanulmányokat és műfordítást publikál, a PPKE BTK docense, több mint 20 kötete jelent meg eddig, a legutóbbiak: *Švejk gyóntatója* (novellák, Jelenkor, 2007); *A Vörös István gép vándorévei* (versek, Jelenkor, 2009); *Apám kakasa* (Lackfi Jánossal, változatok klasszikus magyar gyerekversekre, Noran 2009); *Ördögszáj* (tíz dráma, Napkút 2010).

FALUSI ELIDEGENEDÉS

avagy INDIVIDUALIZÁCIÓ

Németh László *Gyász* című regényében

Olyan elképzelés is felbukkan időnként a történészek körében, mely szerint, bár a regény és a történelem különbözik egymástól, ennek ellenére egyes regényekből inkább meg lehet ismerni a múltat, mint magukból a történeti forrásokat kamatoztató történetírói munkákból. John Lukacs fejtette ki 1983-ban Kosztolányi *Édes Annája* kapcsán, hogy még ma „sincs olyan mű, amely oly tökéletesen és mélyenszántóan ábrázolná nemcsak az 1919–20-as évek eseményeit, hanem az egész ún. korai ellenforradalmi korszak légkörét, társadalmát, retorikáját, nyelvhasználatát, jellemteleneit és jellemeit, mint ez a magyar regényíró, kinek e munkája a történelemnél is maradandóbb, mélyebb, nagyobb és megdöbbentőbb történelmi – igenis történelmi, s nem csupán irodalmi – dokumentum, a valóság és az igazság szolgálatában”¹. Romsics Ignác úgyszintén megjegyzi országtörténeti munkája *Irodalmi kalauzában*, hogy az „irodalombárátok emellett számos irodalmi értékű önéletrajzból is kielégíthetik a magyar társadalom egy-egy rétegének az élete iránti érdeklődésüket”². Majd pedig utal Bánffy Miklós, Hatvany Lajos, Lesznai Anna, Márai Sándor, Babits Mihály, Kassák Lajos, Németh László és Móricz Zsigmond egy-egy regényére.

Jellemző persze, hogy mint ahogyan az idézett esetekben is láttuk, gyakran olyan történészek emelik piedesztálra a szépirodalmat a társadalom- és mentalitástörténeti tudás letéteményesének a szerepében, akik maguk nem végeznek érdemben társadalom- és

mentalitástörténeti kutatásokat; könnyen ajánlgathatják tehát a szépirodalmat a társadalom- és mentalitástörténeti irodalom mellett, sőt olykor ahelyett mint a tudás úgymond igazi kútfőjét.

Amikor – elméleti igénnyel – felvetjük az irodalom társadalmi referencialitásának a kérdését, nem abból indulunk ki, hogy a fikcionális reprezentáció a történetírói megismerés igazságigényével és relevanciájával szól(na) a szerző saját koráról (vagy éppen a régimúltról, mint teszi a történelmi regény). Ha referál egyáltalán valamire a szépirodalom, különösképpen a prózairodalom, akkor a valóság *egy lehetséges*, érvényét tekintve nem általánosítható öntudatával szolgál.³ Az irodalom mint valóságtudomány vagy annak pótléka olyan elképzelés, amely leginkább a pozitívista tudományosság naiv episztémológiájának felel meg, és mint ilyen, redukcionista felfogás nyilatkozik meg benne.⁴

Ha vizsgálni kezdjük Németh László *Gyász* című regényének a társadalmi referenciáját, nem tűnik igazán döntő kérdésnek, hogy mit tanulhat(ott) belőle a néprajz, a szociológia és szociográfia vagy éppen a társadalom- és mentalitástörténet a tárgyára nézve. Bár ez a kérdés is bekerül valahogyan a diskurzusba, amikor Németh művének a hatástörténetét latolgatjuk (amire azonban ezúttal nem kerítünk sort). A fő kérdés, vagy inkább a kérdések fő sora így szól. 1. Mi volt, mi lehetett az irodalmi reprezentáció *tapasztalati* forrása az írónál, milyen viszonyban állnak egymás-

sal Németh társadalmi (életvilágbeli) tapasztalatai és a fikciós életvilág tartalma? 2. Hatott-e Németh falu- és parasztsággépe a népi írói mozgalom társadalomszemléletére? 3. Milyen kapcsolat fűzi a falu és a parasztság *Gyász*ban megjelenített képét az erről a valóságról táplált tudományos (néprajzi, antropológiai, társadalomtörténeti) elképzelésekhez? Az itt felvetett kérdések igen szerteágazók, ezért lehetetlen kielégítően megtárgyalni őket ebben a fejezetben. Ez okból utalásszerűen térek ki csupán legtöbbszörre, hogy az utolsóként említett problémát járjam inkább körül alaposabban.

1. Egyszerű életrajzi tény, hogy Németh városban született és városi miliőben nőtt fel, akinek kétségkívül volt azonban egynémely tapasztalata, és ezen nyugvó tudása a faluról, közelebről Szilasbálsárról, ahol az író apai nagyszülei éltek, és ahol gyermekként, majd kamaszként rövidebb-hosszabb időt töltött az iskolai szünidőkben.⁵ A fiatalon írt, a gyerekkorára emlékező könyvében meg is jegyzi egy helyt: „Minden embernek van egy házi antropológiája (vagy ha úgy tesszük szociológiája) s ehhez elsősorban családja tagjait használja példatárul; csak itt ismeri teljesen az alakok mellett a kapcsolatokat és a titkokat is.”⁶ Ez az antropológia (vagy szociológia) történetesen Szilasbálsár világát érinti.

Továbbá: Németh értelmiségi családba született és szüntelenül (legalábbis ennek a regényének megírásáig) városban, sőt Budapesten élt. Korai prózai munkáinak folytonosan visszatérő tárgya a falu és a parasztok világa, amihez, már volt róla szó, a nagyszülei és az a falu szolgáltak modell gyanánt, ahol Németh nagyszülei éltek. Az 1956-ban papírra vetett *Az író és modelljei* című írásában a *Horváthné meghal* című novellájával kapcsolatban Németh kijelenti: nagyanyjának a jelleme és a falu valóságos állapotai nem feleltethetők meg közvetlenül a novella alakjainak és eseményeinek, bár kétségkívül ők voltak a novella modelljei.⁷ Hasonló megállapításokat tesz több más regényével kapcsolatban is, ami alól a *Gyász* sem kivétel. „A *Gyász* Kurátor Zsófia például elég kevésbé hasonlít modelljéhez; nem is ismertem annyira, hogy vívódásaiba láthattam volna.”⁸ Jóllehet Kurátor Zsófi életbeli modellje, az író unokanővére maga is fiatalon megözvegyült, és a fiát szintén korán elvesztette, ezt követően pedig „hosszú évekig olyasformán zárkózott el az új házasság elől, mint az én Kurátor Zsófi.”⁹ A fikció Németh által relevánsnak tartott referencialitása így annyi csupán, hogy a társadalmi miliő regénybeli rajza és a modellként tekintetbe vett világ mimetikus kapcsolatban áll egymással: „a család azonban, amely büszkeségén és becsületézésén át gyászába tokolja [Kurátor Zsófit]; az életből kiemelt összefüggő szövet, tagjai olyan viszonyban voltak egymással s a makacs

özvegygel, mint Zsófi és családja”.¹⁰ Az író ez utóbbi állítása közvetlenül nem ellenőrizhető persze, hogy igazat mond-e ez esetben, tágabb kontextusban mégis vizsgálható a kérdés, amire hamarosan vissza is térek.

2. Kimutatható-e vajon valamiféle hatástörténeti összefüggés a *Gyász* falu- és parasztképe, valamint a népi írók és szociográfusok falu- és parasztképe között? Lehetetlen kézzelfoghatót állítani erről kellő filológiai bizonyítékok híján. Ha felütjük például Erdei Ferenc *A magyar paraszttársadalom* című szociológiai munkáját, nincs benne hivatkozás Némethre és erre a regényére az *Irodalom* címet viselő paratextusban. Holott Erdei megvallja itt, hogy közvetlenül is hatottak rá a szépírók: Móricz Zsigmond, Veres Péter és Illyés Gyula nevét említi. Érdekes, hogy Móricztól az *Életem regényét*, Illyéstől a *Puszták népét* és a *Lélek és kenyér* című könyvet, Verestől pedig *Az Alföld parasztságát* említi példaként. Egyik írásmű sem szorosan fikciós alkotás, műfajuk szerint inkább a dokumentum- vagy ténybeli irodalomhoz állnak közelebb. Amikor pedig egészen olybá tűnnek, mint Veres idézett munkája, akkor viszont a fikcionalitás felé látszanak közelíteni: „Bár Veres Péter szociológiai fogalmazást vesz segítségül, könyve nem mint szociológiai fogalmazás, hanem mint írói megjelenítés értékes és hiteles.”¹¹ Figyeljünk csak az alkalmazott retorikára: azért valóban értékes és azért hiteles Erdei szerint Veres idézett munkája, mert nem fikcionális benne a megfogalmazás módja, és kivált azért, mert az élettapasztalatait szövegezte meg benne a szerző. Márpedig Németh kétségkívül fikcióként alkotta meg regényét, a *Gyászt*, ráadásul nem az életben szerzett saját hiteles tapasztalatait dolgozta fel benne, hiszen az író nem paraszti ivadék és nem is faluból származik. Gondolom, ezért nem jutott, nem juthatott ki neki Erdei elismerése, amiből azonban nem következik, hogy ne hatott volna ténylegesen a szociológusra Németh falu- és parasztsággépe, még ha mindez rejtve marad is Erdei előtt. A kérdésre szó kerül még a következő fejezetben.

3. S végül a fő probléma így hangzik: mit kezdünk Németh regényének a társadalmi érvényességével? Nem adhatunk a kérdésre érvényes feletetet anélkül, hogy ne értelmezzük magát a regényt, különös tekintettel a falusi és paraszti társadalom itt megjelenő reprezentációjára. Az utóbbi kérdés nem foglalkoztatta eddig különösebben a *Gyász* irodalomtörténetész elemzőit; többnyire a gyász munka mint mentalitás és viselkedésforma társadalmi és személyiség-lélektani ecsetelését tűzték feladatuk maguk elé. Sándor Iván szerint a főhős nő és a falusi közösség közötti kapcsolat alakulását, helyesebben viszonyukat a megromlását közvetlenül a tartós gyászba merevedő hétköznapi viselkedés idézi elő. A regény problémavilágának

előterében ez okból az emlékezés mozdíthatatlan életformaként rögzülő gyakorlata áll. „Emlék, emlékezés, emlék- és emlékezéshiány, egykori események visszavillanó képei, amelyek töredékvoltuk ellenére töredéknyi tartamra jelenidejűeknek rémlenek; [...] képek elhomályosodásai, a visszavetítéssel-megőrzéssel küszködő értelem fölé kerülésük, mindezeknek az inkább érzékelt, mint vaskos eseményeknek foszlányokra szakadó kísérete, és lebegésükben a lassan önmagába záruló tudat” eredményezi, hogy idővel felbomlanak Kurátor Zsófi emberi kapcsolatai. Kurátor Zsófi végső elmagányosodása abból fakad tehát, hogy nem tartja többé szükségesnek a közösség elvárásainak a teljesítését, amire – időközben átalakuló lelki alkata folytán – nem is lenne már képes.¹²

Később is gyakran találkozunk ilyen vagy hasonló argumentációval. Hadd említsem Takács Miklós elemzését, melynek már a címe is roppant árulkodó: *Léthé, Mnemoszüné, Melankólia. Emlékezés és felejtés Németh László Gyász című regényében*. A regény, a szerző szerint, Kurátor Zsófi személyiségvesztéséről, személyi identitásának a fokozatos, majd pedig a végérvényes eltűnéséről szól. A folyamat az én és a közösség emlékezetmunkájának a terében zajlik, a kettő közötti konfliktusban kulminálódik. „Kurátor Zsófi történetét nem egyszerűen az emlékezés és a felejtés ellentétének modelljébe illeszthetjük be. Sokkal inkább a személyes és közösségi emlékezés és felejtés konfliktusáról van szó, ahol először a személyes felejtés áll szemben a kulturális elvárt, tehát mintaként szolgáló emlékezéssel (ilyen például az előírt gyászév kitöltése), hogy aztán később a kollektív felejtés konfrontálódjon a személyes emlékezettel.”¹³ A gondolatmenet, némi kis ugrással, később így folytatódik: „Ez a személyes emlékezet a regény végére gyakorlatilag megszűnik, mert Kurátor Zsófia alakjának már nem lesz személyes identitása, helyét átveszi egy »szobor« [...], amelynek »talapzatát« a közösség adott kulturális emlékezőtechnikája adja.”¹⁴ Ezek az inkább csak a hermeneutikai értelmezésnek megfelelő regényolvasatok, helyesebben a szerzőik semmilyen érdeklődést nem tanúsítanak a referencialitás kérdése iránt.

Nem világos azonban számomra, hogy miért és hogyan következik az imázs által teremtett szoborszerűségből, nevezetesen abból, hogy Kurátor Zsófia alakja „kolosszusként az emberek fölé hatalmasodik, és az elmúlás *mementója* lesz mindenki számára, aki megpillantja”, az identitás elvesztése. Hiszen attól megőrizheti még az egyén az énjét, hogy a közösség szemében ő csupán már egy életidegen szerepet tölt be feltűnően merev módon. A szociálpszichológia konstruktivistá felfogása szerint azért éli, azért élheti át két ember másként *ugyanazt* a szituációt, mert nem egyféleképpen konstruálják meg (telítik értelemmel) ugyan a történetét. Így azután valójában nem is ugyan-

azok a feltételek veszik őket körül, és csak a kívülálló gondolja azonosnak helyzetüket, miután a saját „ablakán” keresztül figyel az eseményt, és abban a hitben ringatja magát, hogy a másik is ezen az ablakon keresztül fér hozzá a közösnek vélt valósághoz. Ténylegesen azonban: „Mindannyian a saját »ablakunkon« át látjuk saját helyzetünket, különbözünk abban, hogy mit találunk fontosnak benne, fenyegetőnek tartjuk-e, ránk kényszerítettnek-e stb. Tehát kartávolságnyra élhetünk egymástól, mégis egészen különböző világban.”¹⁵ Ez okból sem biztos tehát, hogy az a fajta emberi megnyilvánulás, ami kívülről nézve kifejezetten szoborszerűnek hat, belülről is feltétlenül üres és tartalmatlan, és egyúttal az önazonosság biztos tudata is hiányzik belőle.

Megítélésem szerint a *Gyász nem* az emlékezés és a felejtés gyászmunkával összekapcsolt lelki és társadalmi mechanizmusát jeleníti meg; ez csupán az a felület, amelyen talán könnyebben megfogalmazható a *Gyászban* megragadott szokatlan emberi léthelyzet. A paraszti (a falusi) szubjektivitás lehetősége, és használatának a sajátos módja foglalkoztatja igazában az író, ez tehát a kulcsa a regény referencialitásának is.

Ahhoz azonban, hogy kellőképpen elmélyedhesünk a regény jelentésvilágának e rétegében, némi társadalomtudományos kitekintésre van előbb szükség. Mit tart, mit tartott a „valóságtudomány”, a néprajz és a társadalomtörténet a 20. századi magyar faluról és parasztságról? Erről az előző fejezetben is esett már szó egy, ha nem is éppen a mostaninak megfelelő összefüggésben. Nem azért vetjük össze egymással a tudományos diskurzusokban megfogalmazottakat és a társadalom regénybeli vízióját, hogy bíráljuk a valóság fikcióbéli reprezentációját; távol áll tőlünk, hogy akár dicsérjük, akár kárhoytassuk ezt az utóbbit azért, hogy megfelel vagy sem a „tudományos” képzetalkotás kívánalmainak. Nem követjük tehát a konvencionális irodalomtörténeti és történetírói eljárást, amely hol az egyiknek, hol pedig a másiknak juttat elsőbbséget a történeti hűség és az igaz beszéd tekintetében. Ezt tette egyébként a fejezet elején idézett két jeles historikus is.

A falusi (paraszti) morális rend három döntő komponense a *becsület*, a *szégyen* és a *rang*. A paraszti erkölcs, legalábbis így tartja a néprajztudomány, becsületközpontú; nincs másfajta választható viselkedés ebben a világban, mint az, amit a becsület ír elő az embernek.¹⁶ Kurátor Zsófi szoborrá merevedésének a története is úgy indul, hogy a frissen megözvegyült főhősnő fenyegetettnek érzi magát a saját becsületében. Anyjának a figyelmeztetését, nevezetesen: hogy tartsa magát távol a férfaktól (ami a csendőr udvarlásnak látszó közeledésére vonatkozik), úgy érti Kurátor Zsófi, mint a falu hangját, amit az anyja közvetít számára ezúton. Olyan beavatkozásként

tudatosítja a főhős a közösségi közvélemény eké-
ként továbbadott üzenetét, ami a becsületében meg-
sértett ember reakcióját váltja ki belőle. „A becsülete-
met is rágják, motyogta félhangosan [...] Csak a sé-
relem nagyságát érezte [...]. Nem bírta ki a gondola-
tot, hogy ugyanebben az órában talán tíz-húsz házban
is róla folyik a beszéd.”¹⁷ Egyes-egyedül az elvártnak
megfelelő, a helyes özvegyi magatartás biztosítja szá-
mára új helyzetében a becsületet, vagy annak látsza-
tát. Ezt pedig úgy igyekszik majd ezek után Kurátor
Zsófi magának biztosítani, hogy albérlőt (idegent) fo-
gad a házába. Kiszeláné, a budapesti iskolaszolga öz-
vegye az az általa kiválasztott médium, aki a falu sze-
meként és füleként korlátlan betekintést enged a tá-
gabb közösségnek a főhős immár makulátlan ma-
gánéletébe. „Okosabban már meg sem védhetné ma-
gát a rossz nyelvek ellen, mintha Pordánné testvérét
veszi oda” – adja Zsófi szájába az író belső monológ-
ként az ezt illető meggyőződést.¹⁸ Ezen az úton-mó-
don kívánná elkerülni a főhős a folyton ráleselke-
dő szegényt, amit akkor kellene éreznie magában, ha
ténylegesen vagy csupán a falusiak feltételezése szer-
int (a kettő ezúttal szinte egyre megy) nem védi meg
a becsületét a szüntelen gyanúsítgatásokkal szemben.
A megszégyenülés akut veszélye folyton ott leselke-
dik ugyanis. Amikor például úgy érzi, hogy nincs az
elvárt módon telítve özvegyi érzelmekkel, nyomban
elfogja a szégyenérzet. Kezdetben is már a miatta ér-
zett szégyen tartotta őt vissza attól, hogy gyakrabban
mutakozzék a falu nyilvánossága előtt. „Szégyenke-
zéséből annyi maradt csak meg, hogy ritkábban ment
ki az utcára, ahol mindenki a gyászat tartotta elé.”¹⁹
Máskor viszont azért gyötri a szégyenérzet, mert úgy
gondolja: átlagos özvegyasszonyként viseli csupán ma-
gát (mások szemében), ami felettébb veszélyes, mert
könnyen kieshet az özvegy szigorúan megszabott tár-
sadalmi szerepéből. Egy férfival való ártatlan diskurá-
lása után „Zsófi is szégyenkezett valamiért, ami nem
volt helyén ebben a jelenetben s megdorgálta magát,
hogy olyan akar lenni, mint más özvegyasszony. Egy
pár napig mélyebben hordta a fejkendőjét s az anyó-
sának elmesélte, hogy a boldogult uráról álmodott.”²⁰

A becsület és a szégyen a presztízs, a rang miatt oly
fontos a paraszti és a falusi életrendben. Mi is való-
jában a rang? Az a valami, amit a vagyon, a morál és
a múlt együtt teremt meg. A vagyon a múltbeli dol-
gos élet eredménye, ami persze családi és nem egyéni
teljesítményből fakad. A rangnak kötelező ereje van
a jelenben, amely egyben jutalmaz is, mivel ranggal
bíró személyként tartja számon az illetőt az adott kö-
zösség. A vagyon az a jószág, amiben a múlt testesül
meg, tekintve, hogy *kitartó* munkálkodásnak a folyo-
mánya, és ez okból a felhalmozott tisztesség is kife-
jeződik benne és általa. Felhalmozás révén keletkezik
a vagyon és a morál, amelyek végül a rangban összeg-

ződnek, amit pedig az idő érlel, az idő igazol és az idő
cáfol meg. A rang a legfontosabb emberi értékek és
állapotok afféle gyűllhelye, melynek a megszerzése és
a megtartása döntő, ha nem a legdöntőbb mozgató-
rugója az emberi cselekedeteknek. A méltó élet leg-
főbb garanciája a ranggal kötelezően együtt járó visel-
kedés, amelyet a méltó halál követ.²¹

A rang mondhatni sajátos társadalmi konstrukció-
ja nem az egyes egyénre, hanem a kisközösségre, a csa-
ládra szabott norma és gyakorlat. „Ez a világ család-
alapú, szerepei családi szerepek. [...] Az egyén legin-
kább családi szerepében jelenik meg a falu nyilvános-
sága előtt. [...] Ez a közeg szerephiányos, hiányzik
belőle a felnőtt szerep: az a szerep, amely nem család-
tagként, nem apaként vagy anyaként határozza meg
a személyt. [...] A társ nélküli életnek nincs azonos
értékűnek elfogadott életkerete, életvezetési elve. [...
Következésképpen: a]z egyedül maradási a környezet
nem magánügyként, hanem családi szégyenként ke-
zeli.”²² Az intimszféra szinte teljes hiányát hírzárlat-
tal, a kíváncsiságot, és a társkeresés, a társra találás
folytonos sürgetését pedig a szigorú bezárkózás, a ma-
gány önkéntes választásával lehet sikeresen elhárítani.²³

A társadalomtörténeti kontextus rövid felvillantá-
sával az értelmezésnek azt az irányát igyekszem meg-
alapozni, amely nem identitásvesztésként, a személyi-
ség eltűnéseként, hanem ellenkezőleg, az individuum
választásaként fogja föl Kurátor Zsófi elmagányosodá-
sát. Nem tagadható ugyanakkor a dolog paradox volta,
ami abból fakad, hogy oly módon teremti meg Kurá-
tor Zsófi a saját belső autonómiáját, amely végül vég-
zetesen eltávolítja őt a közösség természetes rendjétől,
hogy végig az özvegyi szereppel szembeni konvencio-
nális közösségi elvárásoknak szeretne jól, az elvártnál
is jobban megfelelni. Ebbéli törekvésének a túlzásba
vitele, a becsület elvesztésétől, a megszégyenüléstől va-
ló páni félelem tolja őt előre folyton-folyvást azon az
úton, melynek a végén mégiscsak elveszti a közösség
megbecsülését. Nem is igen történhet ez másképp an-
nak az élet- és emberidegen életformának a választása
során, amely megfosztja az özvegyi társadalmi szere-
pet a természetesség szinte minden látszatától. Az ez
irányú kezdeményezés azonban mindig tőle magától
jön; Kurátor Zsófi értelmezi úgy a közösségi jelzése-
ket, hogy a számára előírt szerepnek való megfelelés
érdekében így és ne másként cselekedjen. Holott akár
az anyja, akár az apja és mások is (például Kiszeláné)
ismételten Kurátor Zsófi tudtára adják, hogy nem ezt
a viselkedést várja el tőle a közösség. Ő viszont maka-
csul ellenáll mindeme sugalmazásoknak, hogy végül
már senki akaratát se tekintse magára nézve kötelező-
nek vagy valamennyire is megfontolandónak. S ezzel
hovatovább saját maga generálja a közösség róla min-
tázott képét vagy azt, ami ennek az imázsnak szerinte
megfelel. A számos idézhető, ezt a megállapítást igazo-

ló szövegrészlet közül egyetlen jellemző passzust emelek ki csupán ezúttal. „Az anyját megalázta, a Marira megmondta, mit ér, s úgy jött be, hogy most az egyszer a Kiszelánéval is szembeáll s kereken megmondja neki: ne ártakozzék az ő dolgába.”²⁴ A falu közvéleményében pedig az a kép alakul ki fokokként vele kapcsolatban, hogy Kurátor Zsófi túlzottan is akaratos, irányíthatatlan, sőt teljességgel befolyásolhatatlan személy.

Egy szubjektum születése követhető nyomon a regénybeli módos paraszti társadalmi miliőben; ez a paraszti-falusi szubjektum részben a tudatosan választott társtalanság, részben a görcsösen betölteni kívánt társadalmi szerep *egyéni*, sőt extrém kivitelezése miatt nem igazán kelti és egyre kevésbé keltheti a természetesség látszatát. A Kurátor Zsófi munkáló dac, ami azt eredményezi végül, hogy a hősnő tragikusan magára marad, a saját életideáljaiból, vagy másként kifejezve: *a benne túltengő individualitásból ered*. Hadd idézzek egyetlen szöveghelyet a regény végéről ennek alátámasztására. Amikor Zsófi anyja lánya szeméreteti a barátkozását a bolond Móri Zsuzsival (ami alkalmankénti találkozás csupán), a következő játszódik le a hősnőben, amit újfent belső monológként szólaltat meg az író. „Zsófinak azonban megmaradt a lelkében ez a barátné-szó, s ettől fogva még barátságosabb volt a Zsuzsihoz. Hadd lássák a temetőlátogatók, akik gyors, kutató pillantással surrannak el Sanyika sírja előtt, hogy őneki csakugyan a Móri Zsuzsi a barátnéja. Első lány volt a faluban, Kurátor lány, Kovács Sándorné, s még most néhány hónapja is a meszi faluból jött érte egy jómódú vendéglős, de ő a temetőt választotta, a halottjait, s inkább a Móri Zsuzsival tölti a napot, mint velük.”²⁵ Ő maga választotta a rangvesztést, a saját elhatározása rejlik továbbá annak mélyén is, hogy úgy tekintsen rá a falu közvéleménye, mint valamilyen „megmeredt emberi alakra”, akihez senki és semmi nem tartozik többé mindazon

a dolgokon kívül, amiket szüntelenül ébren tart a saját emlékezetében. Mi ez, ha nem egy, bár kétségkívül torznak ható, de legalábbis szokatlan emberi individualitás tudatos választása.

Egyetlen kérdést kell még megválaszolnunk: mennyiben mondható hitelesnek a paraszti szubjektivitás ilyesfajta beállítása, ha a valóság tudományos (néprajzi, társadalomtörténeti) fogalmát vesszük alapul? Két dologra utalok ezúttal. Németh maga is elismeri utólag, hogy saját magát jelenítette meg Kurátor Zsófi-ban, önnön zabolátlan emberidegenségét vetítette bele a főhősnő alakjába. „A *Gyász* tárgya tehát nem a gyász, hanem a büszkeség, amely bennem kétségkívül kóros méreteken volt meg – a modellben pedig legföllebb meglehetett.”²⁶ Ha ő maga is ezt gondolja a dologról, nem az következik vajon ebből, hogy nincs a regénynek érvényes társadalmi referenciája? Szerintem nem feltétlenül ez az eredmény. Németh maga is finomít később az álláspontján. Van-e, lehet-e a regényen kívül érvényessége egy olyan referált világnak, amit nyilvánvalóan felülír az alkotó szubjektuma? Szerinte igen, hiszen „minél elvontabb, merészebb a mondanivaló, annál görcsösebben vigyáz a művész a test anatómiájára”. Németh szerint igazán az a realista író, aki a valóságot „egy magasabb belső valóság érdekében az emberekhez szóló nyelv gyanánt használja”²⁷. S ilyenformán, fűzhetjük hozzá, a regényben megjelenített világ minden további nélkül magára öltheti a valóságnak azt a képét, amelyet a racionális megismerés tár elénk.

Gyáni Gábor (Hódmezővásárhely, 1950): történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a társadalomtörténet és mentalitástörténet magyarországi meghonosításának úttörője. Az itt közölt részlet új kötetéből származik, mely megjelenés előtt áll a Kalligramnál.

JEGYZETEK

- Lukács János: *Történetírás és regényírás: avagy a múlt étvágya és íze*. Történelmi Szemle, 1985/2. 288.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Bp., 1999. 619.
- Álláspontom bővebb kifejtéséhez ld. Gyáni Gábor: *Történelem és regény: a történelmi regény*. In: Uő: Relatív történelem. Typotex, Bp., 2007. 260–284.
- Paradoxon, hogy történetesen éppen olyan, határozottan pozitívista történészek kardoskodnak némely esetben az irodalom mint igazi valóságábrázolat fogalma mellett, akik egyébként éles különbséget tesznek a fikcionális és a történeti (tudományos) múltkép között. Romsics Ignác: *A történetírás objektivitásának mítoszáról és a múlt mitizálásának elfogadhatatlanságáról*. In: Uő: Múlttól a mánk. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről. Osiris, Bp., 2004. 426.
- Németh László: *Magam helyett. (Tanulmány az életemről)*. Turul, Bp., 1943. 67–95.
- Uo. 93.
- Németh László: *Az író és modelljei* (1956). In: Uő: Megmentett gondolatok. Szépirodalmi – Magvető, Bp., 1975. 316.
- Uo. 319.
- Uo. 319.
- Uo. 319.
- Erdei Ferenc: *A magyar paraszttársadalom*. Bp., é. n. [1943] 167.
- Sándor Iván: *A Németh László pör*. Magvető, Bp., 1986. 186.
- Takács Miklós: *Léthé, Mnemoszüné, Melankólia. Emlékezés és felejtés Németh László Gyász című regényében*. In: Görömbei András, szerk.: *A prózáiról Németh László*. Debrecen, 2005. 156.
- Uo.
- Nygård, Roald: *Cselekvő vagy bábú? – az ember önértelmezéséről*. Új Mandátum, Bp., 2003. 149.
- Jávor Kata: *A magyar paraszti erkölcs és magatartás*. In: Paládi-Kovács Attila, főszerk.: *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai, Bp., 2000. 640. További irodalom: Nagy Olga: *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartási formák*. Gondolat, Bp., 1989.
- Németh László: *Gyász*. Bp., é. n. 37.
- Uo. 39.
- Uo. 9.
- Uo. 11.
- A gondolatmenet sokat köszönhet a következő antropológiai-néprajzi esszének. Pápay Zsuzsa: *Rang, párválasztás, közvélemény. Jelentés egy mátravidéki faluból*. Gondolat, Bp., 1989.
- Uo. 98–100.
- Uo. 101.
- Uo. 124.
- Uo. 274.
- Németh László: i. m. (*Az író és modelljei*) 323.
- Uo. 327.

EGY KIADÓI REKLÁMFÜZET NYOMÁBAN¹

Bár nehezen lehetne Móricz második házasságának első éveit, az 1926 és 1929 közti időszakot alkotói válságként meghatározni, ez az időszak kétségtelenül nem a regényeké, sokkal inkább a Simonyi Máriával közös utazásoké (a nászúton Olaszországban, az asszonyt meglátogatva a Tátrában, magyarok nyomában Szlovénországban, és bemutatókon, esteken szerte az országban), illetve a színházé volt. Persze, van olyan író, akinél az 1926 és 1928 között született négy regény (*A nagy fejedelem, Úri muri, Ágytakaró, Forró mezők*) akár egy egész pályára elég lenne – Móricznál ez mégis a regénytől elfordulás (a színháztól remélt nagyobb anyagi sikerrel is összefüggő) ideje volt. Ebben az időszakban a leghosszabban az *Úri murin* dolgozott, már csak azért is, mert drámává is átírta, és kétségtelenül erről a regényről született a legtöbb értelmezés is, keletkezésétől máig. Számomra az lett a legizgalmasabb kérdés az *Úri muri* olvastán, vajon milyen eszközeink vannak arra, hogy, legalább valamennyire, azt a Móriczot lássuk, akit a korabeli olvasók? Megtehetjük, például, hogy az eredetileg folytatásokban közölt regényeit magában a napilapban olvassuk el – erre tettem kísérletet a *Kivilágos kivirradtig* kapcsán, szembeesülve azzal, hogy 1924 januárjában a *Pesti Napló* olvasói milyen hírek, parlamenti tudósítások közt találkozhattak Móricz regényével. Az *Úri muri* esetében másfajta játékra van lehetőségünk – egy korabeli kiadói reklámfüzet segíthet abban, hogy kicsit beleképzeljük magunkat annak az olvasónak a helyzetébe, aki az Athenaeum Kiadó ösztönzésére megvette és elolvasta Móricz legújabb regényét. A Móricz-hagyatékban fennmaradt lapkivágatok között megtaláltam azt a kiadói prospektust, amely a *hamarosan* (1928. február 21-én) megjelenő *Úri murit* ajánlotta az olvasók

figyelmébe, az Athenaeum négy másik könyve társaságában, a *Könyvek, amelyek mindenkire szólunk* szlogenel. Arról ugyan nincs szó, hogy, miként a prospektusban ajánlott regények közül nem is egyben, utazhatnánk az időben, mégis másképp olvastam újra az *Úri murit* a következő művek társaságában: Lakatos László: *A jövő házassága*; Pakots József: *Az ember, aki útvesztőbe jutott*; Drasche-Lázár Alfréd: *2222*; Ifj. Hegedüs Sándor: *Sir Douglas könyve*. Azt az *Úri murit*, amely mindmáig az egyik legismertebb, legtöbbet elemzett, színdarab-változatban is sokat játszott Móricz-regény, gimnáziumi kötelező olvasmány. És amelyet szokás elemezni a dszentri-létforma bírálatként, az író két nőitípust (a szent asszonyt és a férfit ellenállhatatlanul vonzó, a vesztét okozó kurtizánt) szembesítő alkotásként. (De született külön elemzés nemrég az *Úri muri* sokáig elhanyagolt, 25. fejezetéről, a daruvadászatról szólóról is.²) Ha viszont arra gondolunk, milyen regények környezetében jelent meg Móriczé, legfeljebb Babitstól a *Halálfiái* (1927) vagy Kosztolányi *Édes Annája* (1926) jut eszünkbe – mintha ezek a ma is emlegetett, tananyaggá vált szerzők afféle „tanúhegyként” maradtak volna meg egy olyan korszakból, amelyben őket még nem feltétlenül magaslatként érzékelték.

Könyvek, amelyek mindenkire szólunk

Móricz műve a prospektusban nem a többiekénél magasabb értéke okán, hanem egyetlen megjelenés előtt álló regényként kapta a legnagyobb helyet és terjedelmet. A reklámszöveg szerint Móricz „nagy író”, aki „le-

bilincselő, nagyszerű regényt” írt, de, például, Lakatos Lászlót is „kiváló íróként” mutatják be, akinek ez a kötete regényei közt páratlan emelkedést mutat. Arról szó sincs tehát, hogy Mórinczot „húzónévként” kezelte volna a kiadó, a prospektus első oldala sem tesz különbséget a szerzők között.

Ez az öt könyv azonban, amelyet a kiadó közös szlogennel ajánlott, már műfaji szempontból is meglehetősen különeműnek látszik – leginkább Mórincz és Pakots regénye áll közel műfajában egymáshoz, Lakatos és Drasche-Lázár művét tudományos-fantasztikus műnek, ifj. Hegedüset pedig regényes útirajznak lehetne nevezni. Felvetődhet ezért a kérdés, jogos-e egyáltalán egy kiadó egy-két évének könyvtermelését összeolvasni. Ha a mai helyzetből kiindulva adnék erre választ, azt mondanám, hogy a 2011-es évből nyilván nehéz lenne, mondjuk, egymás felől értelmezni Izing Róbert *Támadás az úrból*. A nagy budapesti *ufőinvázió* (Agave) és Rakovszky Zsuzsa *VS* (Magvető) című regényeit. Azt viszont már elképzelhetőnek tartom, hogy egyetlen kiadó brandjét és egy adott korszak irodalomban is megmutatkozó kérdéseit rajzoljuk ki az adott évben megjelenő kötetek alapján, egymás mellett olvasva el, együtt értelmezve, mondjuk, Darvasi László, Esterházy Péter vagy Grecsó Krisztián Magvető-szerzők könyveit.

Mindezek után ideje mondanom valamit arról, milyen is ez a négy, Mórinczéval szemben mára teljesen elfelejtett kötet, amelyek azonos külsővel, a *Korunk mesterei* felirattal jelentek meg. A legkevésbé iz-

Nöngyek, amelyek mindenképp szólnak

DRASCHE-LÁZÁR ALFRÉD

2222

Mi okozta Drasche-Lázár Alfréd népszerűségét? Mindenekelőtt következménye, elevenen működő művésze. A népszerű írók az a regénye a magasságos fordulatosságát még a merész elképzelés szatyráló elevenességével is gazdagítja; háromszáz esztendő múlva járnának le ez a bájos és érzéges szerelmi történet, amely mindenki érdekel, aki csak szeret az igazi regényt, a gondolatok, eleven és lélekszózó

Árs lista (496 oldal) ..... 9 pengő 80 fillér

LAKATOS LÁSZLÓ

A JÖVŐ HÁZASSÁGA

Lakatos László páratlan ereje szatírja, amely minőségben címűjél és az élet nagy problémái felé fordul. Kit ne irogat a házasság kérdése, a kit ne érdekéne: miként jönnék egy pompás szellem egy izgalmatlan írókés és eleven regény keretében ezzel a kérdéssel? Az emberi létezésnek öt előtérkék ebben a regényben: látás a gépezetét, figyelők a mozgását és mindenképpen hallják vértó szívének

Árs lista (240 oldal) ..... 4 pengő 40 fillér

galmasnak a *Sir Douglas könyvét* találtam,³ amely egy gazdag ír utazó főként ázsiai, afrikai kalandjairól szól – az elbeszélő szerepét is betöltő ifj. Hegedüs Sándornak a belső címdal felsorolása szerint ez a 23. (!) könyve. A *Sir Douglas könyvét* azért is nehéz olvasni ma, mert az egzotikus vidékeken tett utazásokról szóló beszámolót mint irodalmi műfajt a film és a televízió csaknem teljesen elsöpörte: a National Geographic csatornán futó valamely sorozat írott változatának tűnnek mostanra az ilyen művek. Ifj. Hegedüs Sándor ráadásul még a ziccereket is kihagyja: már az előszóból megtudjuk, hogy nőkről nem esik szó majd, hiszen az utazó gyűlölte ezeket a „szeszélyes teremtéket”, de hogy honnan ez az ellenszenv, nem derült ki az elbeszélő számára, így nem tudják meg az olvasók sem. Esélyt adna a könyv fordulatossá tételére az is, ha Sir Douglas sorsát mélyebben megismernénk – az utazó haláláról ugyan többször is értesülünk (ez is meglehetősen ügyetlen megoldás), de ez nem eredményez olyan fordulatot, mint Lermontov *Korunk hőse* című regényében, ahol a Kaukázuson utazgató, Makszim Makszimics által megfigyelt Pecsorin halála után a főhős naplójába léphetünk be. A könyvnek egyébként a Lermontovéhoz hasonló, romantikus, civilizációellenes művekhez van leginkább köze, de a *Korunk hőse* vagy Puskin *Cigányokjának* összetettségét nélkülözi.

Pakots József, aki, ha íróként nem is, de irodalmi munkásként Mórincz számára is fontos volt (egy időben együtt tevékenykedtek az IGE-ben, az Írók Gazdasági Egyesületében), *Az ember, aki útvesztőbe jutott* című

Nöngyek, amelyek mindenképp szólnak

AZ ÚJ MAGYAR REGÉNY

a magyarság nagy problémáit, az élet izgalmas titkait, a lélek izzó vergődését, szívek vérző keserűségét, álmodók színes szép világát tárja az olvasó elé

A LEGJOBB MAGYAR IRÓK

új alkotásai a magyar irodalom új nagyszerű lendületét mutatják: lebilincselnek, elragadnak, szórakoztatnak

OLCSÓ ÉS JÓ OLVASMÁNYT

a legjobb papíroson, pompás kiállításban nyújt ezekben a kötetekben az

ATHENAEUM

regényét a világtól elzárt, tbc-sek gyógyítására vállalkozó tüdőkórházba helyezte. Középpontjában egy házaspár áll, az orvos-férj és az orvostanhallgatóból feleséggé lett asszony, akit megérint a kórházba érkezett gyógyíthatatlan beteg, az egykori forradalmár. Vannak itt elvi vitákat folytató betegek, megjelenik a világtól elzárt tüdőbetegek felfokozott érzékisége, és egy helyét kereső, útvesztőbe került ember – a könyvet nehez másként, mint Thomas Mann néhány évvel azelőtt megjelent *Varázshegyének* elég szerényen kivitelezett utánzataként olvasni. Nem értő újraírás ez, hanem másolat, de ezt a magyar olvasók közül csak azok ismerhették fel, akik a *Varázshegyet* eredetiben olvasták, hiszen a regény magyar fordítása akkor még nem készült el. A négy „elfeledett” könyv közül Pakotsé kíván a leginkább komoly és maradandó lenni: nemcsak filozofálás van benne, de még, ha akarom ezt így nevezni, nyelvi reflektáltság is,⁴ mégsem méltatlan az, hogy ma már nem emlegetjük egyáltalán. Nemcsak az alapötlete „kölcsonzott”, de a szerkezetben, az elbeszélés-módban is több ügyetlenség van (lényeges jelenetekről csak későbbi elmesélésből értesülünk), és az asszonyban feltámadó kételyek is túl simán rendeződnek el a regény végén.

Drasche-Lázár Alfréd (akit az ajánló nem nagy vagy kiváló, hanem népszerű írónak nevez),⁵ ahogy már kétkötetes regényének címe is mutatja, a távoli jövőbe, 2222-be viszi el az olvasókat. De, ahogy ez egy tudományos-fantasztikus könyvtől el is várható, legalább annyira szól a 2222 a jelenről: a jelen és a jövő

Könyvek, amelyek mindenképp szólnak

**MÓRICZ ZSIGMOND
ÚRI MURI**

A magyar öröm, a magyar fájdalom és a magyar kétségbeesés nagy regénye Mórícz Zsigmond új műve. Duháltréál, sorsokbagázoló muriai mögött emberi lelkek mély-séges tragikuma vergődik; az író páratlan művészetével a magyar vidéki társadalom nagy eposza bontakozik ki előttünk. A vídám derű és a mély-séges megindultság váltakozása, amely végül véres dráma kimenetelbe fejlődik, mindvégig lebilincselővé teszi a nagy írókat ezt a nagyszerű alkotását.

Megjelenik 1928. február 21-én.

Ára Névre ..... kb 8 pengő

Könyvek, amelyek mindenképp szólnak

**PAKOTS JÓZSEF
AZ EMBER,
AKI ÚTVESZTŐBE
JUTOTT**

Hogy megváltozott az emberek élete és gondolkodása a háború után? Itt világ, új életfelfogás, új szemlélet kezdődött. Az új emberek világát, hírdőseit, küldőit, harcait és szenvedéseit, lelkesültségét és csalódását, szerelmüket és vágyaikat boncolja nagyzerőben érőken mese keretében Pakots József regénye. Ahogy a tengerparti sanatórium lakói együtt élnek s ahogy világukban kibontakozik az egész társadalom képe: robbanó erővel ragadja magával az olvasó érdeklődését a regény illusztrációi. Meglepően friss és frissen eleven ennek a regénynek gyors létere és izgalmos cselekménye.

Ára Névre ..... kb 4 pengő

**IFJ. HEGEDŰS SÁNDOR
SIR DOUGLAS
KÖNYVE**

Ki ez a Sir Douglas? Dicsőrengő angol úr, akinek egyetlen barátja a vadász-fegyvere és aki a legesodáltonabb történeteket él végig exotikus és titokzatos világokban. A Szahara végiesen pusztaságában, óserődök mélyén, fűves emberek és kőbánya állatok között kalandoznak Sir Douglas-akkal, ha meg-haladjuk változatlan és lebilincselő élményeit, ki ne szeretné a fantasztikus merész kalandokat, ki ne kalandozna vajon szívesen a meglepő és izgalmos események birodalmában?

Ára Névre ..... kb 5 pengő

1928. — Budapest, Párisban.

szembesítését az is elősegíti, hogy a regény kezdetén a tudósok felolvasztanak egy orosz férfit, a cári család leszármazottját, akit az addigra elpusztult Moszkva romjai alatt találtak, és az ő értetlenkedése, téblábolásán keresztül ismerhetjük meg a 2222-es év társadalmát, meglehetősen hosszú, sokszor lapozásra készítő leírásokban. (Az ajánló ugyan lebilincselően izgalmosnak nevezi a regényt, de mi mást is tett volna.)

Lakatos László *A jövő házassága* című regénye, amely a négy könyv közül, leginkább humora és a cselekménybonyolítás kiszámíthatatlansága miatt, egyértelműen a kedvencem lett, szintén két időt ütköztet egymással: főhőse egy eszméletvesztést követően 1927-ből, Velencéből, számára is érthetetlen módon, a huszonkettedik századba és Amerikába kerül. A regény középpontjában a férfi és a nő viszonya, a szerelem és a házasság kérdései állnak – 1927-ben és 2127-ben. A főhős, mielőtt a jövőbe kerülne, egy könyv megírására készül, hiszen az 1920-as években íróként tevékenykedik. Lakatos László regényében, az elbeszélő-főhős szájába adva találunk mára több-értelművé vált, hiszen a könyvhöz (és a másik három alkotáshoz) magához is köthető mondatokat az irodalmi felejtésről, az egykori olvasottság és népszerűség szétporladásáról (amelyhez, mint látható, kétszáz évnél sokkal kevesebb is elgondolt volt):

„Nevem és munkám feledve. És mennyi igazság van ebben is, a művészet titokzatos erkölcsi törvényeinek milyen szép győzelme! Elbuktam? Nem is. Bukni csak a na-

gyok tudnak. Hogy elmúltam, hogy könyveimet nem találom egyetlen huszonkettedik századbeli könyvtár polcán, nevemet egyetlen mai lexikonban sem, nem tragédia, hanem csak egy elmúlás természetes és nyomtalan története.”⁶

Meglehet, nehéz ezek alapján elképzelni, mit tehet hozzá ez a négy regény az *Úri muri* értelmezéséhez. Egyrészt éppen azért vetnek fel izgalmas szempontokat, mert annyira különböznek tőle, holott kiadjuk ugyanazon olvasóközönségnek szánta őket, másrészt fontos pontokon össze is kapcsolódnak az egyik legismertebb Móricz-művel: ilyen az idő kérdése, a magyarság és európaiság (sőt, Amerika) viszonya, a házasság válsága, a testi szerelem, de az irodalmi előképekhez való viszony is.

1896-tól 2222-ig

Ha az *Úri murit* ezzel a négy regénnyel együtt olvasuk, a legfeltűnőbb sajátosságaként az mutatkozik meg, hogy mennyire múltba révedő könyv. Lakatos és Drasche-Lázár könyvei a jövőt, a huszonkettedik és a huszonharmadik századot szembesítik az 1920-as évekkel, de a jelenben játszódik a másik két mű is, Móricz viszont a múltba, a tizenkilencedik századba viszi vissza az olvasókat. Ha Móricz regényét olyan, sokat emlegetett húszas évekbeli regények mellé tesszük, mint Kosztolányi *Aranysárkánya* és *Pacsirtája*, egyáltalán nem látszik különösnek ez a múltba menekülés, hiszen a Kosztolányi-regények is a kettős Monarchia, a „boldog békeidők” idején játszódnak. Mintha a jelen sokakat izgató kérdéseit a korszak máig legmagasabb értékűnek tartott irodalma átengedte volna a népszerű könyvek szerzőinek – a merész következtetést azért is kockáztatom meg, mert az effajta múltba menekülés a mai napig jellemzi az egyre nehezebben körvonalazható „magas irodalmat”. (Azzal az érdekes, új árnyalattal, hogy ma a megújuló magyar krimi is *történelmi*, azaz nem a jelenben játszódik.)⁷ Nézzük meg, hogy Lakatos László, akinek a hőse, mielőtt a jövőben eszmélne föl, a jelenről készül regényt írni, miként foglalja össze, miről is kellene szólnia egy 1920-as évekbeli regénynek:

„A ma, a háború utáni világ, nagy gazdagságok és szegénységek, nagy szerelmek és nagy szeretkezések, kezdetnélküli vadság és végső bölcsesség, utazások, szenvedélyek, repülőgépek, yachtok, sport, színház, testiség, okkultizmus, mozi, tőzsde, siker, bukás, női divat, a jazz születése Amerikában és Wagner halála a Vendraminóban, a tegnap békéje és a holnap háborúja, vitustánc és dollárkölcson, buddhizmus és térdszoknya, vegetarianizmus és táncórület, technika és tömegszédültség, politika és autóversenyek, hossz és bész, elméletek, testek és gépek harca.”⁸

Ha nem is lehet ezt minden regényre érvényes receptnek tekinteni, mégis szembetűnő, mennyire nincs szinte nyoma sem a felsorolás bármely elemének az *Úri muriban* – hogyan is lehetne, hiszen Móricz nagyon határozottan megjelöli a regény idejét, amely még az 1899-ben játszódó *Kivilágos kivraddignál* is korábbra, 1896-ra tehető:

„Akkor rámeredt a falon függő naptárra, s azt nézte: Június. Később a számot nézte: 7. Nézte, de nem gondolt hozzá semmit. Azt úgyis tudta, hogy péntek van, s azt is, hogy a Millénium nagy esztendeje.”⁹

A múltban játszódó Móricz-regény ráadásul mintha még inkább a múltba nyúlna, érzékeltetve a műbeli világ mozdulatlanságát, ősi eredetét: Csörgheő Csuli kedvenc kandisznója olyan, mint egy „őskori állat”, az alföldi urak úgy isznak, mint a „mulató istenek”, s Szakhmáry Zoltán úgy érzi, a magyarok nem a Vereckei-szoroson keresztül jöttek be, az ő vére „itt csörgött” már „az ősidőkben”. A pusztá pedig egyenesen az emberek előtti ősóceánhoz hasonlít: „Lassan egészen sötét lett. Az a különös pusztai sötétség, amelynek se csillaga, se holdja, fekete ködfelhők boronganak a pusztá felett, mintha a tengert álmodná vissza a föld, s a mozgó lény a tenger fenekén lézengene, mint a nagy óceánok titkos állatai.”¹⁰ De van olyan szereplője az *Úri murinak*, a többször is *idegenként* emlegetett könyvügnök, Lekenczey Muki, aki ugyan földrajzi értelemben érkezett messziről, mégis ő az, aki „látja a jövőt”, legalábbis a jövő tanyáját. (Mellette még a zenetanár, Wagner az, aki kívülről lát rá a regénybeli világra.) A két, tudományos-fantasztikus regény az időutazás segítségével biztosítja az „idegen tekintet” – Móricz, bár rejtettebb és összetettebb módon, de ugyanazzal a fogással él, mint Lakatos és Drasche-Lázár, hiszen egy regénybeli világot egyszerre mutat meg belülről és kívülről az olvasóknak, a saját és az idegen feszültségét megteremtve. A távolság tehát a regények közt nem is olyan nagy, mint gondolnánk – a közelség már akkor is érzékelhető, ha az *Úri muri* pontos dátumjelölése mellé tesszük a másik két regény hasonló részleteit:

„Durgan tanár csodálatos kísérletének híre futótűzként terjedt el az egész világon. Még aznap, 2222. szeptember 26-án, délután, külön riadóval jelezték az összes rádióállomások, a lejelrejtettebb kunyhókban is, a szenzációs ujságot és másnap reggel a hírlapok hasábjait hozták róla.”¹¹

„– Pontos választ kérünk. Ön azt mondja, hogy huszonnégy óráig aludt. Tessék ezt bizonyítani. Milyen nap van ma?

– Kedd. 1927. augusztus 23-ika.

Három rémült arc meredt rám és egymásra.

– Hogyan!? Mondja mégegyszer.
 Azt hittem, hogy az előbb túlhalcan beszéltem.
 – Kedd. 1927. augusztus 23-ika.
 – Micsoda?
 – Tegnap hétfő volt, 1927. augusztus 22-ike.
 Nagy csend. Azután a főorvos fuldokolva és dadogva.
 – Szerencsétlen!... Hogyan mondhatja, hogy ma 1927 van, amikor ma 2127 van, igaz, hogy augusztus 23-ika, de a 2127-ik esztendő.¹²

Pakots József regénye ugyan a cselekmény pontos idejét nem adja meg, de többször reflektál az első világháború után kialakult helyzetre, hiszen az a férfi, akibe a főorvos felesége beleszeret, mind a háborúban, mind az azt követő forradalmakban tevékenyen részt vállalt, a szanatórium egyik olasz betege pedig már a regény kezdetén emlegeti, hogy az antant nagyhatalmaknak szembe kell nézniük a trianoni béke revíziójával. De még Hegedüs Sándor könyve is, számomra kissé váratlanul (a korabeli olvasó számára bizonyára nem) egy Trianon-sírató futammal zárul, hiszen az elbeszélőnek egy francia koldusról a megcsonkított Magyarország jut eszébe:

„...én megdöbbenve néztem ezt a rőt szakállú embert, akinek a nagy szeméből iszonyú fájdalom sugárzott felém. És ez az iszonyú fájdalom bennem fölkelte a részvét minden erejét, pedig annak a nemzetnek fia volt ez a szerencsétlen, aki a Trianon szörnyű amputálását sujtotta mireánk. Megrendülve hagytam el a Laghet kis templomát és nem tudtam másra gondolni, mint arra a lehulló százhusz karra és lábra, amelyet egy örült elpusztít az ép testről, éppúgy, ahogy a mi hazánkról lefaragta egy örült tévedés az ép tagokat és mi keressük és könnyezünk és a mi szemünkből és a mi szívünkből is az a fájdalom tör elő, mint annak a szerencsétlen francia koldusnak a szeméből, aki önhibáján kívül áldozata lett egy borzasztó dolognak. Úgy látszik, az örült-ség a szenvedélynek oly faja, amely koronként egyénben, néha nagy milliós embertömegben és nemzetekben is kitör s akkor végigszáguld a földrészen és milliósámmra lekaszájja, sírba dönti az embereket, hogy azok sírba hulljanak, s aztán mikor elvonul és elmúlik ez a borzasztó betegség, akkor az életbenmaradtok újra megpróbálják összerakni a romokból az életet és kezdik magyarázni maguknak és másoknak, hogy miért is volt ez, miért kellett ennyi életet kiirtani, miért kellett ennyi kegyetlenséget elkövetni.”¹³

Nem állítom, hogy Móricz regénye kevesebb lenne a többinél amiatt, hogy nem a jelenben vagy a jövőben, hanem a múltban játszódik – nem kérdéses, hogy az *Úri muri* a reklámozott könyveknél a cselekményét, nyelvét, elbeszélésmódját, hősei összetettségét tekintve is kidolgozottabb regény. De a húszas évek égető kérdéseire legfeljebb annyiban szól hozzá, hogy megmutatja a múlttól elszakadni nem tudó ma-

gyar világot, olyan regényalakokat megrajzolva, akik még a vasúttal sem tudnak megbékélni – teszi mindent a háború előttihez képest alapjaiban megrendült világban, amelyben már a modernizáció számos jelenségével kellett szembenézni, és ahol az emberek az a tapasztalattal is kénytelenek voltak felvérteződni, hogy a technikai fejlődés, ha fegyvereket ad az emberek kezébe, pusztító is lehet.

A magyarság nagy problémái

A prospektus első oldalán nemcsak a szerzők méltatását olvashatjuk, de azt a reklámszöveget is, amely „a magyarság nagy problémáit” feltáró munkákat ajánl az olvasóknak. Hogy az *Úri muri* a magyarság sorskérdéseivel foglalkozik, már a gimnáziumban megtanulhatjuk, valahogy úgy, hogy Móricz ebben a regényében leleplezi a dzsentri-mentalitást, azt, hogy a múltból kilépni nem tudó vidéki Magyarország miként húzza vissza a kitorni és modernizálódni kívánó Szakhmáry Zoltánt, meg felmutatja, hogy az úr–szolga viszony milyen egyenlőtlenségeket teremt. Ha viszont a többi regénnyel együtt olvassuk el Móriczét, az is feltűnő, hogy nála a „magyarság nagy problémái” mennyire elszigetelten, a külvilágtól elzártan mutatkoznak meg. Míg a prospektusban ajánlott könyvek Európa válságjelenségeit igyekeztek előtérbe hozni, Amerikát, sőt, Ázsiát is érintve, addig az *Úri muri* hőseitől még Budapest is igen távol van: aki oda elutazik, mint Rozika, mintha meghalna, a mítoszok saját világából kilépve az idegenségbe zuhanna bele. Csörgheő Csuli külföldön sem járt soha, s Magyarország a számára mintha szigetként létezne a világban:

„A magyar jövő. Ennek a kis magyarságnak a titokzatos élete itt Európa közepén. Mily különös és milyen reménytelen. Az ember él s él, s leél egy fél életet, s eszik és iszik és mulat és búsul, de az ország sorsa eszébe sem jut, pedig ez a mindennap. Mintha nem is volna az ország határán kívül világ, mintha óriási falak vennének körül bennünket. Milyen távol van a német császár az alföldi kisúrtól. Ő is van, meg mi is vagyunk. De hogy a német császár valamit tehet, vagy valamiképpen belefolyhat a magyar jövőbe, ez egy olyan fogalom, amely soha meg nem érinti a magyar koponyákat.”¹⁴

Az 1920-as évekből a tizenkilencedik század végére visszavitt olvasó, természetesen, úgy olvashatta az *Úri murit*, hogy már tudta, hiszen a világháború, az ezt követő forradalmak, majd a trianoni határrendezés világossá tették: Magyarországot nem veszik körbe óriási falak. A regény saját világukba zárt hőseinek magyar bánatát éppen a megírás és az olvasás idején már jelenné vált, de akkor még ködösnek tűnő jövő mélyíti el. A bezárkózás ugyanakkor az *Úri muriban*

nem a magyarság egységét megmutató, és így büszkén nagyra értékelt tulajdonság, hiszen a fogság, a kalitka, a pusztulás képzeteit is előhívja:

„Mert a nagy alföldi város, a maga mogorván primitív képével egy gazdag és csodálatos lápvilágot takar. Annyi élet fojtódik itt le, s lesz kívülről egyszínűvé... Ezek a tanárok, akik az ország legtávolabbi részeiből vetődtek ide, ismeretlenül, hivatali kinevezés útján, ezek az intellektuelek, akik az egyetemeken a kultúrélet ábrándjaival nőttek fel, s egy új Magyarországot hordanak a szívükben, ahogy lekerülnek az Alföld porába, a fátlan és porban fürdő városba, összetört ambícióval, magukra maradvá, a családi élet kis kalitjába zárva, fokról fokra törnek le, mint ahogy a madárnak a fogságban elhullanak a tollai s elyengülnek a szárnyizmai...”¹⁵

Pakots József Magyarországtól távoli helyszínre tette jelenben játszódó regényét: orvos-főhősét, a magyar tuberkulózis-specialistát már az első jelenetben tengerparton ülve látjuk, a szanatóriumban olasz, svájci, szerb betegek ugyanúgy megfordulnak, mint angol tengerésztsztek, Pest pedig csak egy végül meghírsült utazás lehetséges helyszínékként kerül szóba. Ebben az egész Európára nyitott regényvilágban Magyarországról csak beszélnek, de egészen másként, mint az *Úri muriban*, ahol Dobokay Bandi, szolgálaton kívüli őrnagy azért jött haza külföldről, mert belebetegedett a honvágyba. *A jövő házassága* még határozottabban jelzi, hogy a színtere Európa, s az európai kultúra válságáról kíván szólni – a főhős Velencéből, a Lidóról kerül át Amerikába, s az átugrott kétszáz év alatt Európa vészesen elszegényedett régiója lett a világnak, amely 2127-re a Japán-Kínai Birodalom és az Amerikai Császárság közé szorult. A 2222 pedig egyenesen Amerikában játszódik, s az 1922-ben lefagyasztott oroszoknak nem Magyarország, hanem egykori hazája teljes pusztulásával kell szembesülnie.

Az önmagába zárt Magyarországon és a magyar pusztán játszódó *Úri muriban* azonban a kivonulás, a saját világ megteremtésének igénye, a szigetre menekülés szétfoszoló illúziója ugyanúgy megjelenik, mint Lakatos László európai és amerikai helyszíneken játszódó regényében. Nemcsak Magyarország képez szigetet Európában, Szachmáry Zoltán a saját tanyáján mintha a jövőt teremtené meg, dús növényzetű oázist hozva létre a korábbi kecskelegelő helyén. Lakatos elbeszélő-főhőse egyenesen az „idő Robinsonjának” nevezi önmagát, de nemcsak azért kerül szigetre, mert egy másik időbe lép át – Amerika császárnője ráveszi arra, hogy szökjenek meg együtt a Huszonkettedik Szigetre, amely éppen olyan, mint a velencei Lidó a huszadik században. Az egyik regényben tehát az elképzelt jövő, a másikban a nosztalgiával áhított múlt képez szigetet – s mindkettőre a vágyott nő kedvéért költözik a férfi főhős.

Parázsló, perzselő vágy

Szachmáry a kis summáslány, Rozika kedvéért teremt paradicsomot a pusztán – a buja növényzettel körülvett ház, benne a vágykeltő és a vágyak kielégítésére mindig kész lánnyal, mintha önmagában is szexuális szimbólum lenne. Holott ez a regény messze nem tartozik a testi egyesülésről, a szeretkezésről nyíltan beszélő Móricz-művek közé. Miközben az *Úri muri* egyértelművé teszi, hogy főhősét a testi vágy kergeti frigid felesége mellől Rozikához, az aktusok leírásában meglehetősen szemérmes: a szeretkezés jelzésére az „egészen megcsókolta” fordulat szolgál, az aktusoknak pedig a szöveg csak az elejét és a végét jelöli meg. Holott Szachmáry számára az egyik leggyötrőbb dilemma az, miként lehet a gyerekek közös felnevelésére létrejött, „gazdasági társaságként” is működő, a társadalom alapegységét képező házasságot akkor fenntartani, ha a férfit a nemi vágy egy másik nő felé hajtja – amikor a regény elején két, „szerelmi párbajt” kezdő legyet néz, amelyek meglehetősen hamar végeznek az aktussal, majd az egyik erre, a másik arra repül, meg is jegyzi: „Így kék ezt csinálni [...] az embernek is. Nem volna annyi fájdalom...”¹⁶

Azt, hogy Móricznak a házasság válsága az egyik legfontosabb témája volt, leginkább személyes életével szokták magyarázni, holott, ha az *Úri murit* Lakatos László, Drasche-Lázár Alfréd vagy Pakots József regénye mellé tesszük (és még csak nem is olvasunk hozzá mást, például korabeli újságcikkeket a polgári házasság válságáról), jól látszik, hogy az 1920-as éveknek mennyire fontos problémája áll Szachmáry egyéninek és egyedinek látszó tragédiája mögött. *A jövő házassága* már a címbe is a férfi-nő kapcsolatot emeli: Lakatos a nők egyenjogúvá válásának általa elképzelt következményeit mutatja meg azzal, hogy 2127-ben a gyermekek már az anyjuk nevét viselik, létrejön a többférjűség, s a huszonkettedik században a nők nadrágban, a férfiak tógaszerrű szoknyában járnak. Pakots József regénye egy huszadik századi házassággal kérdez rá a nők helyzetére, az alárendeltség és az egyenjogúság feszültségére – a főhősnő, Lujza, a férje kedvéért mond le az orvosi karrieréről, és a forradalmár Romhai hatására döbben rá hirtelen arra, hogy lehetséges, mégsem elégíti ki a háttérrel biztosító feleség szerepe. (A regény címe így vonatkozik őrá is, hiszen a Romhai sírkövére vésetett idézethez képest – „A férfiúnak, aki útvesztőbe jutott és akit Isten bekerített köröskörül. Jób könyve, III. 23.” - a címben a *férfiú* helyére az *ember* kerül.) Pakots mindent szépen visszarendez a regény végére, a kicsit tétovázó, útvesztőbe került hősnő visszamenekül férjének izmos, védelmező karjaiba. Érdekes módon ez az egyébként színvonalában Móriczéhoz nem mérhető regény sokkal részletesebben ír

le egy szerelmi jelenetet, talán Lujza első orgazmusát (hiszen a kehely a huszadik század elejének egyik kifejezése volt a női nemi szervre), mint az *Úri muri*:

„Most levetette minden tartózkodását, azt a szemérmet, amely mindig majdnem szüziessé tette, s amellyel úgy lebegett a dolgok felett, a szerelem brutális gesztusai, érzéki kilobbanásai, vad lendületei felett, mint valami könnyed, testetlen szellem. Most asszony volt, igazi, szerelmes, pározó illatú asszony, a nő, akiben ott bujkál a bestia, a nő, aki lelkéről egymásután suhogtatja le lepleit, hogy ott álljon a maga kivillanó, dús meztelenségében, a rengő kebleivel, a halmok csúcsán barnáló csókrózsákkal, a remegő csípővel, az egész magamegadó, sürgető, parázsló, perzselő vágóval... Most először, legelőször pattant fel e nő zárt, szemérmes kelyhe, hogy részegen igya, habzsolja a szerelem piros borát...”¹⁷

A 2222-ben a testi együttlét neve „egyáramúság” lesz, megtörténtét ugyan mindenki észreveszi, de leírást róla nem kapunk – holott Iván Nyikolájevics afféle huszonharmadik századi orosz Turi Daniként, vonzó barbárként, hihetetlen erővel vonzza az ágyába a gyönyörű amerikai nőket. Ez a regény a féltékenységnek, a megcsalásnak, a szerelmi játszmáknak a hiányát köti a 2222-es évhez (olyannyira, hogy az egyik hősnő, miután barátnője partnerével testi kapcsolatot létesít, szegyenében azonnal öngyilkos lesz) – olyan tiszta viszonyokat mutat meg tehát, amelyek az 1920-as évek-ből nyilvánvalóan kínzóan hiányoztak.

Közvetítő állomás, cserekereskedő, handlé

Bár ma már egyre kevésbé elfogadható magas irodalomról beszélni a könnyűvel, népszerűvel szemben (és nem tett ilyen megkülönböztetést a húszas évek végi athenaeumos könyvajánló sem), mégis szokás olyan módon gondolkodni értékes könyvekről és az olvasót kiszolgálni kívánókról, hogy az előbbi megújítja az irodalmi beszédmódot, műfajt terem, újraír korábbi irodalmi műveket, kirajzolva egy hagyományvonalat, az utóbbi pedig csak felhasznál műfaji sémákat, lemásol korábbi, sikeres alkotásokat. Leginkább Pakots Józsefnél látszik az, hogy semmit sem tesz hozzá Thomas Mann *Varázshegyé*hez, csak áttemeli néhány alapötletét, és kicsit lebutítva átadja őket a magyar olvasónak – de nem azért, mert szórakoztató, Thomas Mann-nál közérthetőbb kíván lenni, talán inkább azért, mert lenyűgözte ugyan a német nagyregény, de továbbírni, újraértelmezni nem tudta. Móricz regénye ezzel szemben értelmezi és továbbírja Jókai Mór a magyar olvasó számára jól ismert *Az arany emberét* – nem másolva az elődöt, ép-

pen azt mutatva meg, hogy Szakhmáry nem ismételheti meg Tímár Mihály sorsát.

Jókai és Móricz hőseit a két nő közti őrlődés és a szigetre menekülés egyaránt szorosan összeköti: mint ha a hideg, alabástrom-szerű Tímea és a természetes, szerelmet adó Noémi kettőse ismétlődne meg Rhédey Eszterben és Rozikában. Abban a Rozikában, akinek Szakhmáry Paradicsomot idéző, gyümölcsfákkal teleültetett, dús növényzetű kertet épít, ahhoz hasonlít, amelyet Tímár Mihály pillantott meg a Senki szigetére lépve:

„Egy rendezett kert, valami öt-hat holdra terjedő, nem sorba, de szabályosan csoportokba ültetett gyümölcsfákkal, amiknek ágait földig húzza édes terhük. Aranylő, pirosló gyümölcsnek ágait földig húzza édes terhük. Aranylő, pirosló gyümölcsrel rakva alma- és körtefák; a szilvafák minden faja, mintha rózsá- vagy liliomcsokor volna a ragyogó gyümölcsből; a fűben a láb előtt terítve hever a lehullott fölőslég fölőszedetlen. Közben egész bozótot képez a málna, ribiszke és köszméte, s a terebélyfák hézagait aranyszínű lecsüggő gyümölcságaival tölti be a cidoni alma, a birs.”¹⁸

De Szakhmáry nem tud elmenekülni, sem a felesége, sem a világ elől. Tímár Mihály még eljátszhatja a halált, Móricz hőse számára már csak a valódi öngyilkosság marad. De előtte még arra is rá kell döbbsennie, hogy az ő Rozikája nem olyan, mint Jókai Noémije volt, a házassága nem azért boldogtalan, mert nem a megfelelő feleséget választotta, és Rhédey Eszter mást szeret, hanem azért, mert, miként azt Móricz sokszor, sokféleképpen igyekezett megírni, *a házasságban elmúlik a szerelem*. Rozika éppúgy illúzió csak, mint a tanyán megteremtett tündérkert – előbb a lányt veszíti el Szakhmáry, majd önmagával együtt a „szigetét” is elpusztítja. Mintha az a tűz égetné porrá, amellyel korábban Rozikáért lángolt.¹⁹

A két tudományos-fantasztikus regényben nem is érdemes keresnünk effajta, az értelmezést is gazdagító irodalmi párbeszédet. Lakatos Lászlónál mégis van egy jelenet, ahol a szövegjárólással szembeül az író-főhős, annak is azzal a változatával, ami aligha több egyszerű lopásnál. A férfi a huszonkettedik században egy színházban ül, és egyszer csak felfedezi, hogy az éppen játszott angol vígjáték egyik jelenetét az ő egykori, huszadik századi darabjából lopták el. Majd gondolkodni kezd, és rájön, hogy ő maga is lopta ezt a jelenetet egy „tizenkilencedik századbeli francia író darabjából, aki azt viszont egy tizennyolcadik századbeli német komédiából csente el, de ez a német komédia egy korábbi spanyol darab nyomán készült, amelynek őse kimutathatóan egy olasz commedia dell arte volt, amelyet egy Erzsébet-korabeli angol drámából készítettek és ezt az angol darabot...”²⁰ Majd sajátos meghatározást ad a szövegek vándorlásáról:

„Amit én csináltam, amit én éreztem, amit én gondoltam ki, jóhiszeműen, de közepes tehetséggel, minden, egy egész kis könyvtár elmult és elveszett az idők árjában. Művem elporladt és minden belőle az utolsó betű is, ami az enyém volt. De túlélte engem és túlélte munkámat az, ami benne nem volt az enyém, a lopott helyzet, a halhatatlan közhely, a sokezeréves banalitás, az elmulhataratlan ostobaság, az örökéletű giccs. Valamikor azt hittem író vagyok, most tudom, nem író voltam, csak közvetítő állomás, cserekereskedő és handlé a színház sokezeréves zsbívására, mérföldkő a butaság, a tolvaj-ság és a halhatatlanság országútján...”²¹

Lakatos László könyvében több helyen is beleütközünk abba a megsejtésbe, hogy a felejtéssel minden írónak számolnia kell – ha az Athenaeum prospektusára gondolunk, azt látjuk, hogy az ötből egyetlen könyv, Móricz *Úri muri*-ja nem porladt el, pedig még nem is vagyunk a huszonkettedik vagy a huszonharmadik században. De az elfelejtett könyvek és szerzők is új életre kelthetők, ha elolvassuk őket – és még egy unalomig ismert regény újraolvasásában is segíthetnek. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Részlet a Kalligram Kiadónál a XX. Nemzetközi Könyvfesztiválra megjelenő, *Móricz Zsigmond* című monográfiából.
- 2 Ld. Benyovszky Krisztián, *Fosztogatás. Móricz-elemzések*, Pozsony, Kalligram, 2010, 66–88.
- 3 Ezt a könyvet egyébként a kiadó is elkülönítette a többtől: narancssárga borítóval jelent meg a többiek középkékjével szemben.
- 4 Ha a következő elmélkedést hangalakról és jelentésről ennek minősíthetjük: „Ez a de váratlanul úgy belehasított a szívébe. Mi az, hogy de? Miért a tagadás e konok, értelmetlen szavacskája? Mi a jelentése most, az ő gondolataiban, az urával kapcsolatban? Eddig sohasem merült fel benne ez a szó, amikor az ura valamit mondott, akart, vagy cselekedett. De. . . de. . . Mi következik utána? És miért de? Egyáltalán ez a szó! És minden szó. Hogyan keletkezik egy ilyen szó, a betűk egymásutánja? És miért éppen ilyen egymásutánban és ezek a betűk? Alapjában a szavak keletkezése csupa rejtelem. Ha még valamely hangot, a természet hangját, valami zenei utáztatot fejez ki a szó. Abban van értelem. De akkor minden ország, nép nyelvben egyformán kellene hangzania. De ahány nép, ország, faj és vidék, annyi nyelv és annyi különböző szó.” Pakots József, *Az ember, aki útvesztőbe jutott*, Budapest, Athenaeum, 1927, 33.
- 5 És a nevét egészen máshonnan lehet ismereni – ő volt az egyik, aki magyar részről aláírta a trianoni békeszerződést: „A delegációvezető Apponyi Albert vagy a külügyminiszter Teleki Pál helyett – akik egyébként mindketten vállalták volna az aláírást – két kevésbé ismert miniszteri rangú köztisztviselőre, Benárd Ágoston népjóléti és munkügyi miniszterre és Drasche-Lázár Alfréd követre hárult e feladat, akik később csakugyan nem játszottak meghatározó szerepet a politikában.” Zeidler Miklós, *A revíziós gondolat*, Pozsony, Kalligram, 2009, 40.
- 6 Lakatos László, *A jövő házassága*, Budapest, Athenaeum, 1927, 185.
- 7 Ez ellen szólalt fel Bán Zoltán András, az *Élet és Irodalom* 2011. július 15-i számában közölt *Ex Libris*-ében, Kondor Vilmos és Baráth Katalin egy-egy új történelmi krimije kapcsán: „E két új történelmi krimi olvastán egy elvi megfontolás talán leszűrhető: amíg a mai magyar szerzők nem jönnek rá, hogy az úgynevezett könnyebb fajsúlyú irodalomnak csak és kizárólag a mai magyar élet lehet a *punctum saliens*, az egyedül érvényes közege, addig csak jobb-rosszabb stílusgyakorlatokat olvashatunk ebben a zsánerben. Minek a múltba utazgatni, helytörténelmi művekből kiollózott részletekkel festeni a szerzők által soha nem látott tájakat-korokat, amikor a bűn itt és most az utcán hever.”
- 8 Lakatos, i. m. 12.
- 9 Móricz Zsigmond, *Úri muri. Regény és dráma*, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta H. Bagó Ilona, Budapest, Európa, 2007, 5.
- 10 Móricz, *Úri muri*, 67.
- 11 Drasche-Lázár Alfréd, 2222 l., Budapest, Athenaeum, 1927, 24.
- 12 Lakatos, i. m. 32.
- 13 Ifj. Hegedüs Sándor, *Sir Douglas könyve*, Budapest, Athenaeum, 1927, 150–151.
- 14 Móricz, *Úri muri*, 57–58.
- 15 Móricz, *Úri muri*, 230.
- 16 Móricz, *Úri muri*, 8.
- 17 Pakots, i. m. 52–53. Talán azt sem érdektelen itt megjegyezni, hogy Erdős Renée-nek a női orgazmusról (is) szóló, óriási vihart kavart, nagy népszerűsége szert tett regénye, *A nagy síkoly*, már 1923-ban megjelent.
- 18 Jókai Mór, *Az arany ember*, Budapest, Magyar Helikon, 1969, 56.
- 19 A Móricz-recepcióban Bori Imre figyelt fel erre a párhuzamra: „mintha reprodukálható lenne *Az arany ember* Senki szigetének idillje! [. . .] Rozika nem Noémi már, és Szakhmáry Zoltán sem Timár Mihály. Az ő kezében az arany salakká válik, az érték devalválódik, hiszen a summáslányt maga prostituálta, amikor szeretőjévé tette.” Bori Imre, *Móricz Zsigmond prózája (Értelmezési kísérlet)*, Újvidék, Forum, 1982, 154. Oláh Gábor pedig, legalábbis Móricz naplójának tanúsága szerint, 1924. december 8-án, amikor elolvasta az *Ámor és Psyche* című drámát, a következő fedezetést tette íróbarátja akkori *életével* kapcsolatban: „Barátom, neked egy titkod van. Te vagy az Aranyember, és van neked egy Senki szigetted és egy Noémid.” Móricz Zsigmond, *Naplók 1924–1925*, szerkesztette Cséve Anna, Budapest, Noran, 2010, 196.
- 20 Lakatos, i. m. 219–220.
- 21 Lakatos, i. m. 219–220.

AZ ÚT FEL ÉS LE UGYANAZ

Ὁδοσ ἀνω κάτω μία ὡυτή

1. A história fogalmához

A történetmesélés hozzátartozik az emberhez. Régibb időkben és más kultúrkörökben a megtörtént dolgok pusztá egymásutánját írták le, összefüggő „sztorizás” formájában, mint „végtelen történetet”. Esetleg viszonyították egy-egy konkrét, nagy fontosságú eseményhez, mint Hérodotosz vagy Szent Ágoston. Ritkábban és az újabb időkben néha az is megesett, hogy ez a viszonyítási pont nem a múltban, hanem a jövőben lett elképzelve, mint a 13. században Gioacchino della Fiore vagy a 19-edikben Marx esetében.

„Történelemtől” azonban csak a felvilágosodás kora óta (Leibniz, Vico) beszélünk. Ez az eseményeknek olyan összefüggő, folyamatos mozgató erejét kívánja tetten érni, aminek haladási iránya és jelentése van. Kultúrák egészét foglalja magába, mint ilyen, fölülte áll az egyes emberi sorsoknak, azokat befolyásolja, sőt esetleg determinálja. Jól rendezett, logikailag áttekinthető struktúrája volt ennek a Nyugat felemelkedésének kétszáz esztendején át, a csúcspontján Hegel történetfilozófiájával, ahol is a história tagadhatatlanul Isten helyébe készült lépni, méghozzá teljességgel logikusan levezetve és előadva.¹ Groteszk az egészben egy nem-európai számára, hogy ő teljességgel kimarad belőle. „Az emberiség történelmi fejlődése nem valamilyen homályos értelemben véve egyetemes. Egységes és egyértelmű kiindulópontja a keresztény Nyugat fehér faja.”² Ami némileg indokolható, amíg Európa fújja a Haladás passzátszelét (idézetünk 1949-ből származik), hiszen ehhez képest a periférián történtek tekinthetők jelentéktelen epizódoknak.³ De ha ez meg-

szűnik, akkor értelmetlenné válik e világtörténet-felfogás. India vagy Kína történelmében máris epizódá minősült vissza Nyugat kétszáz éves behatolásának az eseménysora.⁴

A mi korunknak, a 20. századnak a történelemfelfogására éppen ezért lett meghatározó befolyása Gibbon 1776-ban, a nyugatrómai birodalom bukásáról írt művének. Az az érdekes ebben, hogy ha nem is kimondva, mégis felismerhetően a múltban a jövőt ábrázolta – a pusztulás történetét Nyugat páratlan fölemelkedésének a pillanatában. Megszólalt benne a tudatalatti.⁵

Walter Benjamin, immár a 20. század harmincas éveinek a tapasztalatával is felvértezve, egyértelműbben lát. „Ahol mi események láncolatát látjuk, ott a Történelem Angyala egyetlen katasztrófát lát, mely szüntelenül romot romra halmoz, s mindet a lába elé sodorja. Időzne még, hogy feltámassza a holtakat és összeillessze, ami széttörtött. De vihar kél a Paradicsom felől, belekap az Angyal szárnyaiba és feltartóztathatatlanul üzi a jövő felé, amelynek hátat fordít, miközben éjig nő előtte a romhalmaz. Ezt a vihart nevezzük haladásnak.”⁶

A 20. század sci-fi írói mind ebből indulnak ki, képzeletbeli világokba transzponálva és ezáltal mintegy elkerülhetőnek tüntetve fel azt a pusztulást, ami ellen a valóságos világban már nem tudunk mit tenni. (Asimov *Alapítványa*, *A gyűrűk ura*, *A dűne*, a *Csillagok háborúja* stb.) A történészek, kiknek a fantáziája jobban meg van kötve, elméleti modellekkel kívánják megfékezni a pusztulásviszítót.

Az *Untergang des Abendlandes*, Oswald Spengler 1918-ban megjelent műve, a kultúra formáinak az analóg módon felismert egymásra-következéséből indult ki, a klasszika-filológusok ókori sémája szerint. Az archaikus-klasszikus-hellenisztikus korszakok logikai szükségszerűséggel követik egymást, ezt az újkori Európa fejlődésében is nyomon követhetjük, most érkezvén a kultúránk „hellenisztikus” korszakába. Fel fogása szerint e séma minden magaskultúrára alkalmazható, az alapja pedig az élő szervezet létevel analóg: ifjúkor-felnőttkor-öregkor, a végén a pusztulással. A kultúra tehát egy belülről kódolt organizmus, amely idővel kimeríti az életterejét.⁷ Nyolc ilyen kultúrkört azonosított az emberiség történetében.

Arnold Toynbee, aki az ő nyomain indult el, már 22 kultúrkörig jutott, a miénkkel együtt, de a magyarázata más a folyamatra. Ennek a lényege a „kihívás”. Ha ez túlságosan gyenge, akkor az érintett kultúra, amely mindig egy kihívásra adott reakció, stagnál, megkövesedik. Ha a kihívás túlságosan erős, akkor viszont elpusztul, nem bírván megfelelően reagálni rá. A „közepes erősségű” kihívás volna az, ami a fejlődést lehetővé és szükségessé teszi, és ebben az értelemben a mi korunkra csak Nyugat maradt meg fejlődőnek.

Ha nem hiszek ezekben az elméletekben,⁸ akkor azt a címadó Hérakleitoszra hagyatkozva teszem: „A Logosz önmagát növeli”. A kultúra a folyamatos tevékenységnek és az állandóságnak az egyensúlyát jelenti, ahol az állandóság, mint Guénon mondja, csak a tradícióban gyökerезhet. „*Ez a 'mozdulatlan mozgató' mozgásokat kelt és irányít anélkül, hogy azokban részt venne, a tudás megvilágosítja a cselekvést anélkül, hogy annak a viszontagságaiban osztozna.*”⁹

Viszont megismerhetetlen, miképpen János Evangéliuma tanúsítja: „*A szél fúj, ahová akar, és a zúgását hallod, de nem tudod, hogy honnan jő és hová megy.*”

Az „öregedés” nem más, mint a véges számú dolgok kapcsolatainak a lassú megmerevedése, formalizálódása, lehetséges kombinációinak a kimerülése, ami az entrópia-törvény értelmében minden véges, zárt rendszerre érvényes. Amennyiben egy-egy kultúrkört annak tekintünk, úgy valóban öregedhet is. De van-e okunk arra, hogy végesnek és zártak tekintsük? Csakis akkor, ha a Logosz hiányzik belőle. De hogy hiányzik-e, azt legfeljebb empirikusan állapíthatjuk meg, mintegy utólag, azt pedig, hogy miért hiányzik, még úgy sem. A dolog vége tehát eltűnik a magyarázó ész előtt az irracionálisban.¹⁰ De amíg odáig eljutunk, adig azért elég sok mindent meg tudunk magyarázni.

2. A kairosz pillanatai

Az időfolyamból kiemelkedő, megkülönböztetett fontosságú és a továbbiakat lényegesen megváltoztató ko-

rokat nevezzük így. Ilyen volt az emberiség történetében a Jaspers által „Achszeitnek” mondott időszak, a Krisztus előtti 5-600 körüli idő, midőn „*bizonyos okokból kifolyólag nagyszabású változások történtek majdnem minden nép körében, amelyek azonban jellemben területéről területre eltérnek. Ekkor megy végbe a tradíció readaptációja, a korábbiakhoz képest megváltozott feltételrendszerhez való hozzáigazítás, amelyet szigorúan ortodox értelemben valósítottak meg*” – mondja Guénon.¹¹ Egymástól tökéletesen függetlenül ekkor lépnek fel Kínában Lao Cse és Kung Fu-Cse, Indiában Buddha és a régibb Upanisadok szerzői, Iránban a Zarathustra-vallás megszervezője, Izraelben Ézsaiás és Jeremiás, Görögországban Hérakleitosz és Püthagorasz.

Ehhez hasonló játszódott le a Krisztus utáni 14-15. század körül, csak éppen ellenkező előjellel, de szintúgy minden kultúrában. Mindegyik a megkövesedés, a halott formalizálódás és az élő tradíció megújíthatatlanságának a korszakába lépett: Kína, India, az Iszlám, az ortodox kereszténység, talán az amerikai magaskultúrák is, bár ezek belső életéről vajmi keveset tudunk. (Túlságosan erős volt a „kihívás”, amit Kolumbusz hozott el e földrészre...) Ez történt Nyugattal is, a hanyatlását tehát Guénon szerint ettől az időtől fogva számíthatjuk. Anélkül, hogy voltaképpen ismernénk az előidéző okot. (Mindaz, amit a történészek fel szoktak hozni, világnézettől függően reneszánsz vagy reformáció, felvilágosodás vagy kapitalizmus, „tömegek lázadása” vagy a pénz világalma, csupán csak következmény.)

Nyugat azonban döntően különbözik a többi magaskultúrától, mivelhogy valóban megújult, tekintjük ezt bár fejlődésnek vagy hanyatlásnak. És akkor föl kell tennünk azokat a kérdéseket, hogy mi az a Nyugat, mi kövesedett itt meg, és mi hogyan változott meg azután?

3. Nyugat keresztény tradíciója

„*A forma teszi Isten képévé az Egészet*” – Danténak ezzel a mondatával foglalhatjuk össze az európai középkor lényegét.¹²

Az önmagát kiüresített római birodalomban germán törzsek telepedtek meg, miután a Nagy Szomszédtól valamelyest eltanulták a hatalomszervezést. De ez még merő barbárság. Amit például Tours-i Gergely, a nagy krónikaíró püspök ír 600 körül a Merovingokról, az borzalomban minden képzeletet felülmúl, maga a tudós püspök is Néróhoz és Caligulához hasonlítja őket. Ezeknek a barbár királyságoknak külső formát a római egyházszervezés, a szerzetesi mozgalom és a birodalmi közigazgatás adott. Európa mint kulturális egység pedig a kereszténység által jött létre, mint „a

legnagyobb kísérlet az elveszett világrend helyreállítására a Formán keresztül” – mondja Várkonyi Nándor.¹³ A világ, a forma és a keresztény hit szerves kapcsolatát Huizinga a következőkben állapította meg¹⁴: „*A világ, bár magában kárhoztatandó, szimbolikus értelme által létjogosultságot nyer, mert minden tárgy, minden közönseges foglalkozás mitikus kapcsolatban van a legszentebb dolgokkal, melyek nemességet adnak neki.*”

A három meghatározója Várkonyi nyomán e formának Róma püspöke, a szerzetes és a lovag.

Róma püspöke

Spirituális erő, amely úgy fegyelmezi a világi hatalmat, hogy közben nem részesedik belőle. Ez az ószövetségi profetizmus öröksége, és úgyszólván egyedülálló a magaskultúrák között. Az ókori papkirályságok, Kína, Bizánc, az Iszlám mind hatalmi centrumok köré szerveződnek, India az egyetlen kivétel ebben. Nyugat viszont így gondolkodik, ismét Dante szavain keresztül¹⁵:

*„A pástorbottal egy kézben a szent kard
Kellett, hogy csorbúljon erejében,
Mert így egyik a másiktól nem tart.”*

Ennek a formája a hatalomtól független egyházi szervezet. Uralmának a lényege a lelkek fölötti uralom, elsősorban a szentségek kiszolgáltatásának a joga, ami adott esetben félelmetes fegyverre is válhat.

A szerzetes

Szent Benedek Monte Cassinója, Szent Patrick Ionája, az anakolostorok teremtették meg a tulajdonképpeni Európát, érvényesített jelmondatukkal: „ora et labora.” A térítés, ami elsősorban az ő munkájuk volt, és kisebb mértékben az egyházszerkezeti papságé, csak részben volt a tanítás eredménye, részben a spirituálisan átítított életüké, amihez szervesen kapcsolódott a munka is. Ennek az eredménye az új agrártechnika, munkaszervezés, kultúrtáj-kialakítás. Alternatív élet, amely mintegy előlegezi a Mennyei Országát, és ennyiben lehetőség bárki számára az életének a megváltoztatására, ha belép egy kolostorba.

A lovag

„Miles Christi”, tartja a középkor. A lényegét legponyosabban a Grál-legenda mutatja. A Kerekasztal Lovagjainak a feladata a harc az evilági igazságosság megvalósításáért. Olyan erőfeszítés, amelynek kizárólag belső jutalma van, azt önmagában az erőfeszítésben hordozza, nem irányul evilági értékek megszerzésére. (Maga a Grál, amit keresnek, transzcendens, és elég jól látható az is, hogy a lényege mindaz az erőfeszítés, amit eközben a világ megjobbításáért tesznek a lovagjai.) Módosulva bár, az életvitelnek ez a belső orientációs formája egészen a 20. századig fennmaradt, mint gentlemanlike. A lovagot ezért a gyengékhez nem ha-

talmaskodás, hanem védelmező hajlam, a Hatalomhoz nem alkalmaztatás, hanem személyes hűség fűzi. A Nőhöz nem földi vágy, hanem imádat. (Önmaga isteni felét látja benne.)

Oratores, bellatores, laboratores, az Ige, a harc és a munka három rendje, ami magába foglal a középkori rend-felfogás szerint minden emberi tevékenységet. Látható a hasonlóság az indiai kasztrendszer alapjával: Brahmin, Ksatrija, Vaisja.

„*Olyan intenzív, az anyagi lét fölébe emelkedett szellemi életet, mint a középkori, az emberiség sem azelőtt, sem azóta nem ismert.*” Így összegezi Szolzszenyicin a történetet.¹⁶ Ez a forma azonban megmarad szellemi természetűnek, s nem tart igényt az anyagi világ átrendezésére. Az óriás katedrális és a kunyhó szervesen megférnek egymás mellett, a sziklavárak termei ridegek, a táj rendezetlen. Másrészt viszont ezt a formát nem érvényteleníti a fogyatékos evilági érvényesülés, minden körülmények között megmarad mint norma. (Ez a gyónásnak és a bűnbánatnak az evilági értelme is: a törmelékes életvitelt folyamatosan szembeíteni képes a változhatatlan igazsággal.)

4. A középkor alkonya (XIV. század)

A forma nem bírja tovább a valóság-távolságot. Az eszmény könnyűnek találatik. A 20. század japán filozófusa, Nishitani szerint Európa fő jellemzője a meg nem emésztett kereszténység lett.¹⁷ Machiavelli ugyanerről azt mondta, hogy „*túlnyomórészt vallástalanok és gonoszak vagyunk. A külső törvényeket megvetjük, mert uralkodóink törvénytelenek, s az egyház képviselői a legrosszabb példát mutatják.*” Jakob Burckhardt szerint „*a hanyatló Egyház az, amit a történelem legsúlyosabb felelőssége terhel, egy zavaros és a maga mindenhatóságának a javára eltorzított tanítást a hatalom minden eszközével tiszta igazságként hajszol keresztül.*”¹⁸

Nyugat itt válik el Kelettől. Ha a forma nyilvánvalóan nem felel meg a valóságnak, akkor meg kell találnunk helyette a valóságnak megfelelő formát. A tradicionális kultúrák, a görögöt és az ortodox kereszténységet is beleértve, az egyensúlyon nyugszanak. A nyugati viszont a törekvésen, és ez éppen a kereszténység hagyatéka. „Nincsen e földön maradandó városunk”, mondja Pál apostol, akit hát ironikusan nietscheánusnak is mondhatnánk. A földi dolgok formája fölött ítélkezhetünk, körülbelül ez a dolog keresztény olvasata. Az, hogy túl vagyunk a középkoron, a tradíció felülvizsgálatát jelenti, vagyis a létezés formájáét – mivelhogy nem felel meg a valóságnak. Így történetes, hogy a középkor keresztény formáinak a lebontása a keresztény kritikai világnézet alapján történt.

Nézzük meg egyenként a forma szétesését.

Róma püspöke. Vagy Avignóné?

„Minden, ami jó, tönkre ment ott, először a szabadság, aztán a nyugalom, az öröm, a remény, a szeretet. De a kapzsiság birodalmában ezt nem tekintik kárnak, amennyiben a jövedelmek nem csökkennek. A túlvilági élet pusztá mesének hat, amit a pokolról beszélnek, az is mese, Krisztus utolsó ítélete balgaság. Mennél mocskosabb egy élet, annál magasabbra értékelik. A hírnevet a bűn növeszti meg.” Petrarca írta ezt a pápák Avignonjáról.¹⁹

Dante, a ghibellin, a kora pápáit, kiknek a politikájával elégedetlen volt, többnyire a pokolban látta viszont. De ez nem érintette a hódolatát az intézmény iránt. Az avignoni fogság, az egymást és egymás híveit kiátkozó pápák és ellenpápák sora volt az, ami a mércét elhomályosította. Az egyházi átok az idő tájt komoly dolog volt, királyokat és császárokat is térdre kényszerített alkalomadtán. És most mi legyen? Melyik pápa átka az igazi – holott én mindvégig csak a hitemet követtem? A mérce elhomályosul, a kiegyenlítő zsinatok se hoznak tartós eredményt, csak fölvetik azt a katolikus egyházban máig élő problémát, hogy a pápai vagy a zsinati hatalom-e az elsődleges. Az intézmény mindenesetre már nem abszolút. Így jön a reformáció, vagyis a távozás a középkor immár nem mértekadó formájától.

La Mancha lovagja

Hispaniának ez a középső tartománya félezer éven keresztül volt a Reconquista színhelye, vagyis az abszolút lovagi életformáé, de ekkorra már századok óta békés gazdálkodó vidékké változott. Cervantes, aki a saját bőrén tapasztalhatta az Amadis-lovagregények eszménye és a valóság közötti szakadást, satírárt írt a hitelenség ellen. Habár ez a könyv éppannyira olvasható nosztalgianak is az eltűnt Forma után.

Friedell áttekintése szerint²⁰ „a lovagok nem lovagok már. Hűség, becsület, szabadság, állhatatosság, mértékletesség voltak az erények, melyeket az udvari költészet hirdetett. Ez teljesen megváltozott. A lovagból, amennyiben nem volt egyszerűen rabló, paraszt vagy verekedő lett. Nem vallásos vagy költői témákról, hanem kizárólagosan lovagról, ringyókról, párbajokról, búzaávrakról beszélnek.” A lovagok harci értéke is megszűnt, jól mutatja ezt egyebek közt a keresztesek 1396-os katasztrófális veresége Nikápolynál a törököktől.

(Amikor a francia lovagok csúfosan elveszítették 1356-ban a poitiers-i csatát az angolokkal szemben, az országban szabályos lincshangulat alakult ki ellenük, családostól tömegével koncolták fel őket, ez volt a nevezetes „jacquerie”).

Az Eszmény kergetése meg rablólovaggá teheti őket a társadalmi renddel szemben, ez volt a parasztháborút vezető Götz von Berlichingen vagy a német lovagrend utolsó mestere, az érseki várost ostromló Franz von Sickingen esete. A lovag helyébe a kalandor lép.

Tengerész Henrik portugál hajósaitól kezdve, kiket majd a konkvisztádorok és a kalózok fognak követni.

A „kövér s.ü szerzetes”²¹

A tekintélyük megszűnt az életvitelük miatt. Chaucer vagy Boccaccio novellái jó képet adnak erről a folyamatról. (Megjegyzem zárójelben, hogy egyikük se botránykrónikás, hanem moralista.) A közfelfogást a következő későközépkori verszet mutathatja²²:

„Kívánom, hogy a jakobinus

Egyen meg minden augusztinust,

S kármeliták függjenek

A minoriták kötelén.”

(Látható itt a néppel gyakori kapcsolatba kerülő és kedvezőtlen benyomást keltő „koldulórendek” rossz megítélése.) Ami a tanítást magát, a szerzetesek szellemileg legfontosabb tevékenységét illeti, a fő jellemzőjévé a skolasztikus verbalizmus vált: felállított elvi tételek logikai alapú megvitatása. A logika itt szofisztikává alakult át. (Szemléltetésképpen egy efféle vita-kérdés: vajon a bárány fél-e jobban, midőn megpillantja a farkast, vagy a farkas örül-e jobban, midőn megpillantja a bárányt? Tessék ezt eldönteni logikai érvekkel!) Eközben lassanként kiderül az, hogy minőségileg különböző dolgok között nem lehet igazságot tenni. Ebből születik meg két, a további nyugati gondolkodásra nézvést meghatározó fontosságú fejlemény.

Az empirizmus, vagyis kvalitatív különbségek kvantitatív megvizsgálásának a kísérlete az „átmeneti pont” meghatározásával. (Az első mechanikai kísérleteket, például egy golyónak a lejtőn való legurulását, azért végezték el, hogy tisztázzák, mely ponttól mondhatjuk azt, hogy a golyó már lent van?)

A nominalizmus, vagyis az egyetemes fogalmak valóságának a tagadása, „Universalis sunt nomina”, az egész vita tehát csupán árnyékhaború. Ezért a legpraktikusabb a vitában az „Occam beretvája”, logikai redukció, mely szerint a legegyszerűbb megnevezést kell igazságnak tekintenünk.

(Egy ismert anekdotával szemléltetem ezt a problémát. A püspök, megérkezve az ekléziába, megbotránkozik azon, hogy nem harangoznak a tiszteletére. „Jaj, püspök úr, annak száz oka is van!” – sóhajt fel az öreg plébános. – „Mondjon csak egyet!” – „Nincs harang.” – „Köszönöm, nekem ennyi is elég” – neveti el magát az occamita püspök. Pedig lehet, hogy sokkal többet megtudott volna a valóságról, ha végighallgatja a régimódi plébános skolasztikus sirámaikat...)

Mindennek a mélyén azonban másvalami van, nem idea, hanem egzisztencia. Guénon észrevételével²³ „a valódi indíték nem az igazság megismerésének a szándéka, hanem az, hogy minden ellenvélemény dacára mindenki önmagát igazolja, vagy legalábbis meggyőzze önmagát a saját igazáról.” Itt születik meg az újkor, a maga belső ellentmondásával.

Az elveszett forma megszülte az individualizmust. A nyugati kultúra és további sorsa abban tér el az ös-szes többitől, hogy a formája nem őrizte meg az érvé-nyességét a valósággal szembeállítva. És ebből született meg a félezer éves feladat, megtalálni a hiteles, a köz-napi tapasztalatnak megfelelő formát.

5. A valóság égi mása

A forma a szemben keletkezik, ami a világot úgy látja, hogy egyszermind rendezi is. Ebből a látásból születik a kultúra, vagyis a szó alapjelentése szerint a *művelés*. „*A művészet tartalma ekképp a világnézet*” – mondja Fü-lep Lajos²⁴ –, ami benne így közvetlenül szemlélhető.

A középkori forma hitelvesztése a valósággal szem-ben történt, vagyis mintha a profán valóság igazolód-na a szakrális formával szemben. Így hát ennek a pro-fán valóságnak kell megtalálni az érvényes formáját. Ez indult el a reneszánszban, a humanizmusban és a reformációban.

A reneszánsz pillanata

A reneszánsz kezdete a középkor elutasítása a társa-dalmi formák kaotikus felbomlása miatt, ami egyszer-smind esztétikai problémaként is megjelent. (A „góti-kus” szó egy időben sértő lekicsinylésnek számított.) A formaadás „naiv” korszakát a görög-római antik ma-radványok tanulmányozása jelentette, a bennük lévő ismeretlen tartalommal, ami mögé világot lehetett álmodni. (Még Marxra is hatott ez, mint „romlatlan eredendő emberi lényeg”). Természetesen nem arról volt szó, hogy ismét hinni kezdtek volna az Olimposz isteneiben, hanem arról, hogy elképzelték azt a vilá-got, midőn még hittek bennük. Jól mutatja a dolog másodlagos jellegét. Ez afféle „esztétikai imádat” volt, a világmegváltó l’art pour l’art eszméje, tulajdonképp a vallás helyébe szándékozott lépni, mint ami lehető-vé teszi a „platóni ideáknak”, vagyis a világ lényegé-nek a megismerését. És mivel a rossznak a gyökere a görögöknél a tudatlanság, ennek a megszüntetésé-vel megteremthető az Aranykor.

Van ereje ennek a gondolatnak, óriási géniusok nőttek ki belőle, de a *csoda* mégis elmaradt. Maga a művészet, a második-harmadik generációban ma-nierizmussá válik, technikává alkotószellem nélkül. Akár a kései középkor – csak annak a spirituális tar-talma is hiányzik belőle. Amit ez nyilvánvalóvá tett, hogy nem a klasszikus forma a lényeg, hanem a for-materemtő géniusz.

Az örök barokk

Így születik meg a barokk szellem. A spiritualitás meg-jelenik mint rendező elv az alkotó személyén keresztül. A déli formálás és az északi misztika, Itália és a Raj-

na-vidék szintézise ez. A barokk mű, a reneszánsztól eltérően, úgy fogja össze az elemi egységeit, hogy egy-úttal minőségileg különbözik tőlük. (A tér például csupán kompozíciós segédeszköz, és nem a látás alap-ja, mint Brunelleschinél. Ez teszi például lehetővé az „előtér” és a „háttér” mindaddig megoldatlan egybe-olvasztását.) Ez a barokk mű organizmus kíván lenni, és ennek a formáját az egyéni invencióból konstruál-ja, mint imitatio creationis.

Páratlan egyedi eredmények mellett ez is elvezet egy áttörhetetlen, belsőleg meghatározott korláthoz. In-dividuális teljesítmény marad, hiányzik belőle a kul-túrateremtő forma egyetemessége, csupán a stílus és az előadásmód eredetisége kápráztat el. Így a formá-nak sincs igazi fejlődési lehetősége, csupán utánozni lehet, vagyis megint visszacsúszunk a manierizmusba.

Ez a folytonos teremtési kényszer a folyamatos stílusváltást eredményezi, ami még hozzá gyorsul is, nem elválasztva a „gyorsuló időtől”, már csak azért sem, mert a formát a folyton változó, mivel szellemi-leg megformálatlan valósághoz kell igazítani. (Fontos és jellegzetes példa, ahogy a nemzetállamok kialakulá-sával a „nemzeti történelem” panteonja veszi át a haj-dani vallási tematika szerepét, vagyis a brahmin he-lyébe lépő ksatrija válik az önazonosítás ideálképévé.)

Nietzsche, a művész és gondolkodó, ekképp fog-lalja össze a helyzetet:²⁵

„Fény lesz, amit megragadok,

Hamu, amit oda hagyok.

Láng vagyok én, az bizony!”

A stílusváltás belső kényszerűsége így jut el a forma folyamatos rombolásához, végezetül pedig az esztéti-kai nihilizmushoz – hiszen „már mindent kipróbál-tunk”. (Felhívom itt a figyelmet arra az „entropikus hőhalálra”, ami minden véges rendszert utolér, ha nem kap folyamatos energiát a kimeríthetetlen ren-dező erőtől, amit Hérakleitosz „logosznak” nevezett.)

A dolog az egyéni becsvágy fölött áll. Johann Se-bastian Bach, a barokk legnagyobb művésze, egy kö-zépkori szerzetes személytelen alázatával komponált, hihetetlen távolságban a kor önértetes és csillogó mű-vész-egyéniségeitől. Minden kottalapján ez a három betű áll SDG (Soli Deo Gloria, egyedül Istené a di-csőség), a műveivel meg sajnos annyira nem törődött, hogy például a passiói, az egyik János-passió kivéte-lével mind elvesztek, a Máté-passió kottáját csodával határos módon Mendelssohn találta meg, aki a hatá-sa alatt meg is keresztelkedett. És mégis, ez az életmű tökéletesen egyedi, elteveszthetetlen, sőt folytathatat-lan, mint minden tökéletesség.

A „zene fejlődése”, benne a teremtő szellem apote-ózisával, a romantikán keresztül a 20. századra elveze-tett az önfelszámolásba (aleatorikus zene stb.).

6. A teremtés földi mása

Az új szemlélet

A művészet tartalma maga a világnézet, ahogyan Fülöp Lajos mondta. Jól szemlélteti ezt az a folyamat, ahogyan a passiójáték, majd a moralitás átalakult újkori színjátékká, vagy maga a festményen megjelenő képpalkotó fantázia változott meg. Ezt az utóbbi átalakulást a következőképpen foglalhatjuk össze.

1. Kezdetben van az ikon, a szentség közvetlenül megjelenő képmása, aminek a háttere a Végtelen fenységét sugalló kék vagy arany, esetleg néhány szimbólumhordozó tárgy is látható.

2. A táblaképen, főképpen a későközépkori flamand festőknél, a háttérben evilági epizódok látszanak, mintegy a szentség kontrasztjaiképpen.

3. Az epizód előlép eseménytörténétté, a vallási téma már csak egy a többféle lehetséges közül, ez különösen jellemző az olasz kora reneszánszra.

4. A vallási téma már csak az ábrázolás alibije, maga a cél és a mérce kifejezetten esztétikai.

5. Eltűnik az érdektelenségben, a kizárólagos tárgy a profán világ. Ennek még mindig vannak további fokozatai, az emberekkel teli holland város- és tájképektől az emberekkel kezdeni lassan mit sem tudó romantikus tájképekig, vagy ahogy ismét felbukkan az ember a képben, mint belső eszmék vagy rögeszmék projekciója.

Az újkori művészetkultusz tehát mintegy a vallás formájának a helyébe lép. Ugyanekkor háztartások millióiban találhatunk vallásos tartalmú giccs-festményeket – ami ellenét egyebek között kétségtelesen megmutatja azt is, hogy az alkotószellem miképpen hagyja cserben magukat az emberek.

A művész így kvázi újrateremti a világot, de mivel ehhez a meglévőnek a folyamatos lebontása tartozik, mint „eredetiség”, épp a kultúrát jelentő formai stabilitás válik lehetetlenné. Lett azonban végül is megoldás erre a problémára, vagyis a Teremtés tartós imitációjára. A gondolkodás és a cselekvés összhangjából született, s az alapja a Teremtő önmeghatározása.

Pico della Mirandola, a firenzei Platóni Akadémia legfényesebb csillaga írta a következőket²⁶: *„Olyan lénynek teremtettelek, ki sem égi, sem földi, sem halandó, sem halhatatlan, hogy tulajdon magad szabad megalkotója légy. Állattá fájulhatsz és Istenhez hasonló lényre szülheted újra magadat. Egyedül te fejlődhetsz a teremtett lények közül a szabad akaratod szerint.”*

Ez az „új ember” itt még Isten teremtménye, közelebb áll Mózeshez, mint Platónhoz. (Választása etika, és nem ismeret kérdése.) De nyitva hagyja azt a kérdést, hogy *miből* fejlődhetünk. A reneszánsz, az antikvitás felélesztett formája ehhez nem elegendő. A barokk, az új formaalkotás misztikus naturalizmusa, szintúgy nem. A megoldás az önmagában gyökerező

emberi szabadság meghirdetése és a korlátlan akarat Istenné nyilvánítása.

Az új önmeghatározás

A tradíció számára ilyen kérdés nincs, a Világrend része vagyok. A forma elvesztésével azonban fel kell tenni. Nyugat egyik lehetséges válasza erre, a középkori misztikából kiindulva, az Istennel való személyes kapcsolata. Ez azonban, éppen ereje, a személyesség miatt, fogyatékos formaalkotó készségű.

A vallásban ezt jelentik a reformált egyházak, az „egyetemes papság” elvével, és a vele oly nehezen összebékíthető, de az evilági létezéshez mégis szükséges hierarchiával.

A művészetben ennek eredménye a misztikával átíratott naturalizmus.

A társadalomban a városi polgár vallással átszőtt öntudata.

Ezekben az esetekben az individuuum külső formát talál, még ha bizonyos tekintetben problematikus is. A másik út a belső önmeghatározás, az élén Descartes nagyhírű mondatával: *Cogito ergo sum*, a gondolkodás, mint a létezés apriori ontológiai alapja, egyféle szókratikus szellemben.

E sokat kommentált és vitatott mondattal kapcsolatban két kérdést kell körbejárnunk. Miből gondolkodom? És ki az, aki van?

A gondolkodás a világról kialakított rendezett belső képpel szolgál. Az alapja, miképpen Kant leszögezte, az apriori szintetikus ítélet. Legnagyobb fájdalmára nem tudta megnyugtatóan levezetni azt, hogy honnan jön, de a számunkra itt az a fontosabb, hogy hová tart.

Tulajdonképpen nem egyéb, mint előzetes ítélet, „előítélet”. A használata kétféle lehet, valami, ami tapasztalat fölött marad, vagy valami, ami kiindulás a tapasztalathoz.

Tapasztalat fölött marad a dogma, mint az előzetes ítéleteknek a rendszerbe foglalt formája. Ennek az alapja csak tradíció lehet, a forrása pedig – Guénon szerint – az intellektuális intuíció. (A dogmát nem vitatni kell, hanem kérdezni vele kapcsolatban, s ezáltal fellazítani a gondolkodás számára – ez Szabó Lajos egyik nagy jelentőségű megállapítása.) Tapasztalattól független a rögeszme is, ami kivezet a gondolkodás köréből, és éppen ezért nehezen is kezelhető, mindazonáltal korunk meghatározó szellemi nyavalyája. (Homályosan, a tudatalattiban megalapozott belső bizonyosságával ugyanis a világ összefüggő képében gyökerező dogmát képes pótolni.)

A másik esetben, ha ez az előítélet csupán a megismerés alapjául szolgáló és annak megfelelően módosítható munkahipotézis, akkor is kell lennie benne valaminek, ami nem változik. Csak úgy változhat valami, hogyha van benne maradandó is – ezt már Arisztotelész megállapította –, hiszen ha nincs benne

ilyesmi, akkor már nem ugyanaz, a változás ebben az esetben megszűnés volna. (Az evolúciós elméleteknek az szokott a fő nehézsége lenni, hogy mi ez a „megmaradó”.) Az újkori filozófiai rendszerek is ezt keresték lankadatlanul és végeredményben eredménytelenül. Egy kivétellel, és ez a *matematika*.

A matematika az újkor előtt nagyrészt „szellemi sport”, akár a sakkjáték. A fordulatot az arab algebra és a görög geometria kartézianus egyesítése jelentette, ez vált mind e mai napig az újkori természettudomány alapjává, mint a logikának és a szemléletességnek a szerves összefüggése. „A természet könyvét a matematika nyelvén írták” – mondta mértékadóan Galilei.

A matematika kiindulási pontja és eljárás módja is vitathatatlan, eltérően a filozófiától. (Spinoza ezért kívánta oda is bevezetni, bár sikertelenül.) Ezért mintha valóságos világismeretet közvetítené. De ez nem úgy van. A matematikának nincsen létdimenziója, ezért a belőle levezetett matematizált természettudománynak se lehet. Így csupán az észlelt jelenségek leírása anélkül, hogy azok belső tartalmához hozzáférhetne. Ismeret, élet nélkül. (Hasonlítsunk csak össze két természettudóst, Konrad Lorenzet, az etológia „atyját” Dawkinssal, a matematizált tudomány mai hőrszával!) Ennek az okai a következők.

A matematika csupán a logikai igazság fogalmát ismeri, az érték fogalma, vagyis a létezés alapja²⁷ a számára hozzáférhetetlen.

Nem ismeri a minőségi különbséget sem, holott ez az egész Univerzum felépítésének az alaptörvénye.²⁸

Ezzel szemben az alapja a felcserélhetőség, ami elmentés a dolgok valóságával – hiszen minden létező egyedi – és ellentétes a velük végzett műveletek valóságával is.²⁹

A matematizált természettudomány a belső koherenciája miatt előlépvén a természetfilozófia alapjává, formát teremteni a fentiek miatt nem volt képes. E filozófia pedig, amelynek a matematika szempontrendszerében mindent a legegyszerűbb egységekre kell redukálnia, a valóság minőségi különbségeinek a figyelmen kívül hagyása miatt szükségszerűen csak materialista lehet.³⁰

Heidegger, szemügyre véve ezt a folyamatot, melynek során az újkori filozófia felépítette a természettudományt, megállapítja a filozófia halálát, mivel ez a Gólem már a saját lábára állt, és a gondolkodásbeli előzményeit fölöslegessé tette, mint egy lebontható építési állványzatot.

„*All-seeing Heaven, what a World is this?*” (Mindent látó ég, micsoda világ ez?) A borzadálynak ezt a shakespeare-i mondatát írta Várkonyi Nándor a 19. század fölél. A borzadás tárgya pedig a következő³¹:

„*Darwin származási okmányokkal igazolja, hogy az ember állat, Haeckel bebizonyítja, hogy csupán egy gépies*

fejlődés terméke, Schopenhauer, hogy a fájtá vak, tehetetlen eszköze, szabad akarata, egyéni célja nincs, Nietzsche, hogy tömegében megvetésre se méltó rabszolgacsorda, Sorel, hogy korbáccsal tartandó féken, Marx, hogy társas viszonyait a legaljasabb indulatok irányítják, Engels, hogy a kultúrája erkölcstelen, Lombroso, hogy nagyságainak a lángelméje valójában elmezavar, Feuerbach, hogy csupán az, amit megeszik, Dühring, hogy eszméi és érzései az anyag izgalmi állapotai, Vogt, hogy gondolatai az anyagnak olyan váladékai, mint a vesének a húgy, Freud, hogy a lelke mélyén pöcögödör büzlök. Alább már nem szállítható. Az ember, a Kozmosz szellemi fia, meghalt.”

Ne csodálkozzunk hát azon a 20. századon, amit ez a szellem alapozott meg. A kiindulópont ismét az, hogy ha a valóság nem felel meg az eszményi elvárásnak, akkor töröljük el az elvárást.³² Másrészt viszont ez a szellem csak következménye a társas viszonyok elfajulásának, mindezen elméletek nem tiszta dedukciók.³³ Éppoly alapjuk van a *valóságban*, mint a középkor alkonyán, és éppúgy a hatalom vágya mozgatja őket: új klérussá válni.³⁴

De hát mi is a valóság? Az újkori ember ezt, mint láttuk, önmagából kiindulva kívánja megérteni.

Én és a hatalom

A kiindulás a cogito ergo sum, vagyis Én vagyok, mint független teremtő isteni lény. De hát vannak azért mások is. Ha viszont Én vagyok a teremtő, akkor övelük mi légyen? Semmiféle emberi társadalom nem lehetséges tehát hierarchia nélkül, de hogy ez a társadalom milyen, az a hierarchiától függ.³⁵

A középkor, amelyben még nem „teremtők” voltunk, csupán társas lények, Aquinói Szent Tamás szerint így gondolkodott: „*Szükség, hogy az embereknek részük legyen a kormányzásban, mert csak így őrizhető meg a nép békéje.*”³⁶ Ismét idézném itt a megoldás jelzésére Dante sorait.

„*A pástorbottal egy kézben a szent kard
Kellett, hogy csorbuljon ereiben,
Mert így egyik a másiktól nem tart.*”

Ezzel akár Montesquieu is egyetértene, mint a hatalommegosztás szükségességével, bár Dante önála jóval többet mond a spirituális dimenzióval. Ingatag volt ugyan ez a hatalmi egyensúly, de önmagában az, hogy spirituális tényként létezett, a formát valóságos rendező elvé tudta tenni. Láttuk, a „több pápa” bontotta ezt meg, és helyre már nem állt. „Nincs pápa.” De hát akkor hol van a szükséges spirituális tekintély?³⁷

Az egyetemes papság reformált keresztény elve szellemi hierarchia nélkül nem működik. Százéves vallásháborúk után a megoldás a fejedelmi abszolútizmus lett, amit aztán leválthatott a többségi elvű demokrácia anélkül, hogy a lényegbeli fogyatékoságon, a csupasz hatalmi viszonyon változtatott volna. A mai világ „létező demokráciái” ennek az egyeduralomnak elég-

gé komplikált formái csupán, messze távol az emberi szabadságtól.³⁸ Innen a forradalmak sem vezetnek ki, hacsak nincsen valóságos spirituális dimenziójuk.³⁹ Ami viszont csak a tradícióban van, tehát minden „jó forradalom” restitutio.⁴⁰

Hogy lehet-e a szabadság az emberi társadalom fundamentuma, erről szól Dosztojevszkij Inkvizitor-példázata,⁴¹ aminek a főhőse szerint irányítani csak kis hülyéket lehet, tegyük hát azzá az embereket, ha maguktól nem volnának eléggé azok.

A „szabad individuum” és a zsarnokság gondolata egy időben születik meg egymással és a középkor halálával (Machiavellinél vagy Hobbesnál szó sincsen „az emberek részvételéről a kormányzásban”. Sőt ami azt illeti, még Rousseau államelmélete sem olyan világos, mint a sötétnek mondott középkoré...) Várkonyi Nándor így összegzi a megoldatlanul hagyott problémát: „*A Homo Europeusnak, míg egyfelől olyan magas hatalmi-szellemi posztra hágott, a bűne nem az volt, hogy egy korhadtt rendszert félre söpört, hanem az, hogy az elavult örökletes hierarchia helyébe nem állított újat és korszerűt.*”

A világnézeti alapja ennek a „gép”. A maga formájában a technika teremtette meg, tulajdonképpen nem egyéb, mint az emberi erő meghosszabbítása az anyagba. Ennek azonban önmagában is megvan a maga kétes következménye. A világ így mindinkább egy olyan „mesterséges természet” válik, amely az emberek fölött még félelmetesebb hatalmat tud gyakorolni, mint a természet eredeti erői. És ezt a veszedelmet még tovább fokozta az, hogy átfogó világnézeté emelte az Én új természetfilozófiája, egy olyan mechanizmus formájában, amit megfelelő szervezéssel egyetlen „gépmeister” tud irányítani. Az Én innentől az egyedüli önálló létező, kinek számára az egész világ gépalkatrészek összessége, s kinek éppen ezért „gépmeisteri” ambíciói vannak.

La Mettrie, a 18. század neves materialista filozófusa állította fel a „l’homme machine” tételt. XV. Lajosnak, a nagy francia zsarnok-királynak ő volt a kedvenc gondolkodója. A király önmagát ebben az értelemben természetesen nem embernek tekintette. (Mi vajon tekintsük-e annak? A francia forradalom mindenestre a maga módján logikusan megoldotta e dilemmát a guillotine segítségével.) A filozófiai szakkifejezés erre a szolipszizmus, az Énem egyedül-valóságának a tudata. A 20. század totalitárius rendszereinek vezetői valamennyien ebből indulnak ki.

7. Vallás és gazdaság

A forma hiánya

A középkori Európa az egyetlen olyan tagolt magaskultúra, amely nemigen tud mit kezdeni a gaz-

dasági kaszttal azon túl, hogy a létezését meghatározza: laboratoros. Egy mai szociológus okkal ráncolja a homlokát erre az igen elnagyolt társadalmi körülhatárolásra, amelyben jobbágy, céhlegény, hajós, kereskedő, pénzember zavaros konglomerátumban állnak egymás mellett. De még a francia forradalom se szabadult meg ettől a zűrzavartól a „tiers état” fogalmával.⁴²

A Teremtés Könyvének a középkori felfogásában a munka vezeklés. „Arcod verejtékével keresd a te kenyeredet.” A jelszava „ora et labora”, imádkozz és dolgozz, mind a kettő túlmutat céljával ezen a világon. A bencés szerzetesek számára például a munka az aszkézisnek a formája. Különös és ellentmondásos, hogy ugyanakkor evilági jutalma is van: a gazdagodás.

A gazdaság minden esetben valamilyen emberek közti kapcsolati viszonyt foglal magába, tehát az etikától nem lehet elválasztani. Ennek a szerepéről Max Weber éleselméjűen a következőt mondta⁴³: „*A gazdasági etika nem egyszerűen gazdaságszerveződési formák funkciója, ahogyan azokat sem formálja ki magából egyértelműen. Minden gazdasági etikának van bizonyos mértékű öntörvényűsége az embernek a világ iránti vallási vagy más belső meghatározottságú beállítottságával szemben. Mindazonáltal a meghatározóinak egyike az életvitel vallási meghatározottsága.*”

Ez a gazdasági etika a formális meghatározatlanság miatt a középkorban rendkívül zavaros. A középkori embernek nincs viszonya a pénzhez.⁴⁴ A földműves becsvágya a termés betakarítása, a kézművesé a megbízhatóság, a kereskedő a presztízs, a nemesé a luxus és a háborúskodás. „*Mai hivatásfogalmunk vallási alapokon nyugszik*” – mondja Weber ennek megfelelően.⁴⁵ A szabályozása pedig a gyülekezeti etikán át történik. A középkori céh a szerzetesrend távoli rokona, még védőszentje is van, szigorú magánéleti munkaerkölcsi-vallási szabályozó-ellenőrző rendszerrel és szankciókkal.

Hogy a gazdaság és a gazdagság között kapcsolat van, azt alig ismerik. (A két kivétel, akik pénzzel dolgoznak, az uzorás és a távolsági kereskedő a középkorban szinte társadalmon kívülinek számít, az okkult vádakkal és megújuló üldözéseknek a zsidók, a lombardok, a templáriusok ellen ebben a rendezetlenségben van a gyökere.) Ezért a gazdaságnak összefüggő saját formája sincs. A jobbágy és a kézműves számára összefolyik a vallás formáival, a munkátlan osztályok pedig afféle Istentől kapott ajándéknak tekintik az eredményét. (Amit ugyan ki kell érdemelni a rájuk mért feladat jó teljesítésével, az „imával” és a „harcnal”). Az a valóság viszont, amit nem ismerünk fel, irracionálisan hat ránk. A gazdasági kapcsolatokon *belül* ez korrektség, megfelelően a vallási beágyazottságnak. Rajtuk *kívül* viszont valami a megszokás és az ököljog között, bizonytalan etikai tartalommal, és ennek megfelelően kialakulatlan formákban.⁴⁶

Cél és eredmény

A gazdagodást etikailag csak a protestantizmus volt képes értelmezni. Nem cél ez, hanem eredmény, az isteni kegyelem jele, ígérete a túlvilági üdvösségnek, mintegy jutalma az aszketikus életvitelnek. (A puritán spórolás egyáltalán nem a felhalmozást szolgálja, hanem ezt az aszkézist, ami elengedhetetlen a földi siralomvölgyben.) A clara pacta elve, a szabott árak, vagy a munkaviszony stabilizálása tartós szerződéssel – a kapitalizmus nélkülözhetetlen velejárói – pedig mind a középkor vallási beágyazottságú kézművességében gyökereznek.⁴⁷

Nietzsche, belelátva ennek a magatartási formának a lényegébe és következményébe, ezt az éles elméjű profetikus kritikát mondja róla⁴⁸: „Az aszketikus ideálok végső soron a semmit akarják, az európai történelem végével fenyegető nihilizmust.” Ennek az aszkézisnek a gazdasági következménye – eltérően a középkori önsanyargatástól – a felhalmozás, amely a mértékét azért nem találhatja meg, mert az igyekezet eredetileg sem erre a korlátozott világra irányult, hanem belőle kivezető, tehát mértéktelen céljai voltak. Elég ebből kihagyni az ember által úgyis befolyásolhatatlan kegyelmet, és máris előttünk áll korunk felhalmozó világfelfogásának teljessége.⁴⁹

A gazdasági kaszt életformája a középkori városokban alakult ki, ezt mondjuk polgári életformának. Ez, közösség-szervezeti formájában távoli rokona a szerzetességnek, életmintaként pedig a „lovag” utódja, a gentleman áll előtte, ez a lényege kultúrája „sznobizmusának” is, ami egy bár nem értett, de értékelt minta követése.⁵⁰ A létének hiteles alapja pedig maga a városi közösségbe ágyazottság, eminens módon a foglalkozási „rend”, mint mérték és igazságtévő hatalom. A kapitalizmus ennek a megbontásával ezt a realitást nem lényegtelen módon alakítja át a self-made-man, az „ön-maga ura” ember ideálképévé, amely azonban jócskán távolodik a valóságtól. Mindazonáltal hosszú ideig élt mint eszmény, életfilozófia és életstílus, „individualista polgári kultúra” hordozójaként, csak a világháború pukkasztotta ki mint illúziót. Ez a polgári életforma minden ellene ható külső és belső tényező dacára azért mégiscsak végigélte a 20. századot, ha másképp nem, mint elérendő törekvés az emberek számára. Még volt ideológiája, formája, viselkedési módja, amikben hinni lehetett. Mindez viszont lassanként szétfoszlott.

A „proletár”, a kapitalizmusba ragadt antikapitalizmusnak ez a jellegzetes értékfogalma viszont mérőben ideológiai konstrukció, ilyen ember nem volt soha. A „létező proletárnak”, ha hozzájut, hogy megfogalmazza, mindig a számára felfogható kispolgári céljai vannak, az életét ennek megfelelően kívánja berendezni. (És ezért kell fölötte „proletárdiktatúrát” gyakorolni, mert ezt önként nem áldozná fel semmiféle boldog „kommunista jövő” érdekében.)

A körülmények azonban aláássák a polgári egzisztencia lehetőségét, és ezzel együtt az ideál elfogadhatóságát. A társadalom mai felbomlása, benne az emberek életfelfogásával és viselkedési módjával, mindinkább emlékeztetni kezd a koncentrációs táborok lelkivilágára, ahol a leginkább megvetendőnek, sőt üldözendőnek a „macho” ideálképű rabok a „lúzer” tartják.⁵¹ Lúzernek számít itt az, akinek modora van, viselkedik, ad magára, még érzelmei is vannak. A modern világ, amely az embereket önmagukból kiforgatva irányíthatatlanná teszi az életüket, mindinkább hasonlít eme táborra.⁵² Nem csoda, ha a viselkedési mód is hasonlítani kezd rá. Persze, ez az életfelfogás a maga silány közösségellenességével és kulturálatlanságával a legnagyobb „lúzerséget” jelenti.⁵³

Minden, ami formátlan, magában hordozza a mértéktelenséget is. A kapitalista üzem lényegével függ össze az önkorlátozás felszámolása, ami a céhes ipart szabályozta. Az egyre nehezebben elérhetőnek látszó üdvösség magával hozhatja azt, hogy a figyelmünket már nem is rá irányítjuk, hanem annak „evilági jelére”. „E jel” hajszolása, mint az egyéni üdvösség zálogáé, a társas viszonyokban a legsilányabb, legszívteleőbb farizeizmust eredményezheti.⁵⁴ Max Weber szavával „a misztikus megváltáskeresés áldozatul esik a testvérietlenség viláгурalmának”⁵⁵. A pénz, amint megtalálja a helyét a kapitalista gazdaságban, elkezd a világot szellemileg és anyagilag átformálni.

8. Az Aranyborjú

Mi ez?

Az Ószövetség mondja el a történetet, hogy a nép, miközben az Isten által készített törvény köztábláira vár, egyszer csak elkezd imádni a saját maga által készített aranyborjút. (Az élő lélek által adott racionális előírás helyett az okkult erők halottkultuszát választja.) Azóta se változott ez az ellentét a világban. Mutassa ez a példa is, miért lehetünk szkeptikusak a „történelmi haladás” eszméjével szemben.

A nemesfém mágikus jelentésű, így tisztelet tárgya kivétel nélkül minden magaskultúrában. Az arany a Nap féme – hatalmának a földi megjelenési formája –, az ezüst pedig a Hold féme, ugyanilyen jelentéssel. (A héber 'damim' szó egyszerre jelent vért és aranyat, ami a kőbe rejtetten mintegy vére a nem-organikus világnak.) Ezért főszereplői vallási és profán szertartásrendeknek, ünnepeknek, dekorációknak, sőt mint az inkák aranykertjében, egész okkult világot építhetünk belőle.

A pénz pedig egyetemes csereérték, konvención alapul, de ez csak egy adott kultúrán/hatalmi körön belül érvényes, hiszen a feltétele az, hogy valóban elcserélhető legyen használati tárgyakra. Ilyen volt például

a régi kínaiak kéregpénze, a polinéziaiak kagylópénze. Az arany, mint pénz, ellenben alkalmas a kultúrák közti cserére is, hiszen mindenütt értéket jelent.⁵⁶ Így hát az aranynak kétféle, egymástól különböző szerepe lehet: kultusztárgy és csereeszköz. Az egyiket megőrizni, a másikat továbbadni kell. Ez a nagy dilemmája például minden korok fősvényeinek. A megőrzött arany ugyanis nem szaporodik, ahhoz ki kell adni. Ráadásul a visszafizetés csak morális alapon biztosítható, holott az uzsorakölcsönnek semmi köze sincs a morálhoz.⁵⁷

Az arany története egy szorosan összefüggő kettős folyamat: despiritualizálódik és egyúttal dematerializálódik. Elvész a hozzá tartozó szellemi tartalom, és eltűnik maga az anyaga is. (Mutatván fonákjáról azt, hogy szellem és anyag nem kettő.)

A cseretárggyá változtatása a Nap szimbólumát lealacsonyítja a cseretárgy szintjére. Eközben azonban a spirituális hatalma nem szűnik meg, hanem démonizálódik. Ez még az újkor elején elkezdődött azal a tézissel, hogy a szentek érdemei a fölöttük rendelkező Egyház számára mintegy tőkét jelentenek, amit forgatni lehet a bűnbocsánat pénzért való árusítása formájában, ez hívta életre a reformációt. Meg kell említeni a „sötét Kabbala” misztifikációját is. A héber betűknek ugyanis számértékük is van, tehát egy szónak a „számértéke” meghatározható. Már most ha van két olyan szó, amelynek a számértéke azonos, bár mind a hangalakja, mind a jelentése más, akkor e két szót ennek dacára misztikus rokonság és felcserélhetőség fűzi össze egymással. A lényeg az, hogy ekképpen mennyiségi viszonyra redukálva a dolgokat, bármi elcserélhetővé válik aranyra. Az arany spirituális erőt jelent, több arany pedig nagyobb erőt. Érdemes tehát felhalmozni.

Merre tart?

Ha megnézzük, hogy mire is irányul és merre tart ez a felhalmozás, néhány eminens bankárdinasztiát kell összehasonlítanunk.

A Mediciek, az óriási vagyonú firenzei bankár család, még némiképpen középkori módon, nagyrészt *kultúrára* és mecenatúrára költötte a pénzét. (A megdöbbentő méretű és igen költséges középkori katedrálisok a városlakók felhalmozásából épültek meg. Mondhatnánk egy kapitalista szemével, hogy még nem volt mi egyébre fordítaniuk a pénzüket.) Végül aztán el is enyészett e bankárdinasztiá, a vagyonja is elolvadt lassan.

A Fuggerek, a sváb uzsorás család merő etnikai szolidaritásból a Habsburgok házi pénztárosaiává váltak, ők finanszírozták a császárok megválasztását a választófejedelmek megvesztegetésével (ami nem volt éppen olcsó multság), és egyre inkább a háborúikat is, amiről az idő tájt jegyezte meg helyénvalóan Montecuccoli, hogy nem kell hozzá más, mint pénz, pénz

és pénz. Ez a család, amely így a *politikai hatalomra* összpontosított, szintén elenyészett az idővel.

A kapitalizmus számos dinasztiát nevelt fel, itt még nem láthatjuk a pénz szertefoszlását, mivel önmagát folyamatosan bővítő tőkés *gazdaságszervezésre* fordították. De már láthatóak itt is a fordulat előjelei, érezhetően csökken a gazdaságszervezés jelentősége a pénzhez képest a világban.⁵⁸

A Rotschild-dinasztiá volt az, amelyik végre felismerte a pénz valódi lényegét. Nem szabad ezt másra fordítani, mint *önmaga bővítésére*, és ehhez képest minden más – kultúra, politikai hatalom, gazdaságszervezés – segédeszköz csupán.

A három kaszt – oratores, bellatores, laboratores – lassanként tehát feloszlik mint rendező elv. Így aztán Guénon szerint⁵⁹ „*Nyugaton a világ jelenlegi állapotában senki sincs többé azon a helyen, amelyet a saját természetének megfelelően normálisan el kellene foglalnia. Ez a következménye annak, hogy nincsenek többé kasztok, ugyanis a kaszt tradicionális értelemben semmi más, mint egyéni természet, az ezzel hordozott speciális hajlamok sorával együtt, amelyek az embert a megfelelő egyéni hivatás betöltésére készítik. Az emberek nem ismernek el többé semmilyen valódi tekintélyt a szellemi rendben, vagy törvényes hatalmat az időbeliben. A korlátolt az, aki fölényben van a bölcs fölént, a tévedés az, ami legyőzi az igazságot, az emberi helyettesíti az istenit, az egyén az, ami mértéket szab mindennek. »Jaj néktek, vak vezérek«, mondja az Evangélium.*”

A pénz pedig, ami minden minőségi különbség feloldásának a királyvize,⁶⁰ lassan dematerializálódott, az arany egyre éteribb valamikké kezdett szublimálódni, miközben a fizikai valójával mindinkább visszavonult a láthatóság köréből a bankok trezorjaiba.

Kezdődött a váltóval, ez egy leendő arany-kifizetés ígérete.

Aztán a papírpénz jött, ami szintén nem egyéb, mint az állam által garantáltan visszafizetendő váltó, a bank által nyújtott hitel fejében.

Majd az elektronikus pénz, ami már egyáltalán nem látszik, csupán valami jel egy számítógép memóriaegységében.

Végezetül a fantompénz, ami már egyáltalán nincs is, csupán egy leendő elektronikus pénz ígérete.

Megvalósulni látszik hát a forma abszolút hiánya, ami egyúttal a tartalom teljes elszakadása is mindazon valóságos folyamatoktól, amelyek a világunkban történnek. Olyan „fekete lyukra” hasonlít ez az emberi civilizáció történetében, ami magába szippantva minden rajta kívül állót megsemmisít.

A kapitalizmus lehet, hogy csak átmenet volt a Mammon viláгурalmához? Még van valóságos funkciója is, hiszen gazdaságot szervez, piacot épít, még valami közösségi aktus tehát. A pénz azonban lassanként übereli a működő tőkét, mint *hitel*, és mint en-

nek a hitelezésnek a központi szabályozása. (A világban a profitnak a 60%-a manapság már nem a gazdaságban, hanem a pénzügyi szférában realizálódik.)⁶¹ Mindaz az egyensúly, amit egy kultúrán belül az értékek érvényesítésének a morális kényszere jelent, átalakul a központi hitelszabályozás által működtetett, pusztán önmagára irányuló értéksemleges kényszerré.

De hiszen csak a Világ Urának a valósága vált ezzel nyilvánvalóvá. („Le diable n'existe point.” Ezzel együtt minden törekvése az, hogy vele együtt a világ se létezzen.)

A nihil

Nietzsche ide vágó próféciája a nihilizmus eljövételéről szól⁶²: „A legfelső értékek elértéktelenedtek. Hiányzik a cél, hiányzik a válasz arra, hogy miért. Rájöttünk, hogy a létezés összkarakterét nem tudjuk értelmezni sem a 'cél', sem az 'egység', sem az 'igazságosság' fogalmával. S ha ezeket, amikkel eddig értéket vittünk a világba, kihúzzuk belőle, akkor a világot értéktelennek látjuk.”

Hogy jutottunk ide?

A kartézianus függvény az „ok” középkori-arisztoteleánus fogalmából ki kellett küszöbölnie a teleológiát, a cél-okot.⁶³ Az igazi rövidzárlat akkor állt elő, amikor ezt a Tudomány nevében az emberi világra is kiterjesztették, a világunkban így nem maradt más, mint hatóok, természeti vagy társadalmi determinizmus. Ez a hatalomgyakorlás szempontjából rögvest apologetikává válik. Ha „ez a világtörvény”, akkor csak elmebeteg szállhat szembe vele (lásd a politikai pszichológiát a volt Szovjetunióban, az ellenzék kezelésére).

Van azonban egy másik lehetőség is, a „Világtörvény” felismerése és ennek alapján a „tudatos jövő” megvalósítása,⁶⁴ vagy ahogyan Marx mondja a *Feuerbach-téziseiben*, „a világ megváltoztatása”. Ez vagy támaszkodik az „eddig világra”, vagyis a kultúra alapjára, a tradícióra, osztozván benne a „létező emberekkel”, vagy pedig a semmiből kíván egy új világot teremteni olyasféleképpen, mint mondjuk Watt alkotta meg a gőzgépet. Ez az utópia társadalmi cselekvésként csakis erőszakos lehet, másképp nem nyomható le a „létező emberek” torkán. Az erőszak azonban megbocsátható, hiszen a Tudományos Haladás áll mögötte olyan keményen, akár a gravitációs törvény. Erre mondta Karl Popper, hogy ez a „történelmi haladásba” vetett vakhit a közvetlen felelőse a 20. század népiértésainak.

Nietzsche azonban, mint látjuk, tévedett. Valójában *van* cél. A neves chicagói közgazdász szerint „the bussiness of bussiness is the bussiness”.

A materialista természetfilozófia mindeddig nem tudta megmondani, hogy mi a célja az életünknek és tevékenységünknek. Noha amikor bármi apróságot csinálunk, azt mindig valamiféle cél érdekében tesszük. Itt viszont előttünk áll a despiritualizált filozófiai monizmus csúcspontja, a „Moneyism”. Rendkívül

érdekes, hogy a materializmusnak ez a felülmúlhatatlan csúcspontja egyúttal az anyag teljes tagadását is jelenti, hiszen e célnak már semmiféle anyagi formája nincsen, viszont ez a 'semmi' bármely 'valamire', anyagi létezőre is korlátlanul elcserélhető. Mindezenre egyértelművé vált benne az, hogy mi a célja ennek a világnak, ezt az „abszolút monizmus” hajszálpontosan meg tudja mondani:

HOGY MÉG TÖBB PÉNZEM LEGYEN.

9. Az elvárásolt anyag

Guénon a „mennyeség uralma” címmel minősíti azt az újkort, melyben a fő cél a tradíció teljes felszámolása. Ennek az első foka a materializmus kibontakozása, vagyis a pusztán mennyiségileg jellemezhető anyag egyedülvalóságának a doktrinája. A második fokozatban aztán illékonyvá válik az 'anyag' fogalma is, ő itt egy 'megfordított spiritualitásról' beszél.⁶⁵

Tévesen mondják, hogy a kultúránk 'elanyagiasodott'. Ellenkezőleg, úton van a teljes anyagtalanodás felé. A fizikus már azt se tudja, hogy mi az anyag, az atomok, Lucretius Carus könnyen felfogható apró golyócskái mindenesetre eltűntek már, csak egy nagy űr van, meg valami maszat, ott, ahol szilárd anyagot vélünk érzékelni. No az érzékeinknek, ami a materializmus egyetlen mértékadó forrása volt valaha, mindenesetre annyi. Viszont vannak helyette matematikai képletek, amiket meg egyre kevésbé értünk. Newton három törvénye, mint a Világmindenség alapja, legalább még követhető volt – de most mondja meg valaki, mi az a Higgs-bozon, amit ugyan nem találtak még meg, de egy művelt fizikus úgy hisz benne, akár Aquinói Szent Tamás az Istenben.⁶⁶

No mindegy, ha nem is tudjuk, mi az anyag, de azt legalább igen, hogy *van*, és a megmaradási törvénye szerint megsemmisíteni se lehet. Lehet azonban a másik fizikai alaptörvény szerint a rendezettségét csökkenteni, vagyis növelni az entrópiáját. A kultúra ugyan minden esetben a rendezést, vagyis a különféle zavaró körülmények dacára a megmaradást szolgálja, ez a definíciója is, viszont az újkorban a mondottak szerint kettős arculata lesz: miközben megkíséreljük a világot a magunk pillanatnyi emberi-társadalmi igényei szerint rendezni, folyamatosan rombolnunk is kell. „Legyőzzük a természetet” – hangzik a büszke felvilágosodás kori jelszó. „Lefűrészeljük az ágat, amin állunk”, tehetném hozzá a magam földhöz ragadt szemléletével. Persze azzal vigasztalnak, hogy addigra már megtanulunk lebegni. Ez az új hit az, ami felváltotta a „majd megsegít az Isten” típusú reménykedést.

Szóval: mindinkább lebegnünk kell. Már el is kezdtük.

A munka, mint az anyag értelmes megformálása, éppúgy eltűnőben van, mint a munka tisztessége. „Rendkívüli korszak – mondja Guénon⁶⁷ –, amelyben számtalan emberrel elhithető, hogy egy nép boldoggá tehető rabigába kényszerítéssel, saját civilizációjától való megfosztással, másoknak készült intézmények átvételével, a legfáradságosabb munkák erőszakolásával azért, hogy a számára fölösleges dolgokhoz jusson.”

A tudomány, az ambíciójától eltérőleg, nem válhatott életfilozófiává, hiszen nem tudott beszélni a létezés és tevékenység céljáról és értelméről. Ez a 19. század végére nyilvánvaló lett.⁶⁸ Ebből bontakoztak ki azok az áltudományos elméletek, amelyek a szigorú tudományos logikát „megpatkolták” szubjektív világmagyarázatokkal és célokkal. Mindenekelőtt ilyen a máig élő szociáldarwinizmus, ami a 20. században minden gonosznak a szellemi hivatkozása volt, a maga összehazudott tudományos tekintélyével. Maga a tudós pedig, felmérve azt, hogy nem tud a világhoz hozzászólni, megelégszik annyival, hogy megcsinálja a bombát, a mérget, a rezisztens baktériumot, a klónt, a tudatpusztító szert, majd mossa a kezét, mint Pilátus. Mi köze hozzá, hogy ezeket ki mire használja? Őszintén nem érti a szemrehányásokat, hiszen az etika nem szerepel a tudománya axiomatikusan alapjai között.

„Csak a pénz számít”, mondja korunk mértékadó szemlélete. De anyagi-e az, akit csak a pénz érdekel? Hiszen a pénz már nem is anyag, csak egy elektronikus jel. A mi emberünk tehát nem „anyagi”, hanem ha egyáltalán valami, akkor fogyasztó. S még csak nem is anyagot fogyaszt, hanem presztízst. Az öreg Renoir tűnődött azon, hogy a képeket nem azért veszik meg és akasztják a falra, mert tetszik nekik, hanem azért, hogy fitogtassák a gazdagságukat. De szerinte erre célszerűbb volna, ha tőzsdei részvényeket függesztenének ki.

A művészet a reneszánsz óta az „egyéni dicsőség” pogány eszméje alapján áll. „Non omnis moriar”, nem halok meg egészen, mondja Horatius eme evilági halhatatlanságról. A hosszú folyamat következménye pedig, hogy az élő kultúra lassan múzeummá alakul át. Brunelleschi firenzei kupolája, Michelangelo Dávid-szobra, Jan van Eyck bárányos oltárképe koruk világának az élő, szerves részei. A Louvre fantasztikus gyűjteménye viszont csupán a múlt tiszteletre méltó emléke – az is csak addig, amíg van, aki tiszteli nem az „anyagi értékét”, vagy a vele összefüggő hírértéket, hanem a szellemi tartalmát.⁶⁹

Lehet-e egy múzeumi tárgy kultikus jelentőségű? Amikor ez a kérdés felmerül, egyidejűleg az élő kultusz elhomályosodásával, akkor a l'art pour l'art azt mondja, hogy igen. „Du sollst dein Leben ändern”, változtasd meg életed – szólítja fel Rilket az archaikus Apolló-torzó. A kultusz akkor él, ha van ránk vonat-

kozó, egzisztenciális jelentése. De vajon van-e? Ennek elsőszámú feltétele az, hogy mi magunk is létezzünk valamennyire.

Mert az individuum eltűnt a pénze mögött. Ha minden eladó, akkor én is az vagyok. A negyvenes évek elején készült magyar film, a *Meseautó* milliomosának ezért az a legfőbb kívánsága, hogy ne a pénzéért, hanem önmagáért szeressék. Romantikus giccs, mindazonáltal még legalább egy ideált közvetít. Ez az ember még számít valamit önmagának. S ez mintha elmúlt volna. Nézzük a legújabb botrányt. D. S.-K., a 'nagy természetű' Világbankár, úgyszólván a földkerekség ura, kinek egyetlen kézmozdulata kontinensek sorsát döntheti el, a legintimebb emberi kapcsolatot, a szexualitást csak erőszak formájában tudja elképzelni. (Hasonlítsuk csak össze a híres nagy nőcsábászokkal, Don Juannal, Casanovával!) *Önmagát* ez az úr semmire se tartja⁷⁰, hiszen úgy véli, képtelen egy nőt meghódítani. De hiszen nem is kell – pótolja ezt a pénze, amiből sok van neki, tehát igen magas a 'píaci cseréértéke'. A formátlan spiritualitás ekképpen lesüllyed a formáját mindinkább elvesztő anyagba és egyúttal felemelkedik az absztrakt számviszonyokba, két irányban távolodván el attól, amit sokáig úgy mondtunk, hogy emberi élet.⁷¹

Így működik Nyugat despiritualizált kultúrája és vezet az anyagnak és az Énnek az elvesztéséhez. Igaz viszont, hogy ezenközben sikerült elrepülnünk a Holdra, sőt az atombombát is feltaláltuk...

„A találmányok által hordozott veszély, még akár a nem kifejezetten az emberiség elpusztítására gyártottaké is – mondja Guénon jó hatvan évvel ezelőtt⁷² –, de amelyek a természeti környezetben még így is épp elég, nem is gyanított katasztrófát okozhatnak, a továbbiakban előre nem látható mértékben fokozódik. Korántsem valószínűtlen, hogy a modern világ épp e találmányok révén pusztul el.”

Mefisztó pedig, a darab vége felé, miután látja kibontakozni az ember világot átalakító stratégiáját, a benne rejlő belső ellentmondással és mértéktelenséggel, várható győzelme biztos tudatában ezt vágja védené szemébe:

„Bármit csináltok, vesznetek kell!
Mi összeesküdtünk az elemekkel!”

A dematerializáció, az anyag formájának a szétbontása, az anyagi világ elfogyasztását is jelenti. „Legyőzzük a természetet”, mint láttuk abból a célból, hogy minél több pénzt halmozzunk fel. A természet egy darabig elviseli ezt a különös háborút, komoly önjavító mechanizmusai vannak, de egyszer csak ezek elégtelenek lesznek az öngyilkos győzelemmel szemben.

„Dies irae, dies illa,
Solvat saeculum in favilla.”
„Ama nap, a harag napja,
E világot elhamvasztja.”

Celanói Tamás próféciája a szó közvetlen értelmében az anyag megsemmisüléséről szól. És valóban, egy katasztrófa végső, látható és kétségbe nem vonható formája mindig materiális. De sem az oka, sem a lényege nem az.⁷³

10. The Waste Land

T. S. Eliotnak, a 20. század nagy költőjének ez a szó-játékon alapuló verscíme lényegében lefordíthatatlan.⁷⁴ A jelző azt jelenti, hogy pusztá, lepusztított, viszont a hangalakja megegyezik a „West”, Nyugat szóval. Hozzátennem még a mi nyelvünket, amelyben viszont a „föld” szó a kétjelentésű, mert nemcsak azt tartalmazza, hogy „Land”, hanem azt is, hogy „Globe”. Ez a cím tehát az egész világ elnyugatosodását/elpusztítását idézi fel.

A 14. századi, úgy látszik, minden kultúrára kiterjedő entropizálódásból Európa kitört és megteremtette az újkort. Az ázsiai kultúrák stagnálását nem ő idézte elő, igaz, e stagnálás nélkül más lehetett volna a helyzet.⁷⁵ Nyugat globális befolyása nem, vagy másképpen jöhetett volna létre. A példa kedvéért: amikor a portugálok Nyugat-Afrika mentén hajóztak, a békés, rendezett vidék part menti királyságai kitörő örömmel fogadták őket, még a portugál király fennhatóságát is önként elismerték volna, hogy részesedhessenek Európa kultúrájából. De ehelyett a rabszolga-kereskedés következett. Említhetném a jezsuita szerzetesek ígéretek, de végül silány európai intrikák által megghiúsított kínai térítési kísérletét is. Ezt meg az ópiumháború váltotta fel. Talán, ha ezek a kultúrák erőt tudtak volna szembeszegezni az erővel, akkor a viszonyunk és vele a világ sorsa is másképp alakul...⁷⁶

„Valódi”-e az elmúlt félezer év eseménytörténete, az az evolúció szigorú oksági következménye, vagy csak árnyéka egy mögöttes történetnek? Szolzszenyicin szerint „a történelem irracionális. Megvan a számunkra felfejthetetlen szövege.”⁷⁷ Ne bízzuk el hát magunkat a mi nagy történelmi intelligenciánkkal. Csou En-Laj, a kommunista Kína egykori második embere, eredetileg történelemtanár volt. Egyszer megkérdezték tőle, mi a világtörténelmi jelentősége a nagy francia forradalomnak. Mire azt válaszolta, hogy még túl rövid idő telt el ahhoz, hogy ezt megmondhassuk. Íme egy kínai, aki ezredévekben gondolkodik...

Nyugat, mint despiritualizált erőszak, mindenesetre úgy látszik, szellemileg győzött. Zárójelbe tette az eredeti kultúrákat, és megtanította őket „nyugatiul” gondolkodni. Japán imperializmus, orosz bolsevizmus, iszlám terrorizmus,⁷⁸ hutu népirítás, kínai kommunizmus⁷⁹... „Marx fontosabb a számunkra, mint Kung Fu-Cse. Ő tanított meg minket arra, hogyan győzzük le Nyugatot a saját fegyverével” – mondja diadal-

masan Kína brüsszeli követe. „A nyugatiak által terjesztett eszmék a nyugatiak ellen fordulnak, miután semmi mást, kizárólag megosztást és romlást eredményeznek. Éppen ezek miatt fog a modern civilizáció ilyen vagy olyan módon megsemmisülni. Mellekes jelentőségű, hogy ez a nyugatiak egymás elleni harca révén megy végbe, vagy társadalmi rétegek közötti háborúskodás révén, az 'elnyugatiasodott' keletiek által, vagy a tudományos haladás okozta kataklizma formájában. Mindenesetre a veszélyeket Nyugat teremtette és azokért csakis önmagát teheti felelőssé” – írta Guénon az itt sokszor hivatkozott kései művében.⁸⁰

A nyugati ksatrijába oltott üzletember meghódította, majd elveszítette a Földet, a belső ellentmondása miatt. A hatalmi dimenzió szellemi alap nélkül nem teremt egységet. Az európai imperializmus a feloldhatatlan belső válságát egy ideig kezelni tudta az egész Föld meghódításával, de ezután a 20. században Nyugat belső bomlasztó erői ezt lerombolták. Hatalmi vagy szellemi tényezőként már egyre kevésbé létezik.

A világhódítás eredetileg vallási hivatkozású „térítés”, majd profán hivatkozású „civilizálás” volt. Mondhatjuk ezeket fedő ideológiának, de az az igazság, hogy némileg hittek is benne.⁸¹ Bizonyos fokig még a „színes világ” is. Imponált nekik Nyugat technikája, határozottsága, szervezőkészsége. Kimondottan tekintélye is volt, nemcsak hatalma – a világháborúig.⁸² Ez aztán lerombolta a Fehér Ember presztízsét is, ami tán nem is olyan nagy kár, mint az, amit tőle eltanultak közben.

Nyugat e pillanatban teljes veszteségre áll, az életellenes erők mintha itt tökéletes munkát végeztek volna a „minden eladó” mentén. Megmaradót csak a szellemi hierarchia tud teremteni, és mind a hatalom, mind a pénz ezt a hierarchiát kizárja az élet irányításából. Simone Weil: „A mi korunk felszámolta a belső hierarchiát. Hogyan kímélhetné meg a társadalmi hierarchiát, mely annak elnagyolt mása?”⁸³

„Az egyetlen kérdés az – folytatja Guénon a gondolatmenetét –, hogy a modern szellem hatására Kelet egy pusztán átmeneti és felszíni válságot szenved-e el, vagy Nyugat a saját bukásával magával rántja az egész emberiséget. A tradícióban spirituálisan rejlő erő fölébe kerekedhetne az anyagi erőnek, ha a saját szerepét játszaná.”⁸⁴ Jelenleg azonban nem látni, hogy Kelet hagyományai meg tudnak-e birkózni a saját megújulásuk révén az európai nihilizmus hordalékával.⁸⁵ „A mi civilizációnk összeomlása után két dolog következhet – Simone Weil szerint –, vagy teljesen tönkremegy, mint az ókori civilizációk, vagy alkalmazkodik egy decentralizált világhoz.”⁸⁶

Guénon, akinek a szellemi alapja a tradícióban, tehát az időn kívül van,⁸⁷ és ezért képes messze túllátni az időbeli folyamatokon, Európát sem látja még feltétlenül elveszítettnek. Empirikus alapja ennek „a vallási tradíció élettereje, amely akkor is, ha így egyfajta vir-

tuális állapotba került, a századok hosszú során át elene irányzott összes megfertőzési és elpusztítási kísérlet dacára még mindig fennmaradt. Azoknak, akik képesek mérlegelni, ebben az ellenálló képességben észre kell venniük egy 'nem emberi' hatalom jeleit. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a tradíció sem a modern világhoz, sem annak egyetlen eleméhez nem tartozik, hanem a modern világ irányulásainak és törekvéseinek közvetlen ellentéte. A szó valódi értelmében vett vallási szellem és a modern szellem között csakis kibékíthetetlen ellentét létezhet. A modern szellem keresztényellenes, mert vallásellenes, mert még átfogóbb értelemben hagyományellenes. Valami a kereszténységből mégiscsak átszivárog napjaink keresztényellenes civilizációjába. Mi több, állítjuk, hogy mindaz, ami érték még fölfedezhető a modern világban, a kereszténységből maradt fenn.⁸⁸

A modern világ katasztrófa felé tartó válságát kizárólag az időtlen tradíció segítségével kísérlelhetjük meg leküzdeni, mondja. Tradíciót kreálni természetesen nem lehet⁸⁹, viszont van Nyugaton egy tradicionális karakterű szervezet, és ez a katolikus egyház.⁹⁰ „Elegendő lenne az egyház tanítását restaurálni, az általa külsőleg hordozott vallási forma legcsekélyebb változtatása nélkül, az ugyanis ténylegesen implikálja a mélyebb jelentést, jöllehet annak az egyház jelenlegi képviselői, úgy tűnik, nincsenek tudatában, akárcsak a katolikus tanítás és a többi tradicionális forma esszenciális egységének. Tulajdonképpen a dolgok jelenlegi állása szerint a katolicizmus csak virtuálisan létezik, mivel semmilyen igazi egyetemesség-tudat nem fedezhető fel benne. Mindazonáltal a léte önmagában alapot képezhetne a tradicionális szellem restaurációjához. Mindössze annak az újraépítése lenne szükséges, ami a modern deviació előtt még működött.”

Nem lebecsülve mindazt a nehézséget, amely ennek útjában áll – hiszen a modern szellem minden értelemben diabolikus erői a hatalmukban álló összes eszközzel szembeszállnak vele – mégis azzal fejezi be, hogy

„nincs ok a kétségbeesésre, és ha nem is lenne remény valamiféle eredmény elérésére a modern világ katasztrófaliss megsemmisülése előtt, az nem elég ok arra, hogy ne fogjunk bele a távlataiban a jelen korszakon messze túlterjedő műbe. A felfordulás, a tévedés, a sötétség csakis látszólagos és átmeneti győzelmet arathat, minden részleges egyensúlytalanságnak hozzá kell járulnia az egész nagy egyensúlyához.”⁹¹

Hamvas Béla pedig ezzel a hasonló irányba mutató reménységgel foglalja össze a helyzetünket⁹²: „Az Aranykor realizálásának az útja negatív. Ami azt jelenti, hogy sorra próbálja ki az összes lehetőséget és minden kísérlet, amely nem az Aranykor megvalósítását segíti elő, sorra megbukik. Minden kísérletnek meg kell buknia, végül csak egyetlenegy marad, amit meg kell csinálni. »Az én birodalmamat ellenségeim építik«, mondja az Úr. Nem akarják. Senki sem akarja. Félnak tőle, irtóznak tőle. De az egész úgy ahogy van, csödbe kerül, és minden, ami nem igazi, kiiktatódik. Végül a valódinak meg kell valósulni.”

Vajon hány tévutat kell még végigpróbálnunk addig?

■ ■ ■

Miklóssy Endre (Bercel, 1942): építészmérnöki képzettséget szerzett a BME-n, regionális tervezőként, kutatóként, tisztviselőként és oktatóként dolgozott a szakmájában. Írásai a rendszerváltás óta jelennek meg, elsősorban az elásott magyar gondolkodói hagyomány feltárásával foglalkozik. Megjelent könyvei: *Küszöbök* (1995), *Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél* (2001), *Hamvas Béla* (2002), *A másik ember keresése* (2009). Az itt közölt tanulmány a Filozófiai Vitakör 38. évfordulóján, 2011. május 13-án a *Nyugat alkonya* tárgyban tartott konferencia szerkesztett előadássszövege, a *Letopis Matica Srbska* a 2012. január–februári számában közölte Sava Babic fordításában, és az idei könyvhétre várható *Évezredek között* című esszékötetben is megjelenik.

JEGYZETEK

- 1 Az öreg Goethének egyszer egy különös látogatója volt. Késő éjszakáig beszéltek, majd amikor elment végül, Goethe felesége megkérdezte, ki volt ez. Mire ő huncyorított és azt mondta: a Világszellem.
- 2 W. Löwith: *Világtörténelem és üdvtörténet*. (Bp. 1996, 112.)
- 3 Amíg például volt olyan, hogy Belga Kongó, a néger gyerekek úgy tanulták Belgium történetét, mintha más ország nem is lenne a világon.
- 4 Néhány éve egy diplomáciai megbeszélésen egy nyugati kormányfő történelmi példaképpen

a waterlooi csatára hivatkozott. Kínai partnerre, jól kiszámított udvariatlansággal, ezt válaszolta, „Mi nem foglalkozunk távoli kis országok jelentéktelen történelmével.”

- 5 Kegyetlen erkölcsi kritikaként és pusztulásvízióként ezt a történetet idézi fel Dürrenmatt is, a *Romulus der Grosse* színdarabjában.
- 6 W. Benjamin: *Angelus novus*. (Bp. 1980, 962.)
- 7 Különös és tanulságos, hogy a továbbiakban Spengler mégis úgy vélte, meg lehet fordítani a pusztulásnak ezt a szükségszerű trendjét, mégpedig azáltal, hogy a németek meghódít-

ják a világot. (*Die Jahre der Entscheidung*) Nem is azért érdekes ez, mert muníciót adott Hitlernek, hanem azért, mert irracionális hozzáítét egy racionálisan koherens logikához – amit, íme, a vágyalom szétértelmezés-érvényteleníthet, vagyis mégsem determinál.

- 8 Természetesen létezik „történelmi szükségszerűség”, mint a cselekedetek karmatikus következménye. Nem feltétlenül szükségszerű például egy háborút elkezdni, de ha már elkezdjük, akkor a további lépések meglehetősen szükségszerűekké válnak. Ebben az értelemben a „tör-

- ténelem” nem egyéb, mint a jóvá nem tett bűnök-ből eredő pusztulástörténet, körülbelül ezt mondja Walter Benjamin pusztulásvíziója is.
- 9 R. Guénon: *A modern világ válsága*. (Debrecen, 2008, 81.)
- 10 A muszlim történelemfelfogás például Hitlerről azt gondolja, hogy Allah lánzsája volt a hitelenek megbüntetésére. Sok száz könyvet írtak össze erről a nagy jelentőségű történelmi mozgalomról, de ehhez a teljesen egyszerű és vitathatatlan mondatig egyetlen nyugati történész sem jutott el.
- 11 R. Guénon: i. m. 17.
- 12 Dante: *Purgatorio XVI*.
- 13 Várkonyi N.: *Az ötödik ember, II*.
- 14 J. Huizinga: *A középkor alkonya*. (Bp. é. n. 195.)
- 15 Dante: *Paradiso I*.
- 16 Szolzenyicin: *A vörös kerék, II*. (Bp, 2005, 419.)
- 17 Kunszt Gy.: *A hagyomány jövője*. (Veszprém, 2005, 226.)
- 18 E. Friedell: *Középkor, pestis, misztika*. (Bp. 1989, 136.)
- 19 J. Burckhardt: *A reneszánsz Itáliában*. (Bp. 268.)
- 20 E. Friedell: i. m. 146.
- 21 Bocsánat a szóért, Kazinczy Ferenc naplójából származik.
- 22 J. Huizinga: i. m. 168.
- 23 R. Guénon: i. m. 80.
- 24 Fülep Lajos: *Donatello problémája*.
- 25 Nietzsche: *Ecce Homo*.
- 26 Várkonyi N.: *Az ötödik ember, II*. (293.)
- 27 Szabó Lajos: „A létezés és az értékelés nem kettő” Az ember például a fele életét abban a jövőben tölti, amit bizonyos érték-megfontolások alapján maga alakít ki önmagának.
- 28 A hótan az entrópia fogalmával ugyan már másfél-száz éve eljutott ennek a kapujába, de belépnie még nem sikerült.
- 29 Kinyitom a garázsajtót, majd pedig behajtok a kocsi-val – vajon felcserélhető-e ez a kettő úgy, ahogyan az $A + B = B + A$?
- 30 Van azért ebben egy belső ellentmondás – hiszen a „valóság törvényei” nyilván nem mondhatók „anyagának”, tehát „más is van” az anyagon kívül.
- 31 Várkonyi N.: *Az ötödik ember, III*. (244.)
- 32 Egyszerű példával, ha a törvény azt mondja, ne lopj, és mégis lopnak, kétféle dolgot tehetünk. Megjavítjuk a tolvajt, esetleg büntetéssel elretentjük. Vagy pedig eltöröljük a törvényt, mint ami nem felel meg a valóságnak. Nyugat ez utóbbit választotta.
- 33 A „létharc” például, a darwinizmus kulcsfogalma, a kapitalista konkurrencia-harcból ered, azt vetíti az egész élő természetre. S ettől Tudományos tekintélyt szerezve, már vitathatatlan axióma lesz a társadalmi életben is.
- 34 Hitler alapján véve „új törvényhozónak” tekintette magát, akárcsak Lenin, tehát a formaalkítás fontosságát legalábbis felismerték. Legfeljebb hozzátenném, hogy efféle alapokon ez nem lehetséges.
- 35 Emlékeztetőül, ez a szó azt jelenti, hogy „szent rend”.
- 36 Körülbelül ezt mondja Arisztotelész is a köztársaságról. A különbség mégis jelentékeny. A görög meghatározás leíró, a keresztény meg előíró.
- 37 Az újkori vallásháborúk lezárásaképpen megszületett fejedelmi főkegyúri jog stabilizálta a helyzetet, de ebből csak az abszolutizmus logikája következhetett. A vallás lelkiismereti kontroll-funkciója egészen összezsugorodott, a „hatalommegosztás elve”, még ahol valóban működik is, semmiképpen sem pótolja.
- 38 Hannah Arendt szerint a 20. század totalitárius rendszerei csupán őszinte válaszok erre az elhazudott problémára.
- 39 „Az individuáció princípiumában szemlélt, az egységbe visszarendeződni képtelen sokaság olyan közösség alakját veszi fel, amely egyszerűen az alkotó individuumok számtani összege. A szupraindividuális princípiumtól elszakadt sokaság törvénye valóban a legnagyobb szám törvénye. Ezen alapszik a 'demokratikus' eszme.” (Guénon: i. m. 91.)
- 40 Bibó István jelentős észrevétele ez.
- 41 Dosztojevszkij: *A Karamazov testvérek*.
- 42 A marxizmus megkísérelte korrigálni a „negyedik rend” bevezetésével, vagyis empirikus szociológiai úton – a kísérlete azonban elméletileg is, gyakorlatilag is problematikusnak bizonyult.
- 43 M. Weber: *A világvallások gazdasági etikája*. (Bp. 2007, 51.)
- 44 M. Weber szerint a szabott árakat először csak a kvékerek alkalmazták a 17. században.
- 45 M. Weber: i. m. 27.
- 46 Jól mutatja ezt éppen a zsidók hányattott sorsa, kiket hol kiűznek, hol visszahívnak. Nem azért, mert okvetlenül nélkülözhetetlenek volnának, hanem azért, mert elvi alapok híján a hatalmasok maguk se tudják, hogyan járjanak el.
- 47 M. Weber zseniális tanulmányát a protestáns etika és a kapitalizmus szelleme közti kapcsolatról a történelmi-szociológiai módszertan korlátottsága miatt érik a kritikák. A kapitalizmus szelleme kibontakozhatott a kálvini predestináció tanától függetlenül is, közvetlenül a kézműipar etikájából. Inkább az volt sokáig a gátja, hogy a kézműipar általában ellenfele volt a korlátlan és át nem tekinthető növekedésnek. A kapitalizmus első dolga épp ezért a céhek lerombolása volt.
- 48 Nietzsche: *Der Genealogie der Moral, III*.
- 49 Különös ennek az elvnek az átalakulása korunk „fogyasztói kultúrájában”. A javak egyenlőtlen elosztása milliókat kényszerít aszkézisre, míg maguk a „felhalmozók” immár dúskálni is képesek.
- 50 A gentleman középkori eredetű ethoszával nem fér össze a pénzzel való foglalkozás. Ez vezetett egyrészt a történelmi osztályok hanyatlásához, másrészt az őket imitáló polgárság belső értékzavarához.
- 51 Számos dokumentuma van ennek, kettőt emelnék ki közülük, Szolzenyicin *Gulag-szigetvilágát* és Gábor Áron *Az ember-től keletre* című szibériai trilógiáját, amelyek jól rávilágítanak a társaslelki összefüggésre.
- 52 A társaslélektan ezt nevezi anómiának.
- 53 A magát díjbirkózó-testúvé kigyúrt Korunk Hőse örülhet, ha őrző-védő beosztást kap egy nyápic pénzembernél.
- 54 A dinasztiaalapító J. D. Rockefeller olajkirály közismert gúnyneve az volt, hogy „bibliás rabló”.
- 55 M. Weber: i. m. 236.
- 56 A kereszties háborúk korszakában semmi akadály nem volt az arab dirhemek európai forgalmának. Annyira nem, hogy még hamisították is.
- 57 Különböző királyok elég gyakran vissza is éltek ezzel, a felvett kölcsön visszafizetését szükségtelennek tekintve. De végül a londoni aranyművesek 1695-ben rájöttek a megoldásra: nem is kell visszafizetni, elég egy folyamatosan kamatozó hiteljegy. Így született meg a Bank of England és a modern állam hitelpénz-gazdálkodása.
- 58 A Világbank az elmúlt évtizedekben komoly kölcsönökkel finanszírozta a transznacionális trösztöket a kisebb vállalkozások megvásárlására. Ettől pedig a gazdasági teljesítmény, a hitelnyújtás eredeti célja, semmit sem nőtt. Ez már aligha kapitalizmus. Igaz, a bank profitja ennek dacára megnőtt.
- 59 Guénon: i. m. 81–82.
- 60 Még a *Kommunista Kiáltvány* is méltatlankodik ezen. Más kérdés, hogy megoldást nem mutat. Ahhoz ugyanis nem hőzöngeni kell, hanem gondolkodni, mint például Silvio Gesell, a német-argentin közgazdász.
- 61 Pascal Salin, a Sorbonne közgazdász-professzora, most írt egy könyvet a gazdasági problémák megoldásáról, *Vissza a kapitalizmusba* címmel. Mivelhogy ami van, az egyáltalán nem a kapitalista egyéni kockázati felelősségén nyugvó rendszer, hanem ellenőrizetlen alkalmazottak gátlástalan magánhaszon-szerzése.
- 62 Nietzsche: *Der Wille zur Macht, I*.
- 63 Van ugyan ezzel a redukcióval fizikai probléma is, de a matematikai apparátussal semmiképpen se lehetett egyeztetni a célokságot, így az „idő” vagy a „logika” fogalma eléggé problematikus a mai kísérleti fizikában.
- 64 Zavaros a dolog, hiszen ha Világtörvény, akkor

- nélkülünk is megvalósul. Ez nem szórszálhasogatás, mert például a hajdani orosz marxisták bolshevik–mensevik szakadása ennek a mentén történt, az ismeretes eredménnyel.
- 65 Guénon: *A mennyiség uralma és az idők jelei*. (Debrecen, 2006)
- 66 Az újkori fizika kezdetétől uralkodó az a téveszme, hogy az anyag elemi részei között az összefüggések egyszerűbbek, mint a mi érzékelt makrovilágunkban. Semmi sem igazolja ezt, sőt mindig újra kiderül, hogy nem így van, mégis hiszünk benne. Efféle volna a Higgs-bozon is, ami, „mindent egyszerűen megmagyarázna”. Attól tartok, hogy ez még akkor sem igaz, ha a bozon valóban létezik. Viszont látható, hogy a tudomány a Végső Okot kívánja ekképpen azonosítani, miután Isten ilyen oknak semmi képp se fogadható el, az analitikus emberi elmének meg, úgy látszik, szüksége van rá, hogy érteni vélje a világot valami egyszerű magyarázaton keresztül.
- 67 Guénon: i. m. 107.
- 68 Az 'értelmi tisztesség' nyugati gondolkodói számára ez a helyzet damaszkszi fordulatot eredményezett, és a 20. század elején csaknem megfordították a történelem diabolikus 'főáramát'.
- 69 Egyik ismerősöm mesélte, hogy mialatt tömeg lökdösődött a Mona Lisa páncélüveggel védett képe előtt, a kutyát se érdekelte a mellette lévő Sziklás Madonna, Leonardo másik mesterműve. Így aztán zavartalanul gyönyörködhetett benne.
- 70 Érdekes, mennyire visszatér, ha ellenkező formában is, a középkor. A dominikánus szerzetes is így volt önmagával, csakhogy ő Isten előtt tartotta magát jelentéktelennek. A mai Dominique viszont a Pénz előtt.
- 71 Hamvas Béla a *Zöld és lila* című tanulmányában elemzi felülmúlhatatlanul ezt a kettős folyamatot (*Patmosz I.*)
- 72 Guénon: i. m. 106.
- 73 Radix omnium malorum est cupiditas, minden bűn gyökere a pénzsóvárság – ezt már a középkor is így látta igen helyénvalóan. De mi odahagytuk ezt a kort, a sötéttségével együtt.
- 74 Vas István úgy fordította, hogy *Átokföldje*.
- 75 Fél évszázaddal Vasco da Gama előtt például akkora kínai flotta járt az Indiai óceánon, amelyenről a korabeli Európa nem is álmodhatott. De a kínaiak azután visszavonultak, nem látták a célját az egésznek.
- 76 A kultúrák egymást rendkívüli módon megteremkenyíthetik. Hivatkozom itt csupán a barokk festészet elementáris hatására a japán fametszet kiszínesedésében, majd visszahatásképpen a japán kompozíció hatására a posztimpresszionista festőkre.
- 77 Szolzsenyicin: *A vörös kerék, I.* (346.)
- 78 Semmiféle muszlim vallási hagyománya ennek nincsen. A 19. századi olasz, francia, orosz anarchisták kezdték el az egészet, Közel-Keleten pedig az Izrael megteremtéséért küzdő zsidók honosították meg.
- 79 „A modern felfordulás Nyugatról veszi eredetét, de a legújabb időkig megmaradt lokális jelenségnek. Mára azonban kiterjedt mindenüvé, és úgy tűnik, Kelet sem tud neki ellenállni.” (Guénon: i. m. 113.)
- 80 Guénon: i. m. 115.
- 81 Azt hiszem, jobban hittek, mint manapság a pénzügyi guruk abban, hogy a cél a világ gazdasági egyensúlyának fenntartása. („Magunk között szólnán, a valódi cél a profitunk maximálása.”)
- 82 Charles Taza Russel, a jehovista szekta megalapítója, 1870 táján azt jövendölte, hogy a világvége 1914-ben fog bekövetkezni. Mit szóljuk hozzá?
- 83 S. Weil: *Jegyzetfüzet II.* (Bp. 1996, 138.)
- 84 Guénon „materia” szavát, mint láttuk, a „money” szóval kell pontosabbá tennünk.
- 85 Válaszom nincs erre, de eszembe jut két példa. Thomas Lawrence ezredes, aki az első háborúban fellázította az arabokat a török uralom ellen, a sivatagi éjszakában beszélget a beduiakkal. Egy kitűnő katonai távcsöve van, és azok ámultan veszik észre, mennyivel több a csillag annál, mint amit szabad szemmel látnak. Ez még semmi, mondja az angol, ahhoz képest, amit az óriás obszervatóriumaink mutatnak meg. Mire az arabok, szemrehányóan: „Mi a néhány csillagunk mögött ott látjuk Isten arcát. Ti, európaiak mit láttok a milliányi csillagok mögött?” A korrekt gondolkodású Lawrence erre nem tud mit mondani.
- Egyszer pedig a rádióban hallgattam egy beszélgetést egy intelligens, teljességgel „nyugati” gondolkodású fiatal hinduval, ahol is szóba került a tehénkultuszuk. Nem próbálta az általunk természetesnek hitt módon sem racionalizálni, sem pedig szimbolikus jelentést adni neki, csupán ennyit mondott: „Amíg Krisna nem jön vissza és nem mondja azt, hogy hagyjuk abba, addig fenn kell tartanunk.”
- 86 S. Weil: i. m. 137.
- 87 Az ötvenkötetes *Encyclopedia Britannica*-ban, ahol még a büdösbogárról is félhasábnyi tanulmány van, az ő neve egyáltalán nem szerepel. Csakúgy, mint a német alaposágú *Brockhaus*-ban, vagy a francia *Nagy Larousse* lexikonban. Aki netán kételkedik a Political Correctness Gondolatrendőrségének a létezésében, az tűnődjön el ezen az érdekes egybeesésen. Igaz viszont, a hinduk egyedül őt ismerik el a nyugatiak közül úgy, mint az ő tradíciójuk hiteles értelmezőjét. Kunszt Györgyöt, aki ezt a hiányt észre vette, azzal vigasztaltam, hogy viszont a teozófus Blavatsky neve mind egyik nagylexikonban szerepel. . .
- 88 Guénon: i. m. 111.
- 89 Guénon emiatt lett elszánt ellenfele a teozófiának.
- 90 Guénon: i. m. 129. A protestantizmust a 'sola scriptura' hivatkozása, vagyis a Biblián kívüli tradíció elutasítása miatt problematikusnak, sebezhetőnek tartja.
- 91 Guénon: i. m. 135.
- 92 Hamvas B.: *Patmosz I.* 274. ■

A kakassal KEZDŐDÖTT

Hogy Darvasi László legutóbbi novelláskötete sokkal inkább a hiány, mintsem a vándorlás könyve, az elég hamar kiderül. És itt nem csak a hátsó-külső borító frappáns idézetére gondolunk („*Akkor vagy, ha hiányzol*”), hanem sokkal inkább arra a Jézus- és leginkább Isten-képre, ami már a kötet elején szépen kirajzolódik. Illetve dehogyan rajzolódik, éppen ez a lényeg. Már a gondos fülszöveg is Jézusról tesz említést, mint titkos főszereplőről, és ezzel valamelyest irányt is próbál mutatni, miként tájékozódjunk az utalások, motívumok és sejtetések nem egyszer becsapós rendszerében. A kérdés ugyanis mindezek alapján elsősorban az, hogy olvasható-e a *Vándorló sírok* afféle tematikus kötetként, valóban létezik-e az egyes novellák, apróbb történetek összefüggő hálózata? A kötet felépítése már a ciklusok alapján is kristálytisztának, egyszerűnek látszik: az *Édenkertből* eljutunk *A szomszéd haláláig*, tehát nagyjából az emberiség kezdetétől napjainkig, a metaforikus kertből a valódiba, a sajátunkba. Közben kisebb-nagyobb léptekkel végighaladunk a világtörténelmen, és bőven van mit látnunk, tapasztalunk, de nem pont úgy és nem pont abból a nézőpontból, ahogy azt megszokhattuk. Darvasi most nem a *sem-miből* építkezik, hanem nagyon is közismert, akár közhelyes kulturális alapotívumokat, beidegződéseket keres, amelyekkel ugyan játszani éppen nem tabu (miért is lenne az?), de attól még korántsem egyszerű feladat. Túlsúlyos fogalmaknak kell újra novella-alapanyaggá válniuk.

A gyánúkat, hogy a kötet szövegei szinte végig szoros egységet alkotnak, erősíti az a tapasztalat, hogy egyáltalán nem mindegy, hol kezdünk bele. A *Vándorló sírok* nem a szemezgetős könyvek közé tartozik. Ha konkrét történetiszálak nincsenek is, néhány gondolat kifejtéséhez, kibogozásához bizony több szövegre is szükség van.

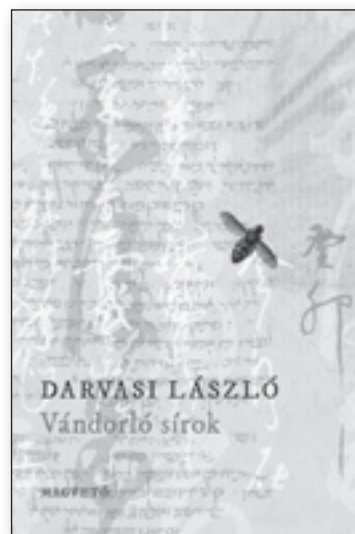
Darvasi László: *Vándorló sírok*
Magvető, Budapest, 2012

A kert, a kakas, a fémpénz, az állon lecsorgó bor képe, a vér színe, a darázs zümmögése, férfi és nő alakja, vándorló sírok, rezzenő faágak és a legkülönbözőbb testi és szellemi fogyatékoságok, betegségek ismétlődése, felbukása végig azt az érzést kelti, hogy valójában ugyanabban a történetben járunk, és mintha a karakterek is folyton ismétlődnének, csak éppen más korokban, más nevek alatt cselekszik lényegében ugyanazt. Erre utal a negyedik ciklus címe, a *Jézus-manóke* is, ám mégsem ez a néhány szöveg mondja el a legtöbbet a kötet egészéről. Az előzmények sokkal érdekesebbnek látszanak.

Szinte közhely Darvasi Lászlóval kapcsolatban, hogy afféle rövidtávú, a novella (abból is a rövidebb) az igazi terepe, meg hogy a sokat író írók közé tartozik. Az első állításra cáfolat *A könnyemutatványosok legendája*, valamelyest igazolja viszont a *Virágzabálók* vegyesebb kritikai fogadtatása. Utóbbi állítás pedig valószínűleg elsősorban a tárcákra vonatkozik (és részben magából a műfajból adódik), hiszen, ami végül kötetben megjelenik Darvasitól, az soha nincs apropó nélkül, az nem az utóbbi időben született írások egymás mögé helyezése. Ez igaz a most tárgyalt kötetre is, nagyon kevés benne a *véletlen* szöveg.

A gyűjtemény legerősebb darabjait kétségkívül az első három ciklus tartalmazza, és itt mutatkoznak meg leginkább a tematikát adó összefüggések is. Az *Édenkert* című ciklusba összesen három novella került, ezek a történetek valóban a kezdeteket, az őszállapotot mutatják. Nincsen más csak a férfi, a nő és (a bűn helyett) a halál. Egy kifordított, profán, negatív szentháromság. A férfi és a nő feltétlen bizalommal, de már nem naivitásban élnek egymás

mellett, a kor nem számít, nincsenek is konkrét utalások évekre-évszázadokra, hiszen a helyszín a fontos: a kert, a ház. A kísértést, a bűnbeesést, az árulást pedig a halál helyettesíti: először a nő öngyilkossága (*Fa*), aztán a férfi hirtelen halála (*Arulás, Teregetés*). Hiszen, ezek szerint, hiánnyá válni a legnagyobb bűn. Hogy Isten létezik-e, valóban szereplője-e, irányítója-e az eseményeknek, az csak a ciklus utolsó szövegében vetődik fel, jellemzően akkor, amikor egy pap is belép a szereplők közé (furcsa mód viszont éppen egy megközelítőleg *kísértő* szerepkörben). Ezt követi a *Kína visszatér* című ciklus, ami ugyan időben és térben mintha messzebbre vinne minket, hangulatában és tematikájában mégis meglepően közel áll az ezt megelőzőkhez. A Csin Akadémia, a kínai bölcsek, az álanekdoták és maga a cikluscím is *A lojangi kutyavadászokat* idézi meg, de még így sem kerülünk messzebb az eredeti témától. A *Kína visszatér* szövegeiben két új elem jelenik meg, ami korábban hiányzott: a férfi és a nő szereplő már nem csak férfi és nő, hanem jelzőket is kapnak, a halál pedig nem a semmiből jön, hanem akad elkövetője is, ami nem csak a rossz szellem, a babona vagy az átok, hanem maga az ember is lehet. Az öntudatra ébredt ember tudatosan, csoportosan és szisztematikusan gyilkol: a *Tündérdomb* kivégzőosztaga egyre közelebb araszol a főhős kertjéhez, házához, míg végül saját otthona lesz a gyilkosságok helyszíne. *A festő és a szomszédja* című szövegben a szomszéd annyira irigyli kertjének vászonra

festett szépségét, hogy inkább elpusztíttatja minden növényét, *A szencseni agyag átkában* pedig a szobrász hiúsága és önhittsége okozza saját és alkotásainak vesztét is. Ezen a rengeteg tragédián nem csodálkozhatunk, hiszen az ember először itt mutatkozik meg teremtként, először bitorolja a teremő helyét. Közben *vízzel, sárral, agyaggal* játszik, és ebben látja mindenhatóságát. Pontosabban egy igazi mindenhatónak a hiányát. „S akkor nem jön az ihlet, ha nem hívják?!, tudakolta Luj kapitány, és nyújtotta az üres poharat. Inni is fontos, de még fontosabb a szomjúság, kapitány úr, mondta erre ő, és netni kezdtek.” (*Tündérdomb*)

A feltételezett főszereplő, Jézus, csak mindezek után jelenik meg, és egyáltalán nem tűnik úgy, mintha a jókora hiányt feledtetni tudná. Hétköznapi, szinte komikus figura, akit eleinte csak furcsa szokásai különböztetnek meg a többi profétától. A Jézus-manökenek előtt feltűnik egy Jézus-bagatell figura, aki soha nem kérdez semmi személyeset, különösen szereti a fügelekvárt és meglepően gyorsan belehal a szenvedéseibe. A keresztfán „*általában tovább bírják*”. Júdás pedig így próbál visszaemlékezni egyik tanítására: „Ezt talán éppen Jézustól tanulta. De lehet, hogy csak neki jutott az eszébe. Az is lehet, hogy Jézus éppen fordítva mondta.” (*Júdás*) Közben három novellán keresztül végigéljük az elárultatás, az elfogatás és a passió eseményeit, egy pillanatra sem találkozzunk Jézus nézőpontjával. Júdás, Malkus (a társait a kertbe vezető katoná, akinek végül Péter levágja a fülét) és az ismeretlen sírásó a valódi főszereplők; hétköznapi, kicsinyes nehézségeik és leginkább sértett önértékük. Emberi kicsinységükben, esendőségükben pedig ironikus helyzetekbe kerülnek, még a tragédián belül is. Júdás szitát próbál javítani, és ócska szögekkel kell bajlódnia, Malkus tulajdonképpen szerelmes a Getsemáné kertbe, a vén sírásó pedig annyira megsértődik, hogy hibátlan sírját nem találják alkalmasnak Jézus számára, hogy a jelek szerint képes lenne a sziklát is elmozgatni a *bizonyos barlang* elől, hogy helyére tegye a becsületét. Darvasi ebben a ciklusban a legeredetibb, itt állítja leginkább a feje tetejére az ál-

talunk ismert világot, miközben ilyen befejezésekre képes: „A fiú megcsóválta a fejét, majd visszagyalogolt a városba. Különben az ünneplő köpenyében volt, büszkén lépkedett a nyüzsgő, ordító utcán. Szébb lett a világ. És azt is gondolta, föltétlenül elbeszélget az öregemberrel. Hogy is volt azzal a hatalmas sziklával a barlang előtt? Hogy is volt?” (*A sírásó*)

A *Jézus-manökenek* ciklus szövegei már jóval terjedelmesebbek, jóval lazább szövésűek. Ezzel együtt a kötet korábbi szikár, kevés szóból, apró jelekből épülő feszültsége is múlni kezd. Több lesz a történelem és kevesebb az első kézből elmondott, valódi történet. Az őszinte riadalmat és meghökkenést felváltja a sokkolás. A kereszténység elterjedésének, a keresztes háborúk időszakában vagyunk, amikor a hiedelmek helyére lassan és erőszakosan bevonulnak dogmák, a műveltség terjesztése pedig még nem békességgel, hanem háborúval és pusztítással jár. Amíg a Júdás-történetből szinte teljesen hiányzott a garas- és a kakasmotívum, addig a továbbiakban jut belőle bőven. „Mint mondtam, a kakassal kezdődött” – meséli a *Szegény Henrik* főszereplője, az ártatlanságát fölláldozó fiatal lány, hogy aztán ezzel együtt az emberiség is elveszítse ártatlanságát, és a legszörnyűbb kórok, borzalmak juszanak neki: lepra (*Szegény Henrik*), hidgegrázás, csonkítás (*Jaufre Rudel*), téboly (*Peppo, a Jézus-manöken*), testvérgyilkosság (*Ricardo de Cruz vándor-*

ló sírja), átok (*Fernando Asahar tökéletes élete*). A ciklusnak van funkciója és akadnak erős pillanatai: például az írástudatlanság elmúlása, a szó, a mondat értékének fölerősödése, az ember művésszé válása ezekben a szövegekben sűrűsödik össze apró történetekké, de ez a szakasz még így is csak terjedelmes, mintsem fajsúlyos a kötetben belül. A záró ciklus (*A szomszéd halála*) egy-két kivétellel szintén remekbe szabott elbeszéléseket rejt, mint például a címadó novella, vagy éppen *A Nagy Hullakereső Verseny* című, de ha arra kéne válaszolnunk, hogy a kötet egészéhez mindez mit ad hozzá, azon túl persze, hogy néhány motívumot továbbvisz és tovább csiszolgat, akkor bizony bajban lennénk. A konklúzió, a végkifejtlet persze sejthető, a kiszolgáltatottság és a szenvedés révbe ér: a szereplők teljes szenvtelenséggel, szinte érzélemmentesen szemlélik a halált, akár a sajátjukat is (*Ha Wanger ferdébben tartotta volna*). Ekkor azért valamelyest visszatér a Jézus-történetek groteszk megoldása, és ez jó.

Ezzel együtt is, a *Vándorló sírok* a talvalyi év fontos könyvei közé tartozik, efelől nincs kétségünk. És persze a kiemelkedő Darvasi-kötetek sorában is ott a helye, csak egy kis hiányérzet hiányzik még nekünk: ez a gyűjtemény ugyanis egy picit talán túl teljes lett.

■ ■ ■

■ **Czinki Ferenc** (1982): író, kritikus, szerző. Székesfehérváron él.

ZÓLYA ANDREA CSILLA

Amikor kofferbe kerül a ház faláról a repedés

A gyerekkönyvek a kortárs szépirodalom számára izgalmas lehetőségek tárházát jelentik a képzőművészeti alkotásokkal való együttmozgásra és párbeszédbe kerülésre, miáltal az egyik legintenzívebb felületét teremtik meg a kép és szöveg „egymásra figyelésének”. Két-

Máté Angi: *Az emlékfoltozók*
Magvető, Budapest, 2012

ségtelen, hogy ilyen szempontból is figyelemre méltó az IBBY Év Gyerekkönyve díjjal kitüntetett Máté Angi

legújabb mesekönyve, *Az emlékfoltozók*, de mellette említhetjük az alig fél évvel korábban megjelent *Kapitány és Narancshal* is, melyet szintén Rofusz Kinga illusztrált.¹

A két kötet több ponton is párbeszédbe hozható egymással, elsősorban abban a tekintetben, ahogy a történetek fontosabb jelenetei találkoznak és együttmozognak az illusztrációk sejtlemes, szürreális képi világával. A *Kapitány és Narancshal* főhőse egy hajóskapitány, aki megunja a tengeren a parancsolást, kapitánykodást és egy hídra költözik. A szárazföldön többekkel találkozik (pl. a vattacukor-készítővel, a széllal, a Locsolókocsival és a székekkel), akiktől fokozatosan megtanulja a keresés és a barátság mibenlétét. Ők ébresztik rá arra, hogy miként találhatja meg elvesztett barátját. A képeken domináns a mindent átható kékség, ami dinamizálja az olvasást, a tenger és az égbolt mélykék árnyalatai összemósódásukkal kitérítik és határtalanra teszik a történetek által megjelenített tereket, a szabadság és a végtelenség érzetét keltve az olvasóban.

Az emlékfoltozók vizuális világa úgyszintén meghatározó szerepet kap a történetek elbeszélésében. A kép és szöveg szorosan összefonódik, egyrészt, mert kölcsönös az átjárás a nyomtatott szöveg és a grafikák között, hiszen azokon az oldalakon is fel-felűnik egy-egy kép, melyeken a szöveg helyezkedik el. Másrészt egyenrangú felekként saját formanyelvükön keresztül mesélik el a két tündérrigó lány, a faodúbarna és a limonádészöke történeteit és bensőséges kapcsolatuk apró rezdüléseit. A tündérrigó lányok névjegyévé vált hajszíniük uralja a mesekönyv színvilágát. A barna és a sárga összeolvadásának legkülönfélébb árnyalatai töltik ki az egyes történetek közötti tereket, amit egy-egy fehér és a piros részlet kiemelkedése tör meg, melyek olykor szintén belemosódnak a barnás árnyalatú felületekbe. Míg a kapitány kalandjainak elbeszélésében a kék a tenger és az ég szimbólumrendszerén keresztül az örök változást, a mozgásban levést érzékeltette és tartotta lendületben, addig itt a barna árnyalatai a föld színéként, a földjegy jelentéssíkjaiat érvényesítve a helyben maradást, az elbefeledést, az elmélyedést, a szem-

lélődést nyomatékosítják, melyek következtében egy elidőző, lelassult olvasást tartanak fenn.

Természetesen alapvető e vonatkozásban a női princípium szerepkörének érvényesülése, ami a két rigó lány viszonyában is megragadható, hiszen a kötet feltételezhetően egy anya–lánya kapcsolat különös történeteibe enged betekinteni, de ugyancsak ennek átsejlése ragadható meg az „emlékfoltozás” gyógyító gesztusában is. Történeteik vizuális megőrkítésében szerepet kap a fehér szín is, ahogy takaróként, a tündérrigó lányok haját hullámosító labdarózsákként, a lányok csiklintását kacagva eltűró Holdként vagy a többször feltűnő felhőpamacsokként jelenik meg, melyekből olykor virágok nőnek. A legtöbb képen a kontrasztot a piros szín teremti meg, ami a szenvedély, a szeretet vagy az erő kultúránkban elfogadott szimbólumaként telíti étellel a képeket.

A kapitány meséjéhez hasonlóan Rofusz Kinga illusztrációi a tündérrigó lányok történetéből is azt a fajta megfoghatatlan vibrálást ragadják meg és építik magukba, ami Máté Angi történeteiben a kimondott és a nyelv által teljességgel már el nem mondható között feszül, ami a megnevezett és a megnevezhetetlen dolgok, történések elmeséléséből és elmesélésének képtelenségéből fakad. „Volt egyszer két tündér, de mondhatnám azt is, hogy két rigó, de még azt is, hogy két kislány, én nem tudom megmondani, melyik, mert mindháromra hasonlítottak...” – indítja a szerző a bevezető mesét (5.). Fontos, hogy mindhárom lehetőséget meghagyja, nem szűkíti le megnevezésüket valamelyik kiemelésével, így egyszerre engedi érvényesülni a különböző nézőpontokat és azok párhuzamos igazságait.

Máté Angi nyelve ugyanakkor éppen azzal tágítja a kimondhatóság határait, hogy nem föltétlenül akarja nevével nevezni vagy elmesélni az elmondhatatlant. Szövegei jó arányérzékkel adnak helyet a szavak és sorok között a hallgatásnak, ami egyrészt gazdagítja, megsokszorozza a jelentéssíkokat, másrészt líraiságot kölcsönöz meséinek. „A faodúbarna tündérrigó lány hosszán tűnődött, hogyan lehetne angyallá. Vágyott tejfehéren gomolyog-

ni, mint a folyók fölötti novemberi köd, hogy hordozhassa őt két könnyű szárny, mintha csak faágtól faágig” – olvashatjuk az *Amikor angyallá váltan* című mesében. (52.)

Különös erőt tükröz e nyelv azáltal, ahogy a mozzanatot és a mozgást mint megfogható tárgyat vagy dolgot ragadja meg: „tudták, majdnem megfoghatják a kopogást is, egymás közelében” (26.), kofferbe gyűjtötték a „két füle való kapunyikorgást” (70.), vagy „...addig kötötte, míg a gomolyáról lefogyott a gurulás, s lett belőle valami más”.²

Jellemző, hogy hiányoznak a nevek és bizonyos szavak kimondása, ezeket többnyire körülírással vagy saját szó teremtésével helyettesíti: például a tündérrigó lányok neve, vagy a nemannyirasárga villamos, nyári porok leppenése, illetve földhompokon.

A nyelvnek ez a kimondható és a kimondhatatlan közötti vibrálása szerencsésen találkozik a Rofusz Kinga illusztrációin tapasztalható légiességgel és lebegéssel, melyek *Az emlékfoltozók* képi világát is meghatározzák. A stabil, rögzített alakzatok és formák egymáshoz való viszonyát újragondoltatja és megtöri egy-egy ellibbenő falevél, virágszirom, felhő vagy levél. De egyszerre látjuk úszni a vízben a felhőket és a halakat, patakban sodródni papírhajót, szélfúttá hajtincsek szálldosását, a tündérrigó lányokat fütengerben úszni és egymást segítve angyallá váltan felemelkedni.

Az előző kötet végén a kapitány a barátját népével visszasegíti a tengerbe, ő

pedig elindul a szárazföldön a csodaságok felé. Ezt a pillanatot is felidézheti az olvasóban *Az emlékfoltozók* ajánlása, miszerint egyrészt a szerző „csodaságnak” ajánlja a kötetet, másrészt amerre csak jár a két tündérrigólány, csodák történnek.

De mik is azok a csodák? Máté Angi könyvét olvasva szinte kikerülhetetlen, hogy újragondoljuk az eddigi nézeteinket róluk. Szembesülnünk kell azzal, hogy igazából nem is az teszi őket különlegessé, hogy a kiváltságosoknak adatott ritka pillanatok lennének, hanem az, hogy folyamatosan körülvesznek bennünket. Olykor egy réten a fűben mutatkoznak meg, vagy a cserebogár kergetésében, másik pillanatban az ég zengésében vagy a cipők klappogásában, egy villamoson vagy egy találkozásban, a megvizsgálásban vagy a megtalálásban, máskor a megbocsátásban, miközben valamiféle teljesség érzete tölti el az embert. Máté Angi meséi megmutatják, hogy a csodák korántsem kötöttek emberhez, sem valamilyen mozdulathoz vagy formához, sem helyhez, hiszen a csodák valójában azok a pillanatok, amikor szembesülünk az élet sokszínűségével és teljességével, amikor megtapasztaljuk, hogy miközben önálló, független lényként a legkülönfélébb pillanatokban szemlélhetjük annak működését, erejét és szépségeit, aközben mi is tagadhatatlanul részei vagyunk az érzékeltnek. A csodák mindennapjaink apró rezdülései, melyek akkor válnak igazán csodákká, ha képesek vagyunk meglátni és felismerni őket.

Az emlékfoltozók meséi e csodákkal itatódnak át, ahogy a lányok felfedezik őket, megállnak és elidőznek mellettük. A látszólag nem túl eseménydús történeteket a tündérrigólányok körül és a bennük végbemenő legapróbb csodák felismerése teszi teljessé. E tudásuk vértézi fel őket az emlékfoltozás ritka képességével, hiszen e benyomások felidézésével segítenek másokat visszatalálni fontos emlékeikhez. De nemcsak a tőlük segítséget kérőket tanítják meg emlékezni, ahogy például a kötetkezdő mesében a feledékeny rollert, vagy a levelet író kisfiút segítik megtalálni nagymamája emlékét és a tölgyfát csemetékori emlékeihez visszatalálni, hanem bölcs óvatossággal maguk számára is

megőrzik a csodaként megélt pillanatok lenyomatait. Az utolsó mese a lányok titokzatos elköltözésének előkészületeibe avat be, talán már meg sem lepődik az olvasó, amikor megtudja, mit visznek magukkal a kofferjükből: „ribizlilevelet, birsalma gallyát, szőlőmagot, tenyérszövetet a diófa fölötti égből, két fülre való kapunyikorgást, végül néhány repedést a ház faláról” (70.).

Valójában mindenik mese tanmese a természetről, vágyakról, barátságáról, szeretetről, megvizsgálásról és a megbocsátásról. Hitelessé teszi a történeteket, hogy a tündérrigólányok nagyon is emberiek, lányok, akik olykor unatkoznak, máskor csintalan gyermekek, van, amikor naivak, és természetesen bölcsességük ellenére ők is követnek el hibákat. Szorongásaik, félelmeik, mérgejük és örömeik árnyalt ábrázolása Máté Angi első kötetében, a *Mamó*-ban megismert elbeszélés mód finomságát is idézi. Az érzéseket nem is annyira a belső történések részletezésén keresztül ábrázolja, hanem a szinte észrevétlen emberi gesztusok pontos megfigyelésén és rögzítésén keresztül ragadja meg. Például az *Amikor a faodúbarna titkot őrzött* című mesében a narrátor a kislányban elhatalmasodó hiányérzetet egy megkedvelt kutya iránt a következőképpen írja le: „valahányszor a Vár utca húsz szám előtt haladt el a faodúbarna tündérrigólány, a ringlőszilvák fái alatt, mindannyiszor vakantott, nyüsszögött néhányat, őrizte a titkot, és néha letett a kerítés alá egy-egy iskolakiflit” (44.). Olyan mozdulatokkal és gesztusokkal jeleníti meg a hiányt és a szeretett lény képét, amelyek korábban közös élményként összekötötték a lányt a kutyával.

A szomorúság, mint átmeneti állapot, többször megjelenik a kötetben, de bátran szembenéznek vele a tündérrigólányok, hiszen ismerik a gyógyírt rá: „Ha egy tündérrigólány szomorú, meg kell keresnie a másik tündérrigólányt, olyankor egymáshoz teszik arcaikat, úgy, hogy egyikük jobb szeme másikkal bal szemébe nézzen, pillogtatnak, s pilláikkal kisépregetik a szomorút” (19.). És kétségtelen, hogy a szomorúsághoz Máté Angi meséiben a boldogság is erősen kapcsolódik, hasonlóan szorosan fonódnak ös-

sze, ahogy a két tündérrigólány: „úgy érezte, gyönyörű erdőst szelídítették neki, kacagni kell, kiszaladni az ágyból, át a rókamezőn, szállani pintyekkel, csízekkel” – olvashatjuk az *Amikor erdőst szelídítették* című mesében (36.).

A mások emlékeit megfoltozó lányok önállóan, saját vágyakkal, egymás előtt olykor titkot is őrizve léteznek, de mégis kétségtelenül egy töről fakadva, mély összetartozásban élnek együtt. Ilyen értelemben a teljességet betöltő mindenei egymásnak: egyszerre testvérek ők, de anya és gyermeke, barátok és barátnők, pajtasok és szövetségeseik. Ugyan feltűnik a kötetben Kicsinényi, a postás vagy a szomszéd vívómester alakja, de a tündérrigólányok nincsenek velük igazán kapcsolatban, mint ha nem is lenne szükségük másokra.

A két tündérrigólány története Ángica, az elárvult kislány és Mamó, a nagymama történetéhez tér vissza. A Máté Angi első kötetében megismert kislány vágyai itt, a tündérrigólányok kapcsolatában teljesülnek be. Talán ebből is fakad az egymásra figyelésnek és az összetartozásnak e kötetben tapasztalható intenzitása, hiszen *Az emlékfoltozók* egy fejlődéstörténet szerves részét képezve az emberi kötődés letisztult formáját ábrázolja. Míg a *Mamó*-ban a kislány és a nagymamája összetartozása megtűri a kölcsönös, fájdalommal telített vigasztalhatatlan, egymás mellett megélhető magányt, addig itt a két tündérrigólány kötelékét a teljesség és a harmónia tölti be, kölcsönös szeretet járja át kapcsolatukat. Az összefonódás legritkább és legintenzívebb pillanatait érezheti át az olvasó a történeteiken keresztül, amikor egymástól függetlenül mégis ugyanazt a mesét írja és rajzolja egyszerre a két lány, vagy amikor egymás tükröképeivé, tükröződéseivé válnak a másikkal álmait álmodják. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Máté Angi: *Kapitány és Narancshal*. Magvető, Budapest, 2012.
- 2 Máté Angi: *Mamó*. Koinónia, Kolozsvár, 2009. 60.

■ **Zólya Andrea Csilla** (Székelyudvarhely, 1978): irodalomtörténész, kritikus. Szentendrén él. *Irodalmi paródia és parodisztikus beszédmódok az erdélyi magyar irodalomban* című kötete 2012-ben jelent meg kolozsvári Komp-Press Kiadónál.